

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Rahime ÇELİK

KUR'AN'DA DİNE DAVET METODU AÇISINDAN AHİRET İNANCININ YERİ VE ASHAB-I KEHF ÖRNEĞİ

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Rahime ÇELİK

KUR'AN'DA DİNE DAVET METODU AÇISINDAN AHİRET İNANCININ YERİ VE ASHAB-I KEHF ÖRNEĞİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Eyüp YAKA

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Rahime ÇELİK'in bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. İshak ÖZGEL	(İmza)
Üye (Danışmanı)	: Dr. Öğr. Üyesi Eyüp YAKA	(İmza)
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Yasin PİŞGİN	(İmza)

Tez Başlığı:	Kur'an'da Dine Davet Metodu Açısından Ahiret İnancının Yeri ve Ashab-ı Kehf Örneği

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 26/06/2018
Mezuniyet Tarihi : 02/08/2018

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kur’an’da Dine Davet Metodu Açısından Ahiret İnancının Yeri Ve Ashab-ı Kehf Örneği” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Rahime ÇELİK

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	**Rahime ÇELİK**
Öğrenci Numarası	**20155249002**
Enstitü Ana Bilim Dalı	**Temel İslam Bilimleri**
Programı	**Tezli Yüksek Lisans**
Programın Türü	**(X) Tezli Yüksek Lisans ( ) Doktora ( ) Tezsiz Yüksek Lisans**
Danışmanının Unvanı, Adı-Soyadı	**Dr. Öğr. Üyesi Eyüp YAKA**
Tez Başlığı	Kur'an'da Dine Davet Metodu Açısından Ahiret İnancının Yeri ve Ashab-ı Kehf Örneği
Turnitin Ödev Numarası	**983876086**

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 130 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 20/07/2018 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 14

alıntılar dahil % 27 'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

20/07/2018

Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Dr. Öğr. Üyesi Eyüp YAKA

İ Ç İ N D E K İ L E R

İKİNCİ BÖLÜM
DİNE DAVET METODU YÖNÜYLE KUR'ÂN'DA AHİRET İNANCININ YERİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ASHÂB-I KEHF KISSASI

KISALTMALAR LİSTESİ

a.s.	: Aleyhisselam
AÜİF.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
AÜİFD.	: Atatürk/Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: Bin
bk.	: Bakınız
BÜİFD.	: Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
by.	: Baskı yeri yok
c.	: Cilt
c.c.	: Celle celâlühü
CÜİF.	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
çev.	: Çeviri/çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
edt.	: Editör/ editörler
EÜİFD.	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
GÜİFD.	: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
HÜİFV.	: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
Hz.	: Hazreti
İbn	: İbn
İF.	: İlahiyat Fakültesi
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
Mat.	: Matbaa
Neşr.	: Neşriyat
No	: Numara
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh/ radıyallahu anhü
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahü aleyhi ve sellem
SBE.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDAV.	: Türk Dünyası Araştırma Vakfı
thk.	: Tahkik eden

trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
UÜİFD.	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
y.	: Yıl
Yay.	: Yayınları, Yayınevi
yy.	: Yayınevi yok

ÖZET

Bu çalışmada, dine davet ederken Allâh'a îmanla âhirete îman arasındaki yakın alâkadan hareketle, âhirete imanın ne kadar önemli ve etkili bir davet metodu olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Zira İslâm Dini'nin inanç esasları öteden beri, tevhîd, nübüvvet (risâlet), ve meâd (âhiret) olarak üç ana başlıkta toplanmıştır. Tezimiz bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tevhîd başta olmak üzere, İslâm îtikâdının temel esasları ele alınmıştır. İslâm düşüncesinde âhiret inancının yerine ve âhiret hallerine temas edilmiştir. İkinci bölüm ise çalışmanın ana iskeletini oluşturmaktadır. Bu bölümde öncelikle, Kurân'da cahiliye ehlinin ve mü'minlerin âhirete bakışı ele alınmıştır. Âhiret hayatının varlığı aklî ve naklî delillerle sunularak, âhiret inancını davette etkili bir metot olarak kullanmaya zihnî hazırlık yapılmıştır. Yine Kur'ân bağlamında; Kur'ân'ın, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ve diğer peygamberlerin dine davetlerinde âhiret inancını nasıl etkili bir yöntem olarak kullandıkları ortaya konmuştur. Üçüncü bölümde ise, Kur'ân'ın en etkili anlatım metotlarından biri olan kıssalar hakkında genel bilgiler verildikten sonra, kıssaların gayelerinden bahsedilmiştir. Yeniden diriliş bağlamında Ashâb-ı Kehf kıssası ele alınmıştır. Ashâb-ı Kehf kıssasının, bir davetçi için gaybî bir konuyu şehâdet âlemine taşıyarak öldükten sonra dirilişe örnek oluşturması açısından önemi vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Âhiret, Davet, Ashâb-ı Kehf, Yeniden Diriliş, Kıssa.

SUMMARY

THE PLACE OF THE BELIEF OF HEREAFTER IN TERMS OF THE METHOD OF INVITATION TO THE RELIGION IN THE KORAN AND THE EXAMPLE OF THE COMPANIONS OF THE CAVE

In this study, it has been tried to show how an important and effective invitation method is the faith in the Hereafter while inviting to the religion by starting from the close relation between faith in Allah and faith in the Hereafter. Because the principles of faith of the Islamic religion have long been collected in three main titles, namely, tawhid (oneness), prophethood, and mead (hereafter). Our thesis consists of an introduction and three chapters. The basic principles of the Islamic belief, and especially tawhid (oneness), are discussed in the first part. It is mentioned about the place of the belief in the Hereafter and the states in the Hereafter in the Islamic thought. The second part is the main skeleton of the study**.** In this chapter, firstly, the view of the Hereafter of the ignorant people and believers in the Qur'an are studied. Mind preparation has been made to use the belief in the Hereafter as an effective method by submitting the presence of the life of the Hereafter with mental and transitory evidence. In the context of the Qur’an, it is revealed how the Qur'an, the Prophet Muhammad (pbuh) and other prophets used the faith of the Hereafter in their invitation to religion as an effective method. In the third chapter, it has been mentioned about the aims of the parables in the Qur’an after giving general information about the parables which are the most effective methods of narration of the Qur'an. The Companions of the Cave (Ashab-i Kehf) parable is discussed in the context of the resurrection. The importance of the parable of the Companions of the Cave for an inviter is emphasized in the terms of the resurrection after death by carrying a ghayb (unseen/unperceivable) subject to the world that is seen/perceivable.

Keywords: Hereafter, Invitation, The Companions of the Cave (Ashab-i Kehf), Resurrection, Parable.

ÖNSÖZ

Hamd âlemlerin Rabbi Allâh (c.c.)'a mahsustur. Salât ve selâm, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'e, onun ailesi ve ashâbı üzerine olsun.

Kur'ân'da îtikat esasları arasında Allâh (c.c.)'a imandan sonra en çok âhirete imandan bahsedilmiş ve hatta birçok âyette Allâh (c.c.)'a imanla âhirete îman birlikte zikredilmiştir. Ayrıca âhireti inkâr edenlerin Allâh (c.c.)'ı inkâr etmiş olacakları da belirtilmiştir. Âhiret hayatı, dünya hayatından sonra başlayacak ve ebediyete kadar devam edecek olan ikinci hayattır. Dünya hayatının asıl gayesi âhiret hayatıdır.

Allâh (c.c.) gönderdiği peygamberleri vasıtasıyla iki dünyanın saadetini sağlayacak hayat nizamına uymaya davet etmiştir. Çünkü din, ancak davetle varlığını sürdürebilir. Davetin başarılı olabilmesi için de uygulanan metot oldukça önemlidir. Bu anlamda ilk davetçiler olan peygamberler dine davet ederken insanlara Allâh (c.c.)'ın azabını ve rahmetini hatırlatmış ve âhiret inancını etkili bir metot olarak kullanmıştır. Bir davetçi olan Kur'ân da, dine davette muhataplarını etkilemek için onların his ve temayüllerine büyük önem vermiştir. Cennet ve cehennem tabloları sunarak, bunların insanların yaptıklarına bir karşılık olduğunu belirtmiştir. Bu metot insan fıtratına oldukça uygun olmasına rağmen tarih, Kur'ân'ın öğütlerine uyup bedevî bir hayattan gökteki yıldızlar gibi kendilerine tâbi olunabilecek şahsiyetler haline gelenler kadar, Kur'ân'ın öğütlerine kulaklarını tıkayıp alay eden ve bu sebeple yok olup giden şahsiyet ve kavimlere de şahitlik etmiştir.

Bu anlamda Kur'ân geçmiş hadiseleri kıssa yoluyla zikrederek insanları kalıcı bir şekilde etkilemeyi hedeflemektedir. İşte Ashâb-ı Kehf kıssası da bunlardan biridir. Allâh (c.c.), yeniden dirilişi inkâr edenlere karşı bu büyük mucizeyle karşılık vermiştir. Kıssa, olayın yaşandığı zamandan kıyamete kadar yeniden dirilişin hak olduğuna delalet etmeye devam edecektir.

Tez konusunu belirleme aşamasından itibaren hiçbir fedâkarlıktan kaçınmayan, yönlendirmeleri ve görüşleriyle destek olup çalışmalarımı titizlikle takip eden saygıdeğer danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Eyüp YAKA' ya sonsuz şükranlarımı sunarım. Çalışmam esnasında benden desteklerini esirgemeyen eşim ve oğluma da çok teşekkür ederim.

Rahime ÇELİK

Antalya, 2018

GİRİŞ

Allâh (c.c.) insanı en güzel biçimde, Kur'ân'ın ifadesiyle *"ahsen-i takvîm"* olarak yaratmıştır[1]. *"Ahsen-i takvîm",* Allâh (c.c.)'ın insanı yeryüzü varlıkları içinde gerek fizyolojik gerekse ruhsal yetenekler bakımdan en güzel ve en mükemmel biçimde ve en seçkin canlı olarak yaratmasını ifade eder[2]. Ancak insanlar hem dünya hem de âhiret saadetine kavuşabilmek için tebliğ ve irşada ihtiyaç duyarlar[3]. Çünkü Allâh (c.c.)'a kulluk için yaratılmış olan insan[4] sadece Allâh (c.c.)'ın kendisine vermiş olduğu akıl, fikir ve irade gibi yetilerle doğruyu bulamaz. Bu yüzden davetin tarihi ilk insana kadar dayanmaktadır. İlk insan olan Hz. Âdem (a.s.) aynı zamanda ilk peygamber ve dolayısıyla ilk davetçidir. Davet zinciri gönderilen diğer peygamberler, onlarla birlikte gönderilen kitaplar ve peygamberlerin mirasçıları olan ihlaslı davetçilerle devam etmiştir.

Kur'ân'da "İslâm'a çağrı"[5], "îmana çağrı"[6], "Allâh yoluna çağrı"[7], "Allâh'ın kitabına çağrı"[8], "hakka çağrı"[9], "hayra çağrı"[10], "kurtuluşa çağrı"[11], "esenliğe çağrı"[12] gibi anlamlara gelen davet, İslâmî inanç ve değerlerin kabul edilip uygulanmasını sağlamayı hedef alan bir faaliyettir. Bu sebeple davet, hem gayr-i müslimlere hem de müslümanlara yönelik olabilir[13].

Davet zincirinin ilk halkasını oluşturan peygamberlerin davet konusundaki ilk ve ortak hareket noktalarını tevhîd ilkesi oluşturmaktadır. Tevhîd; ulûhiyyet ve rubûbiyyette Allâh (c.c.)'tan başka ilâh tanımamaktır. Sadece O'na kulluk etmek[14], her şeyi yaratanın ve Kâinatta tek tasarruf sahibi Allâh (c.c.) olduğunu kabul edip O'ndan başka otorite tanımamaktır. Bir insan Allâh (c.c.)'a neden kulluk eder? O'nun emir ve yasaklarına neden riâyet eder? Neden erdemli davranışlar sergilemeye gayret eder? İşte tam da bu noktada âhirete îman devreye girmektedir.

Bütün semavi dinlerin Allâh (c.c.)'a îmandan sonra en çok üzerinde durduğu ve bütün beşeriyeti inanmaya davet ettiği en önemli rükün âhirete îmandır. Âhirete îman, öldükten

---

[1] Tîn, 95/4.
[2] Hayreddin Karaman vd. , *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB. Yay. Ankara 2007, c. V, s. 647.
[3] Zâriyât, 51/55.
[4] Zâriyât, 51/56.
[5] Saff, 61/7.
[6] Hadîd, 57/8.
[7] Nahl, 16/125.
[8] Âl-i İmrân, 3/23.
[9] Ra'd, 13/14.
[10] Âl-i İmrân, 3/104.
[11] Mü'min, 40/41.
[12] Muhammed, 47/35.
[13] Mustafa Çağrıcı, "Davet", *TDV. İslâmAnsiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1994, c. IX, s.16.
[14] Fâtiha, 1/5.

sonra yeni ve sonsuz bir hayatın varlığına, bu dünyada yaptığı her şeyin öteki dünyada mutlaka hesabını vereceğine ve en adil şekilde karşılılığını göreceğine inanmak demektir. Âhiret inancı, mükemmel bir otokontrol sistemidir. Bu inanç kişinin iradesini güçlendirir. Böylelikle o kimse, hesap gününde, kendisine lütfedilen bütün nimetlerin hesabını vereceğini idrak ederek, ömrünü, sıhhatini, malını, zamanını, gençliğini en iyi şekilde değerlendirmeye çalışır[15]. Yanlış davranışlarından kurtularak doğru davranışlar geliştirmeye, insani ilişkileri en düzeyli şekilde yaşamaya çalışır.

1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışma, dine davet metodu açısından âhiret inancının yerini ve önemini ele almaktadır. Âhiret inancı İslâm itikadının tevhîd, risâlet ve meâddan (âhiret) oluşan üç temel rüknünden biridir. Bu sebeple çalışma öncelikle âhirete îmanın, Allâh (c.c.)'a îmanın ayrılmaz bir parçası ve gereği olduğunu vurgulamaktadır. Davetin konusu İslâm Dini'dir. Umûmîliği dolayısıyla davetin muhatapları; hem gayr-i müslimler hem de müslümanlardır. Bu sebeple araştırmamız Kur'ân'a dayanarak öncelikle gayr-i müslimleri dini kabul ve tasdik etmeye, sonra da müslümanları îmanlarında samimi olmaya, sâlih ameller işleyip güzel ahlâk sahibi olmaya davet ederken âhiret inancının ne denli önemli bir fonksiyonu olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Araştırmamız yeniden dirilişin hak olduğunu ise Ashâb-ı Kehf örneği üzerinde işleyerek âhiret inancını gözle görülür hale getirmekte ve somutlaştırmaktadır.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bugün iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ve bunların insan hayatında önemli bir yer tutması tüm beşeriyeti etkilenmeye oldukça açık bir hale getirmiştir. Böylelikle insanlar dünyanın en ücra köşesindeki bir olaydan en kısa zamanda haberdar olabilmekte ve pek çok kültür ve inançla karşılaşmaktadır. Dayatılan modern dünya görüşü ise, hayatı anlamlı kılan İslâm Dini'ne ait inanç ve değerlerin içinin boşaltılması ve ciddi bir erozyona uğraması tehlikesini doğurmuştur. Boşluk kabul etmeyen insan fıtratı ateizm, materyalizm ve pozitivizm gibi inkârcı akımların telkinlerinden etkilenmiş ve ortaya çağdaş inanç problemleri çıkmıştır[16]. Müslümanlar ise gittikçe dünyevileşmekte ve buna bağlı olarak Allah ve ahiret inançları yozlaşmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, günümüz davetçilerine dine davet ederken Allâh'a îmanla âhirete îman arasındaki yakın alakayı göz önünde bulundurarak, âhirete îmanın ne kadar önemli ve etkili bir davet metodu olduğunu hatırlatmak ve davetlerinde başarılı olmalarına

---

[15] H. Mehmet Soysaldı, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Âhiret İnancı, *FÜİFD.* ,yy. , by. , 1996, sayı:1, s. 65.
[16] Temel Yeşilyurt, *Çağdaş İnanç Problemleri*, DİB. Yay. , 3. baskı, Ankara 2017, s.11.

katkı sağlamaktır. Bir davetçinin maneviyattan yoksun kalan insanlara içine düştükleri çaresizliklerden[17] kurtaracak bir reçete sunarken, dünya hayatına anlam katanın ve dünya hayatının asıl gayesinin âhiret hayatı olduğunu vurgulaması açısından konumuz oldukça önemlidir.

Kur'ân bir davet kitabı ve her mü'min de bir davetçidir. Kur'ân'ın ihtiva ettiği âhiret konusunun âyetlerde nasıl ele alındığı, konunun nasıl takdim edildiği ve ilgili âyetleri müfessirler başta olmak üzere, konunun ilim adamlarınca nasıl ele alındığını incelemek son derece önemlidir.

3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Üç bölümden oluşan çalışmamızın ana fikirlerini, birinci bölümünde âhiret, ikinci bölümünde davet, üçüncü bölümünde Ashâb-ı Kehf oluşturmaktadır. Birinci bölümde îman açısından önemi bağlamında İslâm itikadının temel esaslarını, âhiret hallerini en öz haliyle ele almaya ve özellikle âhiret konusunu ele alırken de kelâmi problemlerden kaçınmaya çalıştık. İkinci bölümde ise, Kurân'da âhiret inancı bağlamında cahiliye ehlinin ve mü'minlerin âhirete bakışını en öne çıkan yönleriyle ele almaya, aklî ve naklî delillerle âhiretin gerekli ve mümkün olduğunu ortaya koymaya çalıştık. Kısaca davet hakkında genel bilgiler verdikten sonra ise, Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in davetinde âhiret inancının yerini incelemeye çalıştık. Üçüncü bölümde ise, kıssa hakkında bir zemin oluşturduktan sonra, Ashâb-ı Kehf'in Kur'ân dışındaki kutsal metinlerde ve hadislerde mevcudiyetini araştırdık. Ashâb-ı Kehf Kur'ân'da yeniden diriliş bağlamında ele aldık. Ashâb-ı Kehf'in kaldığı mağaranın yeri, kaç kişi oldukları, isimleri vb. detaylar çalışmamızın dışında kalmıştır.

Her üç bölümde de çalışmamız Kur'ân bağlamında olduğu için âyetlere çokça yer verdik. Ancak ele alınan konularda ilgili bütün âyetlere yer vermedik. Ayrıca çalışmamız her ne kadar Kur'ân çerçevesinde olsa da konuyla ilgili sahîh hadislere de yer verdik.

Ele alınan konuların sağlam zemine oturması için, rivâyet ve dirâyet tefsirlerini, güncel tefsirleri, makale ve tezleri referans edindik. Zaman zaman değerlendirme ve tercihlerde bulunduk. Genellikle âyetler vasıtasıyla tümdengelim ve tümevarım yöntemlerini kullandığımız gibi, sebep-sonuç ilişkisi, irdeleme ve tartışma yöntemlerini de kullandık.

Tefsir kaynağı tercihinde bulunurken klasik rivâyet ve dirâyet tefsirleri ile çağdaş tefsirlerden istifade etmeye çalıştık. Âyet meallerini verirken, üslup farklarından dolayı farklı mealler yerine sadece Türkiye Diyanet Vakfı'nın Kur'ân Meali'ni tercih ettik.

---

[17] Yeşilyurt, *Çağdaş İnanç Problemleri*, s.12.

4. Kaynak Değerlendirmesi

Konu tespiti aşamasında pek çok kitap, makale, tez ve ansiklopedi maddesini taradık. Âhiret, davet ve Ashâb-ı Kehf konularında oldukça fazla çalışma tespit ettik. Âhirete îman konusundaki bazı eserler şunlardır:

1. Süleyman Toprak'ın *"Ölümden Sonraki Hayat"* kitabı, genel anlamda âhirete îman, kabir öncesi hayat, kabir ahvali, kabir ziyareti gibi konuları muhtevidir.

2. Cağfer Karadaş'ın *"İslâm Düşüncesinde Âhiret"* kitabı âhiretin İslâm inanç sistemindeki yeri, âhiret hayatının safhaları, âhiret hayatının temel meseleleri gibi konuları ele almıştır.

3. Bekir Topaloğlu, Yusf Şevki Yavuz, İlyas Çelebi'nin *" İslâm'da İnanç Esasları"* kitabı, din-îman, İslâm ve îman esasları hakkında genel bilgiler vermektedir. Âhiret bölümünde ise kabir ve âhiret hayatından kıyamet alametlerinden, hesap ve hesap sonrası hayattan bahsetmektedir.

4. Ahmet Çapku'nun *"İbn Sina, Gazzali ve İbn Rüşd Düşüncesinde Âhiret"* kitabı, adından da anlaşılacağı gibi ismi geçen İslâm düşünürlerinin âhiret hakkındaki düşüncelerini ele almaktadır.

5. Mehmet Paçacı'nın *"Kur'ân'da ve Kitab-ı Mukaddes'te Âhiret İnancı"* kitabı girişten sonraki iki bölümde Kur'ân'da ve Kitab-ı Mukaddes'te âhirete îman anlayışı, âhiret inancının fonksiyonelliği vb. konuları ele almaktadır.

Yüksek lisans ve doktora tezlerinden de birkaç örnek verebiliriz.

1. Mehmet Kavuştu, *Kur'ân'da Âhiret Hayatı*, Selçuk Üniversitesi SBE. (yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007. Âhiret ve kıyamet ile ilgili kavramlar, kıyamet sahneleri ve âhiretin gerekliliği gibi konuları işlemiştir.

2. Galip Türcan, *Kur'ân'da Âhiret İnancı*, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE. , (yayımlanmamış) Doktora Tezi, Isparta 2002. Dünya ve âhiret, inancın konusu olarak âhiret, ölüm, kıyamet ve âhiret hallerini ele almıştır.

3. Veysel Güllüce, *Kur'ân-ı Kerime Göre Âhiretin Varlığı*, Atatürk Üniversitesi SBE. , (yayımlanmamış) Doktora Tezi, Erzurum 1996.

4. Ramazan Sönmez, *Kur'ân'ın Âhiret İnancını Sunma Metodu*, Selçuk Üniversitesi SBE. , (yayımlanmanış) Yüksek Lisans Tezi, Konya 1995.

5. Çeşitli tefsirlerde ele alınan âhiret inancıyla ilgili tezler.

6. Ortaokullarda ve insan hayatında âhiret inancının etkilerini ele alan çeşitli tezler.

7. Benzer konularda çok sayıda makale.

Davet konusunda en çok karşımıza çıkan eserlerden bazıları şunlardır:

1. Ahmet Önkal'ın *Rasulullah'ın İslâma Davet Metodu* kitabı; davetin anlamı, sahası, önceki peygamberlerin davet metodu, Rasûlullah (s.a.v.)'ın davet metodunun çeşitli yönleri ve günümüzde davet gibi konuları ele almıştır.

2. Şevki Saka'nın *Kur'ân-ı Kerim'in Davet Metodu* kitabı iki bölümden oluşmaktadır: 1. Davetin mahiyeti ve davetçi 2. Davette takip edilen metot.

3. Fikret Karaman'ın *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet* kitabı ağırlıklı olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in tebliğini ele almıştır.

4. Süleyman Uludağ'ın *İslâm'da İrşad* kitabı, irşadda usul, mürşidde aranan vasıflar, dil ve hitabet gibi konulardan oluşmaktadır.

Ashâb-ı Kehf konusu da öteden beri insanların dikkatini çekmiş ve konuda pek çok eser kaleme alınmıştır. Âhiret ve davet konusunda yapılan bütün çalışmalara değinemediğimiz gibi bu konudaki bütün çalışmaları ele almamız da mümkün değildir. Ancak şu kadarını söylemek gerekirse, bu çalışmaların bir kısmı Ashâb-ı Kehf kıssasının yaşandığı yeri ön plana çıkarırken, diğer bir kısmı da tefsirlerde Ashâb-ı Kehf'i ele almıştır. Bu kıssanın din eğitimi açısından değerlendirmesini yapan çalışmalar da vardır. Kıssa konusunda yapılan bazı çalışmalar ise, Ashâb-ı Kehf'e genel olarak değinmiştir. Birkaç tane örnek verebiliriz:

1. Ali Afşaroğlu, *Eshab-ı Kehf ve Rakıym.*
2. Salah Abdulfettah Halidi, *Kur'ân Öyküleri II*, (çev. Ahmet Sarıkaya).
3. Emine Sekme, *Klasik ve Modern Kur'ân Yorumlarında Ashâb-ı Kehf Kıssasının Tahlili*, Marmara Üniversitesi SBE. , (yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.
4. Mehmet Diyadin Dağhan, *Ashâb-ı Kehf Kıssası ve Metafizik Boyutu*, Harran Üniversitesi SBE. (yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa 1998.

Bizim çalışmamızın diğerlerinden farklı en önemli yönü ise, bahsi geçen üç anafikri bir araya getirerek, Kur'ân'daki âhiret inancının dine davet açısından etkili bir metot olduğunu ortaya koymaya çalışmasıdır. Yine bu konuda Ashâb-ı Kehf kıssasının yeniden dirilişe delaletini ön plana çıkarmasıdır. Bu çalışma ile İslâm davetçilerine bir katkı sağlamayı ve tefsir alanında yapılacak çalışmalara az da olsa bir fikir vermeyi amaçladık.

BİRİNCİ BÖLÜM
İSLÂM İTİKADININ TEMEL ESASLARI

İslâm dini îtikat, ibâdet ve ahlâk olmak üzere üç ana esastan oluşur. Îtikat, temel esası oluştururken, ibâdet ve ahlâk da îman esası üzerine bina edilir. İtikat, "Allâh (c.c.)'ın isim, sıfat ve vasıflarının bilinmesi ile kulun Rabbi karşısındaki konumunun belirlenmesidir[18]." İbâdetler, Allâh (c.c.)'a karşı duyulan sevgi ve saygının bir takım tutum ve davranışlarla gösterilmesidir. Ahlâk ise, 'hulk'un cemisidir. Hulk; seciye ve tabiat demektir[19]. İnsandaki yerleşik melekeye işaret eden bu anlam dini açıdan; insan-Allâh ilişkisinde, her türlü tutum ve davranışta îman ve ibâdetlerin tezahürüdür.

Burada meşhur *'Cibril hadisi'*ne değinmek yerinde olacaktır. Bu hadise göre; vahiy meleği Cibrîl, insanlara dinini öğretmek için sahâbeden bazılarının da hazır bulunduğu sırada Hz. Muhammed (s.a.v.)'e gelmiş ve ona îman, İslâm ve ihsânın ne demek olduğunu ve kıyametin ne zaman kopacağını sormuştur. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in beyanına göre İslâm; kendisine hiçbir şeyi ortak koşmayarak Allâh (c.c.)'a kulluk etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekâtı vermek ve haccetmektir. Îman; Allâh (c.c.)'a, âhiret gününe, peygamberlere, meleklere, kitaplara ve kadere (hayrına ve şerrine) îman etmektir. İhsan da, kendisini görüyormuş gibi Allâh (c.c.)'a kulluk etmektir[20]. Bu hadiste İslâm ve îman ile ilgili beyan edilenler daha sonraları 'İslâm'ın ve îmanın esasları' olarak formülleştirilmiştir. İhsân konusunda ise Râgıb el-İsfahânî (ö. 502), ihsânın adaletin üstünde bir derece olduğunu belirtir. Ona göre; adâlet borcunu vermek, alacağını almak; ihsân ise üstüne düşenden daha fazlasını vermek, alması gerekenden daha azını almaktır[21]. Şu durumda ihsân da ahlâk literatünde yerini almaktadır.

Kur'ân'da İslâm itikadının temel esasları şu âyette toplu olarak zikredilmiştir:

"Ey îman edenler! Allâh'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba îman edin. Kim Allâh'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse derin bir sapıklığa düşmüş olur[22]".

---

[18] Cağfer Karadaş, *İslâm'ın İnanç Yapısı-Ana Esaslar-*, Emin Yay. , 3. Baskı, Bursa 2013, s. 20.
[19] İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab*, Dâru'l-Maârif, Kahire, ts. , c. II, s. 1245. Bk. Kalem, 68/4.
[20] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrahim el-Cu'fî el-Buhârî, *el- Câmiu's-sahîh el-müsned-ü min hadîsi Rasûlillâh sallallâhu aleyhi ve sellem ve sünenihi ve eyyâmih*, Dâr-u İbn Kesîr el-Yemâme, Beyrut, "*Îman"*, 37; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el- Câmiu's-Sahîh*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, *"Îman"*, 1.
[21] Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzil-Kur'ân*, thk. Safvân Adnan Dâvûdî, ed-Dâru's-Sêmiyye, 1. baskı, Beyrut 1992, s. 236.
[22] Nisâ, 4/136. Ayrıca bk. Bakara, 2/177.

İslâm âlimleri bu inanç esaslarını öteden beri, tevhîd, nübüvvet (risâlet) ve meâd (âhiret) olarak üç ana başlıkta toplamıştır. Îman edilmesi farz olan bu esaslar arasında doğru orantılı ilişkiler vardır. Meselâ, Allâh (c.c.)'ın varlığına ve birliğine îman eden O'nun gönderdiği vahye, o vahyi tebliğ eden peygamberlere, vahyin îman edilmesini istediği diğer esaslara da îman etmelidir. Peygamberlere îman eden, Allâh (c.c.)'ın varlığına ve birliğine îman başta olmak üzere, onların tebliğ ettiği bütün esaslara da îman etmelidir. Çalışmamızın birinci bölümünde bu îman esaslarını özellikle itikadi açıdan ve teferruata dalmadan temel ilkeleriyle ele almaya çalışacağız.

1.1. Tevhîd

Allâh (c.c.) her toplumu uyarmak üzere peygamberler göndermiştir[23]. Peygamberlerin tebliğ ve davet konularındaki ilk mesajlarını tevhîd ilkesinin oluşturturduğunu A'râf, Hûd, Meryem, Enbiyâ ve Şuarâ gibi surelerde görmek mümkündür.

"Tek ve bir olmak" anlamındaki vahd (vahdet, vühûd) kökünden türeyen tevhîd sözlükte "bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek" demektir[24]. Terim olarak tevhîd, Allâh (c.c.)'ın zatında, sıfatlarında, isimlerinde, fillerinde, mâbud ve rab oluşunda, hâkimiyetinde eşi ve benzerinin olmadığını, bir ve tek olduğunu ifade etmektedir[25].

İmâm Mâturîdî (ö.333) çeşitli mezhep, akım ve din mensuplarının tevhîd konusundaki telakkilerine değindikten sonra şöyle demektedir:

> "Hülasa eksiksiz tevhîd ilkesini benimseyen bir mezhebin görüşü şuna varmıştır ki Allâh zatı tek ve bütün varlıkların ihtiyaçlarının mercii olmakla birlikte onların özelliklerinden münezzeh bulunandır. Yani çokluk niteliğini gerektiren değişim, yok oluş yahut da hacim ve sınırlılık alternatiflerini getiren özelliklerden. Allâh kıdem, tekvin ve kudretle vasıflandırılan bir varlıktır. O, değişime maruz kalmak ve yok olmaktan beridir. Her halde ve durumda övgü ve sena Allâh'a mahsustur[26]."

Tevhîd, "Lâ ilâhe illallâh" sözüyle ifade edilmektedir. Ancak, "Lâ ilâhe illallâh"ın sadece benimsenen söz olarak ifade edilmesinin tevhîdle hiçbir ilgisi yoktur. Bunun en güzel örneğini müşrikler ortaya koymuştur. Şöyle ki; Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke müşriklerini bir söz söylemeye davet ettiği zaman, Ebû Leheb "Sana bir söz değil, on söz söyleriz" der. Bu sözün "Lâ ilâhe illallâh" olduğunu öğrenince şaşkına dönerler. Birbirlerine bakıp "Yürüyün

---

[23] Fâtır, 35/24.
[24] Mevlüt Özler, "Tevhîd", *DİA*, İstanbul 2012, c. XLI, s.18.
[25] Şerafeddin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelâm,* Selçuk Üniversitesi Yay. :47, İF. Yay. :1, Konya 1988, s. 185; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab,* c. VI, s. 4781.
[26] Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd,* trc. Bekir Topaloğlu, İsam Yay. , Ankara 2016, s.196. (Bekir Topaloğlu kitabın 186. dipnotunda eksiksiz tevhîd ilkesini benimseyen mezheb hakkında, "Mâturîdî'nin bununla mensubu bulunduğu Ehl-i sünnet mezhebini kasdettiği anlaşılmaktadır", demektedir.)

putlarınıza bağlılığa devam edin, doğrusu arzu edilecek sadece budur." diyerek orayı terk ederler. Çünkü onlar bunun sadece söylenip geçilen bir söz değil, bireysel ve toplumsal yaşantıda ortaya konması gereken bir hayat tarzını muhtevi olduğunu çok iyi bilmektedirler[27]. Şu halde tevhîd akidesini tasdik eden ve içselleştiren bir müslümanın bunu çeşitli tutum ve davranışlarıyla ortaya koyması gerekmekmektedir.

1.1.1. Tevhîdin Çeşitleri

Allâh (c.c.)'ın bir olması, sayı olarak bir anlamına gelmemektedir. Çünkü sayı olan bir, bölünebilir ve katlanabilir. Allâh (c.c.)'ın bir olması, eşsiz, yegâne olması, eşi ve benzerinin olmaması demektir[28]. Tevhîd çeşitli bakış açılarına göre değişik şekillerde tasnif edilebilir. Biz ulûhiyyet ve rubûbiyyet açısından ele alacağız.

1.1.1.1. Ulûhiyyette Tevhîd

Allâh (c.c.)'ı zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde bir ve yegâne/tek olarak kabul etmek, O'na bu konularda ortak koşmamaktır. Buna başka ifadeyle "îmanda tevhîd" de denebilir[29].

1. Allâh (c.c.)'ın Zâtında Tevhîd

Allâh (c.c.)'ın zâtında tevhîd; kendisini yegâne, tek ve biricik kabul etmektir. Bu kabul sadece Allâh (c.c.)'ın tek olduğunu değil, O'ndan başka hiçbir tanrının olmadığını ikrâr ve tasdik etmektir. Allâh (c.c.)'tan başka ilâh olmadığına şehadet etmek, her şeyin gerçek sebebinin ve nihâî amacının sadece O olduğunu kabul etmektir. Allâh (c.c.)'tan başka hiçbir ilâh yoktur[30].

Bütün kâinata hâkim olan ve yöneten bir yaratıcının var olması, her insanın benliğinde yerleşik bir şuur halindedir. Kur'ân'ın isimlendirmesine göre bu selîm bir fıtrattır[31]. Bu fıtrata uygun davranıp aklını kullanan her insanın, az bir gayret ve tefekkürle dahi olsa bu ilâhın Allâh (c.c.) olduğu ve O'ndan başka da hiçbir ilâhın olmadığı sonucuna ulaşması kaçınılmazdır. Ancak insanlık tarihi îtikâdî olarak gözden geçirildiğinde, insanların düştüğü elîm hatanın küfürden ziyâde şirk olduğu tespit edilebilecektir. Kur'ân'ın ilk muhataplarına baktığımızda da aynı tevhîd dışı inanç yapısı görülmektedir. Onlar, Allâh (c.c.)'ın varlığını inkâr etmemiştir. Her şeyi yaratanın, nihâî hâkiminin ve mâlikin O olduğunu kabul etmişlerdir[32]. Ancak Allâh (c.c.)'ın kâinat üzerindeki tasarruflarında tek ve yegâne olduğu

---

[27] Celaleddin Vatandaş, *Tevhid ve Değişim*, Pınar Yay. , İstanbul 1992, s. 55.
[28] Özler, "Tevhîd", s. 19.
[29] Bekir Topaloğlu vd. , *İslâm'da İnanç Esasları,* Çamlıca Yay. , İstanbul 2015, s.73.
[30] Özler, "Tevhîd" , s. 19; İsmail R. Farukî, *Tevhid,* çev. Dilaver Yardım, İnsan Yay. , İstanbul 1987, s. 60.
[31] Rûm, 30/30.
[32] Lokmân, 31/25; Mü'minûn, 23/84-89.

konusunda O'nun hakkını gereği gibi takdir edememiş, O'na denk, O'na yardımcı ve aracı ilâhlar edinmişlerdi[33]. Bunun pratik hayattaki yansıması, insanın bireysel ve toplumsal hayatını ilgilendiren konularda, Allâh (c.c.)'ın iradesini kabul etmemek veya dikkate almamak şeklinde olmuştur. Bu yanlış inanış Allâh (c.c.)'ın yaratıklarıyla, bilhassa da insanla bizzat ilgilenmediği, çünkü O'nun böyle işlerden münezzeh olduğu kanaatinden kaynaklanmaktadır[34]. Fakat yeri gelince diğer tanrıları bir kenara bırakıp, son çare olarak O'na başvurmaktan, O'na sığınmaktan da geri durmamışlardır[35].

2. Allâh (c.c.)'ın Sıfatlarında Tevhîd

Kur'ân'da ve sahîh hadislerde Allâh (c.c.)'ın zâtına nispet edilen pek çok sıfat vardır. Bunlar, ebedi ve ezeli olması, var olmak için başka hiçbir şeye muhtaç olmaması, her şeyi çok iyi bilmesi, görmesi ve işitmesi gibi zâtî ve subûtî sıfatlardır. Bu sıfatlarda tevhîd, zâtî sıfatları O'ndan başkasına nispet etmemek, subûtî sıfatlarda ise Allâh ile mahlûkat arasında benzetme yapmamakla olur[36]. Çünkü;

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir[37]."

Burada dikkat çekmek istediğimiz diğer bir yön ise, tevhîdin; Allâh (c.c.)'ın bazı sıfatlarını kabul edip bazı sıfatlarını kabul etmeyerek gerçekleşmeyeceğidir[38]. Aksine tevhîd, Allâh (c.c.)'ın bütün kemal sıfatlarla muttasıf olduğunu kabul etmek ve gereğini yapmakla gerçekleşir.

3. Allâh (c.c.)'ın Fillerinde Tevhîd

Fiilî sıfatlar Allâh'ın kainata yönelik tasarruflarıyla ilgilidir[39]. Kur'ân'a göre gökleri yeri ve ilk defa yaratan, yöneten ve kontrol eden, her an yaratmaya devam eden yegâne kudret ve otorite sahibi O'dur.

كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ

"O, her an yaratma halindedir[40]."

Kâinattaki mikro âlemden makro âleme varıncaya kadar her şey O'nun iradesine boyun eğmektedir. Yaratılmışlar âleminde aksamadan sürüp giden düzen O'nun eseridir. Ve en önemlisi de O'nun her türlü yaratma, irâde, hüküm, kudret ve otoritesinde hiçbir eşi ve ortağı yoktur.

---

[33] Yâsîn, 36/74. Bk. Ulvi Murat Kılavuz, *Allah'a İman,* DİB. Yay. , Ankara 2015, s. 14.
[34] Ahmet Cemil Ertunç, *Tevhid ve Toplum,* Pınar Yay. , İstanbul 1999, s. 29.
[35] Ebu'l A'lâ Mevdûdî, *Kur'ân-ı Kerim'de Dört Terim*, çev. Cahit Koytak, Yedi Gece Kitapları, İstanbul 1992, s.97.
[36] Özler, "Tevhîd", s. 19.
[37] Şûrâ, 42/11.
[38] Vatandaş, *Tevhid ve Değişim*, s. 54.
[39] Özler, "Tevhîd", s. 19.
[40] Rahmân, 55/29.

إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ

"Çünkü Rabbin, istediğini hakkıyla yapandır[41]."

O'ndan başka ilâh yoktur. Kur'ân'da bu açıkça şöyle belirtilmektedir:

"(Müşriklere) de ki: Allâh'tan başka tanrı saydığınız şeyleri çağırın! Onlar ne göklerde ne de yerde zerre ağırlığınca bir şeye sahiptirler. Onların buralarda hiçbir ortağı yoktur, Allâh'ın onlardan bir yardımcısı da yoktur[42]."

O halde net olarak şunu söyleyebiliriz ki, mutlak anlamda otoriteye sahip olmayan, bizâtihî kendisi yaratılmış olan, asla ilâh olamaz[43].

İhlâs Sûresi özellikle ulûhiyyette tevhîdi en güzel ve en öz şekilde ifade etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) İhlâs Sûresi'nin Kur'ân'ın üçte birine denk olduğunu ifade etmiştir[44]. Bu sûrede Kur'ân'ın ortaya koyduğu tevhîd, risâlet ve âhiret gibi dinin üç temel esasından, hâlis tevhîd yoğun olarak ele alındığı için, *"üçte bir"* ifadesiyle kastedilenin tevhîd olduğu kanaatini desteklemektedir[45].

1.1.1.2. Rubûbiyyette Tevhîd

Rububuyyette tevhîd, Allâh'tan başkasına kulluk etmemek, kulluğu sadece O'na has kılmak demektir. Ulûhiyyette tevhîd zihni bir fonksiyon iken, rubûbiyyette tevhîd kalbin ameli ve bunun davranışlarla gösterilmesi olduğundan, buna, "amelî tevhîd" veya "ibâdette tevhîd" de denebilir. İnsanın fikir hürriyetini îmanda tevhîd, duygu hürriyetini ise ibâdette tevhîd sağlar[46].

Allâh (c.c.)'a itaat ve emirlerine riâyet insanoğlunun yaratılış gayesidir[47]. Buna göre gönülden boyun eğmeye ve hürmet göstermeye sadece Allâh (c.c.)'ın layık olduğunu bilmek ve bu hakikate göre, O'ndan başkasına tapmamak, kulluk etmemek insanların temel vazifesidir. Allâh (c.c.) Kâfirun Sûresi'nde kendisinden başkasına kulluğu kesin bir dille reddederken[48] ***"Yalnız sana kulluk eder, yalnız senden yardım dileriz***[49]" âyetiyle sadece kendisine kulluk edileceğini öğretmiştir. Sâlih amellere bol ödüller vereceğini vaad ederek[50] de amelî tevhîdin önemini göstermiştir.

---

[41] Hûd, 11/107; Burûc, 85/16.
[42] Sebe', 34/22. Ayrıca bk. Zümer, 39/5, 6, 62; Fâtır, 35/3.
[43] Mevdûdî, *Kur'ân-ı Kerim'de Dört Terim,* s. 35-36.
[44] Buhârî, *"Fedâilu'l-Kur'ân"*, 13; Müslim, *"Salâtü'l-Müsâfirîn"*, 27.
[45] Ebu'l A'la Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân,* İnsan Yay. , İstanbul 1991, c.VII, s. 304.
[46] Topaloğlu vd. , *İslâm'da İnanç Esasları,* s. 80.
[47] Zâriyât, 51/56.
[48] Kâfirûn, 109/1-6.
[49] Fâtiha, 1/5.
[50] Tîn, 95/6; Beyyine, 98/7-8.

Kur'ân rubûbiyyet konusundaki öğretisini çeşitli âyetlerle ortaya koymaktadır:

"(Resûlüm!) De ki: Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim mâlik (ve hâkim) bulunuyor? Ölüden diriyi kim çıkarıyor, diriden ölüyü kim çıkarıyor? (Her türlü) işi kim idare ediyor? Allâh, diyecekler. De ki: Öyle ise (Ona âsi olmaktan) sakınmıyor musunuz? İşte O, sizin gerçek Rabbiniz olan Allâh'tır. Artık haktan (ayrıldıktan) sonra sapıklıktan başka ne kalır? O halde nasıl (sapıklığa) döndürülüyorsunuz[51]?"

Bu bağlamda kulluğa, mutlak itaat ve teslimiyete lâyık yegâne rab, Allâh (c.c.)'tır. Çünkü bütün canlılara hayat veren rab başka, onları besleyip büyüten rab başka olamaz. İnsanı bir kan pıhtısından yaratan rab başka, onların uyacağı yasaları koyan rab başka olamaz.[52]. ***"Hamd, göklerin Rabbi, yerin Rabbi bütün âlemlerin Rabbi olan Allâh'a mahsustur. Göklerde ve yerde azamet yalnız O'nundur. O, azîzdir, hakîmdir[53]."***

Hal böyle iken, Peygamberlerin tevhîde davet ettiği toplumlardan hiç biri, ne doğrudan Allâh (c.c.)'ın varlığını inkâr etmişler ne de O'nun ulûhiyyetini ve rubûbiyyetini reddetmişlerdir. Bu toplumlar Allâh (c.c.)'ı; yaratan, yarattıklarını koruyup gözeten, besleyip büyüten bir *rab* olarak, aşkın sıfatlara sahip olduğunu kabul etmekle beraber, bu sıfatları bazı bakımlardan ay, yıldız, güneş gibi gök cisimlerine, meleklere, cinlere, ölmüş peygamberlere veya azizlere de yakıştırıp, onları da *rab* yerine koymaktan geri durmamıştır. Rab teriminin muhtevi olduğu *emir ve otorite sahibi olmak, helal ve haramı belirleme yetkisine sahip olmak, mülkün ve toplumun efendisi olmak* gibi siyasî ve mülkî anlam taşıyan sıfatları ise, ya içlerindeki nüfuzlu kişilere ve despot önderlere mal etmişler, ya da teorik planda Allâh (c.c.)'a ama pratikte bu bahsi geçen güçlere uygun görmüşlerdir[54].

1.1.2. Tevhîd İlkesinin Önemi

Her medeniyetin diğer medeniyetlere göre bir özgünlüğü vardır. Mesalâ Yunan medeniyeti aklı, Hint medeniyeti mistisizmi ön plana çıkarmasıyla bilinmektedir. İslâm medeniyetinin özünü ise tevhîd ilkesi oluşturmaktadır. Hayatın her alanında kendisini gösteren tevhîd ilkesi, İslâm medeniyetine kişiliğini hatta ruhunu vermiştir. Zira bünyesine aldığı bütün unsurları bir araya getirerek kendi özüne uygun olarak şekillendirmiştir[55].

---

[51] Yûnus, 10/31-32. Ayrıca bk. A'râf, 7/54; Mü'min, 40 /61-65; Rûm, 30/26.
[52] Mevdûdî, *Kur'ân-ı Kerim'de Dört Terim,* s. 112-113.
[53] Câsiye, 45/36-37.
[54] Mevdûdî, *Kur'ân-ı Kerim'de Dört Terim,* s. 105.
[55] İsmail R. Farukî, *Tevhid*, s. 29; Ahmet Yapıcı, "İslâm Medeniyeti: Özgünlüğü ve Özellikleri", http://muhayyile.blogspot.com.tr. (erişim tarihi: 30.03.2018).

Tevhîd öncelikle inanç esaslarının temel dinamiği konumundadır. Mü'min Allâh inancının içini her yönüyle doğru bir şekilde doldurduğu takdirde diğer bütün inanç esaslarını da tevhîd inancı etrafında örerek doğru ve sağlam bir itikada sahip olacaktır. O halde, tevhîdin insanlık için en önemli kazanımı, insanları birden çok tanrıya inanmanın beraberinde getirdiği zihin parçalanmasından ve bağımlılık duygusundan kurtarmasıdır. Tek ilâh ve mutlak kudret sahibi olarak Allâh (c.c.)'ı kabul eden bir insan; zihni olgunluğa kavuşacağından, her yönüyle kendinden üstün ve mükemmel bir varlık olan Allâh (c.c.)'la ilişkisinde bağlanma, şükretme, vefa vb. duygular geliştirecektir[56]. Sağlam bir îtikadın pratik hayattaki yansıması ise *"sâlîh amel"* ve *"güzel ahlâk"* olarak tezahür edecektir.

O halde tevhîd; hem müslümanın düşünce ve eylem birliğini sağlamada hem üstün otorite ve gözetleyici olarak âlemlerin rabbi Allâh'ı tanıyan çeşitli kültürlere ve ırklara sahip insanların ümmet bilinciyle bir arada yaşamasında birleştirici bir unsurdur[57]. Allâh (c.c.)'ın varlığını ve birliğini kabul ettiğini iddia ettiği halde, kendi içinde birlik ve dirliğini tesis edemeyen toplulukların ve bu toplulukların meydana getirdiği ümmetin her bireyinin tevhîd ilkesinin şumülünü tekrar gözden geçirmesi gerekmektedir.

Tevhîd inancından sapma ise, Allâh (c.c.)'ın ilâhlığını kabul ve tasdik sorunu ve dolayısıyla birden fazla tanrıyı ilâh edinme sonucunu doğuracaktır. Allâh (c.c.)'a ulûhiyyetinde (zatında, sıfatlarında, fiillerinde) ve rubûbiyyetinde ortak koşmak O'nun eşi ve benzeri olduğunu kabul etmek, tevhîdin zıddı bir eylemdir ve İslâm literatüründe buna şirk denilmektedir. Şirk ise en büyük zulüm ve günahtır[58]. Bunu Hz. Peygamber (s.a.v.) de ifade etmiştir. Bir keresinde *"Size en büyük günahın ne olduğunu söyleyeyim mi?"* diye sormuş, sahabe de *"Evet, buyur ey Allâh'ın Rasûlü!"* demişti. Bunun üzerine Allâh Rasûlü (s.a.v.)*"Allâh'a ortak koşmak ve anaya babaya saygısızlık etmektir."* demiştir ve bu günahlara *"yalan söz"* ile *"yalancı şahitliği"* de eklemiştir[59].

Şirk koşmamak ve yalnız Allâh (c.c.)'a kulluk etmek o kadar önemlidir ki, Allâh (c.c.) Kur'ân'da şirki asla affetmeyeceğini bildirmektedir:

"Allâh, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını, (günahları) dilediği kimse için bağışlar. Allâh'a ortak koşan kimse büyük bir günah (ile) iftira etmiş olur[60]."

---

[56] Şaban Ali Düzgün, Kur'ân'ın Tevhîd Felsefesi, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, yy. , by. , 2005, c. III, sayı:1, s. 6-7.
[57] Mevdûdî, *Kur'ân-ı Kerim'de Dört Terim,* s. 112.
[58] Lokmân, 31/13.
[59] Buhârî, *"Edeb"*, 6.
[60] Nisâ, 4/48; Mâide, 5/72; Ankebût, 29/25.

Allâh (c.c.) nezdinde en büyük mükâfat ise şirke bulaşmayanların ve tevhîdi düşünce ve hayat tarzı haline getirenlerindir:

الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ

"İman edip de îmanlarını zulümle (şirkle) karıştırmayanlar (var ya), işte (korkudan) emin olmak onların (hakkı)dır. Onlar doğru yolu bulmuşlardır[61]."

İbn Kesîr (ö.774)'in tefsirinde belirttiğine göre, bu âyette geçen "zulüm" kavramının "şirk" olduğunu Peygamber (s.a.v.) beyan etmiştir. Abdullah b. Mes'ud (r.a.): ***"İman edip de, îmanlarına zulüm bulaştırmayanlar…"*** âyeti indiğinde Rasûlullah (s.a.v.) 'in ashâbı "Hangimiz zulüm yapmaz ki?" dediler. Bunun üzerine Allâh (c.c.): ***"Allâh'a ortak koşmak gerçekten büyük bir zulümdür[62]."*** âyetini indirdi" demiştir[63]. İbn Kesîr (ö.774) ayrıca, bu âyetteki *"îmanlarına zulüm karıştırmayanlar"* ın, kulluğu sadece Allâh'a has kılanlar, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayanlar, kıyamet gününün gelmesinden emin olanlar ve dünya ve âhirette doğru yolda olanlar olduğunu belirtmektedir[64].

O halde şirki *zulüm* olarak niteleyen Kur'ân'dır. ***"…Sizden kim zulmederse ona büyük bir azap tattırırız[65]."*** âyetini Kurtubî (ö.671) İbn Abbas'tan rivâyetle *"sizden kim şirk koşarsa ve şirk üzere ölürse"* şeklinde açıklamıştır[66].

Diğer bir yönüyle ise, İslâm'daki bütün emir ve nehiyleri yerine getirme mecburiyeti ancak tevhîd inancıyla mümkündür. Tevhîd'den sapıldığında emir ve yasaklara riâyetin hükmü de ortadan kalkmış olacaktır. Çünkü mantıki olarak kişi, hangi tanrıya itaat edecektir? Bu konuda Allâh (c.c.) Kur'ân'da temel ilkeyi şu âyetle koymuştur:

"Eğer yerde ve gökte Allâh'tan başka tanrılar bulunsaydı yer ve gök kesinlikle bozulup gitmişti…[67]." İki veya daha fazla otorite kaynağının olması halinde ne doğada ne de kâinatta uyum olur. Bu durum aynı zamanda peygamberlerin hangi tanrıdan vahiy aldığı şüphesini doğuracağından, peygamberliğin de değerini yitirmesi demektir. Tevhîd olmadan İslâm olmaz[68].

Kur'ân, insanlık tarihinde pek çok kavmin şirke bulaştığını haber vermektedir. Vahyin ilk muhatapları olan Cahiliye Araplarında da en yaygın inanç sistemi putperestlikti. Araplarda

---

[61] En'âm, 6/82.
[62] Lokmân, 31/13.
[63] Buhârî, "*Îman"*, 32. Aayrıca bk. Müslim, "*Îman",*124.
[64] Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid vd. , Mektebetü Evlâdi'ş-Şeyh li't-Türâs, 1. baskı, Kahire 2000, c. VI, s. 101.
[65] Furkân, 25/19.
[66] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Bekr el- Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l- Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006, c. XV, s. 381.
[67] Enbiyâ, 21/22.
[68] İsmail R. Farukî, *Tevhid*, s.31.

putperestlik o kadar yaygınlaşmıştı ki, mâbetlerdeki putlar yanında, pek çok kimsenin evinde bile tapındığı taş veya putları vardı. Dolayısıyla her ev bir tapınak halini almıştı[69].

"Andolsun ki onlara: "Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir?" diye sorsan, mutlaka, "Allâh" derler. O halde nasıl (haktan) çevrilip döndürülüyorlar[70]?"

"Andolsun ki onlara: "Gökten su indirip onunla ölümünün ardından yeryüzünü canlandıran kimdir?" diye sorsan, mutlaka, "Allâh" derler. De ki: (Öyleyse) hamd da Allâh'a mahsustur. Fakat onların çoğu (söyledikleri üzerinde) düşünmezler [71]**."**

Âyetlerden öyle anlaşılmaktadır ki müşrikler; pek çok tanrıya inanmakla birlikte Allâh (c.c.)'ın bütün bunların da üstünde mutlak bir güç ve kudret sahibi olan bir varlık olduğunu kabul ediyorlardı. Şu durumda *"Allâh"* isminin cahiliye ve İslâm'da aynı yüce varlığa işaret ettiği aşikardır. Yâni, Kur'ânî vahiy bu kelimeyi kullanmaya başladığında onların hiç duymadıkları yabancı bir kelime ile tanıştırmış olmuyordu[72].

Ancak burada vahyin "Allâh" kelimesine yüklediği anlam ile cahiliye Araplarının yüklediği anlamın birbirinden çok farklı olduğu hakîkatini tespit etmek gerekmektedir. Onlar Yüce bir tanrı olarak kabul ettikleri Allâh (c.c.)'a inanıyorlardı. Ancak Allâh (c.c.)'ı çok uzaklarda bir tanrı olarak tasavvur ettikleri için, günlük işlerinde Allâh (c.c.)'la kendi aralarında şefaatçi olacaklarına inandıkları putlarına tapıyorlardı ve bu davranışlarını, Allâh (c.c.)'a yaklaştırmaları için putlara taptıklarını iddia ederek savunuyorlardı[73]. Kur'ân onların bu "Allâh" inancını şöyle eleştirmektedir:

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ مَا لاَ يَضُرُّهُمْ وَلاَ يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلاَءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللهِ

" Onlar Allâh'ı bırakıp kendilerine ne zarar ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve: "Bunlar, Allâh katında bizim şefaatçılarımızdır, diyorlar[74]**…"**

Râzî (ö.606), onların bu sözlerini tefsir ederken, müşriklerin Allâh (c.c.)'a ta'zim konusunda putlara tapmanın, Allâh (c.c.)'ın bizzat kendisine tapmaktan daha önemli olduğunu sandıklarını belirtmektedir. Onlar kendilerinde, Allâh (c.c.)'a ibâdet etme konusunda

---

[69] Ali Himmet Berki- Osman Keskioğlu, *Hâtemü'l-Enbiyâ Hazreti Muhammed ve Hayatı,* DİB. Yay. , Ankara 1986**,** s.18; İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB. Yay. , 9. baskı, by. , 2014.
[70] Ankebût, 29/61.
[71] Ankebût, 29/63.Aayrıca bk. Lokmân, 31/25; Zümer, 39/38; Zuhrûf, 43/9.
[72] Toshihiko Izutsu, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan,* Türkçesi: M. Kürşad Atalar, Pınar Yay. , İstanbul 2017, s. 152.
[73] Ekrem Sarıkçıoğlu, "Kur'ân'a göre Müşrikler ve Putperestler", *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, yy. , by. , 1986, c. 1, sayı:1, s. 27.
[74] Yûnus, 10/18.

kendilerinde ehliyet ve liyakat görmedikleri için, Allâh (c.c.) katında şefaatçi olurlar diye putlara tapmaktadırlar[75].

Müşrikler, ilâhlarının gücünün yetmeyeceğini düşündükleri, büyük ve tehlikeli işlerde Allâh (c.c.)'a yöneliyorlardı[76]. "***Denizde başınıza bir musibet geldiğinde, O'ndan başka bütün yalvardıklarınız kaybolup gider. O sizi kurtarıp karaya çıkardığında, (yine eski halinize) dönersiniz. İnsanoğlu çok nankördür***[77]***.***"

Müşriklerin puta tapıcılıkta bu aşırılıklarının fikri temellerini taassup oluşturmaktadır. Bu ulûhiyyet anlayışını atalarından aldıkları için, doğru yolun bu olduğunu ve putların kendilerini Allâh (c.c.)'a yaklaştırdığını savunmaktadırlar. Kur'ân ise onların bu özelliğini açıkça tenkit etmektedir:

"Onlara(müşriklere): Allâh'ın indirdiğine uyun, dendiği zaman onlar, "Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız" dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyseler [78]***?"***

Mekkî sûrelerin en ayırdedici özelliklerinden biri, tevhîde ve Allâh (c.c.)'a ibâdete davet ile âhiret gününe îmana davet etmeleridir. Ayrıca Mekkî sûrelerin müşriklerle mücadele ettiği ve onların düşüncelerinin yanlışlığını ortaya koyduğu da görülür[79]. Böylelikle İslâm, başta cahiliye putperestliği olmak üzere, Yahudilik, Hıristiyanlık gibi dinlerin ve vahye dayanmayan din algılarının ortaya koyduğu bütün tanrı tasavvurlarını reddetmiştir.

Müşriklerin en önemli dini özelliklerinden biri de peygambere tâbi olmamaları ve âhiret hayatını yalanlamalarıdır. Onlar, peygambere tâbi olmadıkları için ilâhi mesajı anlayamamışlardır. Peygamberi bazen sapıklıkla, bazen de delilikle itham ederek, O'nun hem şahsını hem risâlet görevini insanlar nazarında çirkin göstermeye çalışmışlardır[80]. Ayrıca, insandan bir peygamberi kabul etmek de istememişlerdir[81].

Allâh (c.c.), özünde tevhîd olan inanç sisteminin ve buyruklarının insanlara tebliği ve tebyini için kendi içlerinden seçkin şahsiyetleri elçiler olarak görevlendirmiştir ki bunlar peygamberlerdir. Peygamberlikle ilgili temel meseleleri nübüvvet konusu içinde ele almaya çalışacağız.

---

[75] Fahruddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb,* Dâru'l-Fikr, 1. baskı, Beyrut 1981, c. XVII, s. 63.
[76] Sarıkçıoğlu, "Kur'ân'a Göre Müşrikler ve Putperestler", s. 27.
[77] İsrâ, 17/67.
[78] Bakara, 2/170.
[79] Subhi es-Sâlih, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân,* Dâru'l-İlmi lil Melâyûyn, 10. baskı, Beyrut 1977, s. 183; Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân,* Mektebetü Vehbe, 11. baskı, Kahire 2000, s. 59.
[80] Nadim Macit, *Kur'ân ve Hadise Göre Şirk ve Müşrik Toplum,* Damla Matbaacılık, Konya 1992, s. 252-257.
[81] Enbiyâ, 21/2-3.

1.2. Nübüvvet

Nübüvvet sözlükte "haber vermek" anlamındaki *neb'* veya "konum ve değeri yüksek olmak" manasındaki *nebve (nübu')* kökünden masdar ismidir. Râğıb el-İsfahânî (ö. 502), nübüvvet kelimesini "Allâh (c.c.) ile akıl sahibi kulları arasında dünya ve âhiret hayatlarıyla ilgili ihtiyaçlarının giderilmesi için yapılan elçilik görevi" olarak tanımlamıştır[82]. Risalet kavramı da nübüvvetle eş anlamlı olarak kabul edilir. Ancak her iki kavram da peygamberlik müessesesini ifade etmekle birlikte dini literatürde daha çok risâlet tercih edilmektedir. Her iki kavramın ortak paydası, Allâh'ın vahiy yoluyla öğrettiği bilgileri ve onun emir ve yasaklarını insanlara ulaştırıp ilâhi elçilik görevini yapmalarıdır[83]. Biz hem rasûl hem nebîler için daha yaygın kullanım olan "peygamber" ifadesini de kullanacağız.

Kur'ân'daki çeşitli âyetlerden anlaşıldığına göre, Allâh (c.c.) yeryüzünde hayatın başlamasından itibaren insanlara hak ile batılı birbirinden ayırt eden kitaplar ve bu kitapları insanlara ulaştıran peygamberler göndermiştir[84]. Bu anlamda ilk insan olan Hz. Âdem (a.s.)'in aynı zamanda ilk peygamber olması manidardır. Şu halde peygamberlik ilâhi dinlerde Allâh (c.c.) ile insan arasındaki iletişimi ve intikali sağlayan evrensel bir müessesedir. İslâm Dini Hz. Âdem (a.s.)'den son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'e kadar gelmiş olan bütün peygamberlere ve getirdiklerine hiçbir fark gözetmeden inanmayı farz kılmıştır[85].

İnsan, kendisine bahşedilen akıl ve duyular sayesinde bir takım verilere ulaşabilir ve bazı bilgileri edinebilir. Ancak aklın da duyuların da ulaşabileceği bir sınır olduğu için, mutlak doğru bilgiye ulaşmada mükemmel bir kaynak değildirler. Bununla birlikte, insan akıl yürütme gücüne sahip olmasına rağmen, nefsani ve dünyevi arzularının peşinden giderek yanlış hükümler verebilir. Her insanın akıl yürütme kapasitesinin birbirinden farklı olduğu da unutulmamalıdır. İnsanı, akıl yürüterek ulaşabileceği sınırın ötesine taşıyacak ve hataya düşmekten koruyacak olan ise, ilâhi vahiyle insanların yolunu aydınlatan peygamberlerdir[86]. Kur'ân'ın belirttiğine göre insanın yaratılışında en güzel özellikler olduğu kadar; acelecilik, cimrilik, nankörlük vb. özellikler de vardır[87]. İnsan aklı tek başına bu duygularını dengeleyerek dünya ve âhiret hayatına istikâmet veremez ve sırât-ı müstakîme eremez. İşte peygamberler, özellikle Allâh-insan ilişkisi noktasında peygamberlere ihtiyaç duymaktadır.

---

82 Râğıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzil-Kur'ân,* s. 789.
83 Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", *DİA,* İstanbul 2007, c. XXXIII, s. 279.
84 Âl-i İmrân, 3/33, 34; A'râf, 7/104, 158.
85 Bakara, 2/285.
86 Yavuz, *"Nübüvvet",* s. 282; Musa Bilgiz, "Kur'ân'da Nübüvvet (Peygamberlik)", *Diyanet İlmi Dergi,* DİB. Yay. , Mart 2013, c. XLIX, sayı: 1, s. 31.
87 Meâric, 70/19; İsrâ, 17/100; İbrâhîm, 14/34.

"Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım*[88]*" buyuran Allâh (c.c.)'ın istediği kulluğun temel programı Kur'ân'da bildirilmekle birlikte detaylar konusunda açıklamalara ihtiyaç vardır. İnsanların dünya ve âhiret saadetine kavuşması, fikri ve ahlâki açıdan yükselmesi için, bu temel programın eğitim ve öğretime dönüştürülmesi gerekmektedir. İşte peygamberler misyonları gereği bunu en güzel şekilde yerine getirmiştir. İnsanlara her yönüyle Allâh (c.c.)'ı tanıtmışlar, inanç ve ibâdetle ilgili hükümleri hem tebliğ ederek hem de yaşayarak insanlara öğretmişlerdir[89]. Çünkü Peygamberler insanlara, kendilerine indirileni açıklamaları için gönderilmiştir[90]. Peygamberler uyarıcı ve müjdecidir[91]. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.v.) de ***"Kalk ve (insanları) uyar*[92]*"*** âyetiyle bu hitabın son halkasını oluşturmaktadır. Fert ve toplumun aklının, kalbinin ve davranışlarının inşasında peygamberlere olan ihtiyaç, vahyin temel değerler sisteminin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi açısından zarûrîdir. Aksi takdirde herkesin kendi anladığı sayıda din ortaya çıkacak ve ortak paydalarda buluşmak mümkün olmayacaktır.

Ayrıca ölüm, âhiret hayatı, melek, cin, şeytan ve ruh gibi gaybî meseleler hakkındaki soruları, Allâh (c.c.)'a giden yolda mükellefiyetlerin neler olduğunu, vahye salt akılla yaklaşarak vuzuha kavuşturmak mümkün değildir[93]. Zira peygamberlik ilk insanla başlamasına rağmen, tarih, aklını ve hevasını ilâh edinen[94] veya vahye akılcı bir yöntemle yaklaşıp Allâh (c.c.)'ın murat etmediği sonuçlara ulaşan insanlara şahitlik etmektedir. Nitekim gönderilen peygamberleri devre dışı bırakan Yahudi ve Hıristiyanların, ellerindeki kitabı peygambersiz anlama ve uygulama eğilimlerinin onları getirdiği netice çok açık şekilde ortadadır. Bu da Yahudilerin gazâb-ı ilâhîye düçar olmaları, Hıristiyanların da dalâlete yuvarlanmaları[95] şeklinde tecelli etmiştir[96].

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الأُمِّيِّينَ رَسُولاً مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي
ضَلاَلٍ مُبِينٍ

"Çünkü ümmîlere içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur. Kuşkusuz onlar önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler*[97]*." âyetinde toplumu inşa edecek *Kitap* projesinin mimarı peygamberdir. Onlara âyetleri okuyacak, onları temizleyecek, onlara *"Kitap"* ve *"hikmet"*i

---

[88] Zâriyât, 51/56.
[89] Bilgiz, "Kur'ân'da Nübüvvet (Peygamberlik)", s. 32.
[90] Nahl, 16/44.
[91] Bakara, 2/213;Nisâ 4/165;En'âm 6/48; İsrâ,17/105.
[92] Müddessir, 74/2.
[93] Gölcük-Toprak, *Kelâm,* s. 256.
[94] Furkân,25/43; Câsiye, 45/23.
[95] Fâtiha, 1/7.
[96] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1982, c. I, s. 136-142.
[97] Cuma, 62/2.

öğretecektir. Peki buradaki *"hikmet"* ne olabilir? Kitap açıkça zikredildiğine göre, hikmet niye Rasûlullah (s.a.v.)'ın sünneti olmasın? Bunu Rasûlullah (s.a.v)'ın şahsında bütün peygamberler için söyleyemez miyiz?

Kur'ân'da on yerde *"kitap"* kelimesiyle birlikte olmak üzere 20 defa geçen *"hikmet"* kelimesi, ayrıca üç defa "mülk", birer defa mev'iza, hayır ve âyet kelimeleriyle kullanılmıştır. "Hikmetün bâliğa" terkibi ise bizzat Kur'ân'a işaret eder[98]. Mukâtil b. Süleyman (ö.150) hikmetin beş vechi olduğunu ve bunlardan birinin de nübüvvet olduğunu belirtmekte ve bazı âyetleri de örnek vermektedir. Bunlardan biri şu âyettir[99]:

"Onun hükümranlığını kuvvetlendirmiş, ona hikmet ve güzel konuşma vermiştik*[100]*." Âyetin sibakından kendinden bahsedilenin Hz. Dâvut (a.s.) olduğu anlaşılmaktadır. Taberî (ö.310), yine Hz. Davut (a.s.)'tan bahseden şu âyetteki mülkün sultanlık, hikmetin ise nübüvvet olduğunu belirtmektedir[101]:

"Allâh ona (Davud'a) hükümdarlık ve hikmet verdi, dilediği ilimlerden ona öğretti*[102]*." Taberi (ö.310) yukarıda zikrettiğimiz âyetteki[103] "kitap" kelimesi için, Allâh (c.c.)'ın kitabı ve ondaki emirler ve nehiyler, dininin kurallarıdır derken, "hikmet" kelimesi için sünnet görüşüne yer vermiştir[104].

İsfahânî (ö. 502), "hikmet" kelimesini, ilim ve akılla gerçeği bulma" olarak tanımlamaktadır. Ayrıca kelimenin, 'Kur'ân tefsiri', 'Kur'ân ilmi' ve 'nübüvvet' anlamlarına da işaret etmiştir[105]. Sonuç olarak, hikmetin sadece "nübüvvet" anlamına gelmediğini ancak anlam yelpazesi içinde nübüvvetin de olması dolayısıyla, peygamberler için kullanıldığında "nübüvvet" anlamını göz ardı etmememiz gerektiğini söyleyebiliriz.

" Andolsun ki, Rasûlullah sizin için, Allh'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allâh'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir*[106]*."

Sosyal bir varlık olarak yaratılan insan, diğer insanlarla ilişkilerinde bir rol modele ihtiyaç duymaktadır. Peygamberler, adalet ve merhamete dayalı bir sosyal düzenin tesisine, komşuluk ilişkilerine, aile içi iletişime kısacası ahlâki ilkelerin keyfiyetine dair yaşanabilir bir örneklik ortaya koymuştur. Hatta diyebiliriz ki, peygamberler insanlara, bütün canlılar ve

---

[98] İlhan Kutluer, "Hikmet", *DİA,* İstanbul 1998, c. XVII, s. 503.
[99] Mukâtil b. Süleyman, *Kur'ân Terimleri Sözlüğü*, trc. M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay. , 1. baskı, İstanbul 2004, s. 139.
[100] Sâd, 38/20. Ayrıca bk. Nisâ, 4/54; Bakara, 2/251.
[101] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Cami'ul-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân,* Dâru Hicr, Kahire 2001, 1. baskı, c. IV, s. 513.
[102] Bakara, 2/251.
[103] Cuma, 62/2.
[104] Taberî, *Câmiu'l- beyân*, c. 22, s. 627.
[105] İsfahânî, *Müfredât,* s. 249-250.
[106] Ahzâb, 33/21.

kâinatla ilişkilerinde en güzel hayat ölçülerinin uygulanabilirliğini göstermiştir. Yani onlar, insanca bir kul olma modelleridir.

Hz. Âdem (a.s.)'den bu yana insanlığın ortaya koyduğu dünyevi gelişme ve başarılarda yani, bilimsel ve felsefi düşünceler, ahlâki ve insani esaslar, dil bilgisi, toplum düzenini sağlayacak hukukî bilgiler, çeşitli meslekler ve insanın hayatını idame ettirebilmesi için gerekli olan ticaret, ziraat ve hayvancılık gibi alanlar ve pek çok alanda peygamberler büyük oranda katkı sağlamış ve hatta bazı alanlarda öncülük etmişlerdir. Onlar, ümmetlerinin hem dünya hem de âhirette mutlu olmaları için gayret göstermişlerdir. Sadece dini kuralları değil, evrensel, ahlâki, insani ve kültürel değerleri insanlık âlemine kazandırmışlardır. Çünkü peygamberlerin getirdiği din topyekün bir hayat tarzıdır[107].

Hülâsâ Allâh (c.c.), insanın bir ve tek olan Rabbine sağlam bir inançla bağlanması, inandığı şeyleri usulünce uygulayabilmesi, üstün ve kâmil bir ahlâk sahibi olması ve hayatını idame ettirebilecek medeniyeti tesis etmesi için merhamet ve lütfunun bir eseri olarak insanlara peygamberlerini göndermiştir.

1.2.1. Peygamberlere İman ve İtaatin Önemi

İman esaslarından birinin de peygamberlere îman ve hatta peygamberler arasında fark gözetmeden îman olduğunu ifade etmiştik[108]. Bunun için îman etme açısından hiçbir peygamberi diğerinden ayırt etmemek gerekir. Ayırt edenler "kâfirlerin ta kendisi" olarak nitelenmiş ve onlara *"alçaltıcı bir azap"* hazırlanmıştır. Peygamberlerin arasında fark gözetmeyenler ise Allâh (c.c.) tarafından mükâfatlandırılacaktır[109].

Bütün peygamberlerin hayatları hakkında birinci temel kaynak olan Kur'ân, peygamberlerin insanlar arasındaki üstün konumunu beyan etmektedir[110]. Ayrıca ***"Çünkü İbrahim cidden yumuşak huylu, yüreği yanık, kendisini tamamen Allâh'a vermiş biri idi[111]."*** âyetinde olduğu gibi bazı peygamberlerin bazı kişisel özelliklerini ön plana çıkarmaktadır. O halde, Allâh (c.c.)'ın üstün vasıflarla överek yücelttiği Peygamberler, insanlığın, Allâh (c.c.)'ın koyduğu hayat ölçüleri dairesinde ilerleyebilmesi ve kemâle ulaşması için, kendisine tâbi olunacak ve rol model olacak insanlardır.

Kur'ân, peygamberlerin kendilerine itaat edilmesi için gönderildiğini[112] ifade eder. Bazı peygamberlerin kavimlerini açıkça ***"Artık Allâh'a karşı gelmekten sakının ve bana***

[107] Bilgiz, "Kur'ân'da Nübüvvet (Peygamberlik)", s.32-33; Yavuz, "Nübüvvet", s. 282.
[108] Bakara, 2/136, 285.
[109] Nisâ, 4/150-151.
[110] En'âm, 6/86.
[111] Hûd, 11 /75. Ayrıca bk. Meryem, 19/41, 54-56; Enbiyâ, 21/72, 73.
[112] Nisâ, 4/64.

itaat edin[113]." diyerek uyardığını belirtir. Ayrıca peygamberlere karşı gelmekten sakınanların üzüntü çekmeyeceğini, dolaylı olarak doğru yolun peygamberlerin yolu olduğunu belirtir[114].

Kur'ân'da peygambere itaat konusundaki âyetler ağırlıklı olarak Hz. Peygamber (a.s.) ile ilgilidir. Ancak yukarıda zikrettiğimiz örnek âyetlerin de delâlet ettiği gibi itaatin bütün peygamberleri kapsadığını göz ardı etmemek gerekir. Bu konudaki âyetleri beş maddede özetlemek mümkündür:

1. Kim Hz. Peygamber (s.a.v.)'e itaat ederse Allâh (c.c.)'a itaat etmiş olur[115].
2. Allâh (c.c.)'ı sevmek Hz. Peygamber (s.a.v.)'e tabi olmayı gerektirir. Böylelikle Allâh (c.c.) da onları sever ve bağışlar[116].
3. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e itaat etmek onun sünnetine uymayı gerektirir[117].
4. Allâh (c.c.) ve Rasûlü (s.a.v.)'ne itaat edenler peygamberlerle beraberdirler[118].
5. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e itaatin karşılığı cennete, ona isyanın karşılığı ise cehenneme girmektir[119].

Şu halde, ilâhi vahye muhatap olan insanların bu vahyi doğru olarak anlaması ve yaşaması ancak kendileri gibi insan olan bir peygamberin sünnetine tâbi olmakla mümkündür[120].

Bütün peygamberlerin ister nebi olsun ister Rasûl olsun tâbi oldukları kitapları veya sahifeleri vardır. İslâm inanç esaslarından biri olan kitaplara îmanın, peygamberler aracılığıyla tebliğ edilmesi sebebiyle burada ele alınması uygun olacaktır.

1.2.2. Kitaplara Îman

Kitap kelimesi Kur'ân'da altısı çoğul (kütüb) olmak üzere 261 yerde geçmektedir. Pek çok âyette de aynı kökten fiil ve isimlere rastlamak mümkündür. Bu âyetlerin delâlet ettiği manalar sınıflandırıldığında kitap kelimesinin, 1. Vahiy, 2. Amel defteri, 3. Levh-i Mahfuz anlamlarında kullanıldığı görülür[121]. Biz çalışmamızda "vahiy" anlamı üzerinde

---

[113] Şu'râ, 26/ 108,110, 126, 131,144 ve 163. âyetlerde Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih ve Hz. Hz. Lût'un kullandığı ortak davet cümlesi bu şekildedir.
[114] A'râf, 7/35.
[115] Nisâ, 4/80.
[116] Âl-i İmrân, 3/31.
[117] Nisâ,4/59.
[118] Nisâ,4/69-70.
[119] Nisâ,4/13-14.
[120] Hamdi Gündoğar, "Kur'ân'da Hz. Peygamber'e (s.a.v.) İtaat", *IV. Kutludoğum Sempozyumu -Kur'ân ve Hz. Peygamber (S.A.V.)*, by. , yy. , 2010, s. 167-178.
[121] İlyas Üzüm, "Kitap", *DİA*, İstanbul 2002, c. XXVI, s. 121.

duracağız. Bu yönüyle Kur'ân'da kitap "Allâh (c.c.) tarafından peygamberlere indirilen ilâhi vahiyler ve bu vahiyleri içeren ilâhi metinler" anlamında kullanılır[122].

Kitaplara îman, Allâh'ın insanlar arasından seçtiği peygamberlerin bir kısmına kitaplar gönderdiğine ve bu kitaplarda bildirilen esaslara uyarak hayatına yön veren insanların dünya ve âhiret mutluluğuna ulaşacaklarına inanmak demektir[123].

1.2.2.1. İlahi Kitaplara İman Etmenin Gereği

Allâh'ın peygamberleri aracılığıyla, kendi milletlerine veya Hz. Muhammed (s.a.v.)'de olduğu gibi bütün beşeriyete tebliğ etmek üzere vahyettiği kitaplara ilâhî/semâvî kitaplar denir[124].

Kur'ân'da Hz. Âdem (a.s.)'le başlayıp Hz. Muhammed (s.a.v.)'le sona eren vahiy süreciyle ilgili olarak, Kur'ân başta olmak üzere, Tevrat, Zebur, İncil ve sahifelerden bahsedilirken, bütün kavimlere gönderilen peygamber ve kitaplardan bahsedilmez. Müslümanlar, sadece Kur'ân'a değil, Hz. Mûsâ(a.s.)'ya indirilen Tevrat'a, Hz. Davud (a.s.)'a indirilen Zebur'a ve Hz. İsa (a.s.)'ya indirilen İncil'e, hatta Kur'ân'da adı geçmeyen bütün ilâhî kitaplara da icmâlî olarak îman etmekle mükelleftirler[125]. Çünkü bütün kitaplar aynı ilâhî kaynaktan geldiği için birbirini tasdik etmektedir. Bu durum Kur'ân'da şöyle zikredilmektedir:

"De ki: Biz, Allâh'a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub ve Ya'kub oğullarına indirilenlere, Musa, İsa ve (diğer) peygamberlere Rableri tarafından verilenlere îman ettik. Onları birbirinden ayırdetmeyiz. Biz ancak O'na teslim oluruz [126]."

Tevrat, Zebur ve İncil de tıpkı Kur'ân gibi ilâhî bir kelâm olduğu için, her müslümanın bu kitaplara inanmakla mükellef olduğunu ifade etmiştik. Ne var ki, Kitâb-ı Mukaddes'in Kur'ân'da olduğu gibi yazıya geçirilmediği için, onun korunduğu gibi vahiy dışı tesirlerden korunmadığı ve insan faktöründen oldukça etkilendiği bir gerçektir. Bu, müslüman âlimler tarafından iddia ve ispat edilmiştir. Hatta daha da önemlisi, yapılan 'Kitâb-ı Mukaddes Tenkidi' çalışmaları neticesinde Yahudi ve Hıristiyan bilim adamları da bu tahrifi kabul ve itiraf etmektedirler[127]. Bu tahrifât dolayısıyla birbirine uymayan birçok Tevrat ve İncil

---

[122] İlyas Çelebi, *Kitaplara İman*, DİB Yay. , Ankara 2015, s.15; Kitap kelimesinin Tevrat ve İncil için kullanıldığı âyetler için bk. Âl-i İmrân, 3/184; Nisâ, 4/136;Tevrat için kullanıldığı âyetler için bk. Bakara, 2/44, 53, 87; En'âm, 6/154; Kur'ân için kullanıldığı âyetler için bk. Nisâ, 4/105, 113; Mâide, 5/48;Nahl, 16/89. (bk. H. Mehmet Soysaldı, *Kur'ân Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, Çağlayan Yay. , İzmir 1997)
[123] Çelebi, *Kitaplara İman*, s. 16.
[124] Ali Arslan Aydın, "İlahi Kitaplar ve Mukaddes Kitaplara İman", *DİB. Dergisi*, yy. , by. ,1967, c. XI, sayı: 3, s. 49.
[125] Çelebi, *Kitaplara İman*, s. 16-17.
[126] Âl-i İmrân, 3/84; bk. Saff, 61/6.
[127] Mehmet Paçacı, *Kutsal Kitaplarda Ölümötesi*, Ankara Okulu Yay. , Ankara 2001, s. 22.

nüshaları ortaya çıkmıştır[128]. Bu sebeple, Yahudi ve Hıristiyanların ellerinde bulunan ve birbiriyle tenâkuz içinde bulunan Tevrat ve İncilleri Kutsal Kitaplar olarak kabul edemeyiz[129]. Sadece orijinal hallerini tasdik ederiz. Kutsal kitaplar içerisinde gönderildiği orijinal haliyle hiç bozulmadan bize ulaşan tek mukaddes kitap Kur'ân'dır. Zira Kur'ân'ı korumayı Allâh uhdesine almıştır[130].

1.2.2.2. İlahi Kitapların Gönderiliş Hikmetleri

İlâhî kitapların hedefi, insanı sapıklıktan kötülüklerden, cehaletten kurtarıp, hidâyete iyiliğe, aydınlığa insan fıtratına yaraşır yüce değerlere yöneltmektir.

İnsan kötü şeylerden ve şeytanın ve nefsinin telkinlerinden etkilenmeye açık ve bazı zaafları olan bir varlıktır. Nitekim ilk insanlar Hz. Âdem (a.s.) ile Havva da şeytanın telkinleri karşısında mağlup olmuştur[131]. Allâh, Hz. Âdem (a.s.) ile eşini bu dünyaya gönderdikten sonra onu peygamber olarak seçmiştir. Onu; dünya hayatı, dünyaya gönderiliş sebepleri, kendilerinin başlangıcı ve sonu, birbirleriyle ve tabiatla ilişkileri ve Allâh'a kulluk görevleri hakkında bilgilendirmiştir. Bütün bunlar Hz. Âdem (a.s.)'in kendi yetenekleriyle ulaşamayacağı hususlardır. Çünkü o, bir ve tek olan yaratıcıyı akılla bulabilirse de, O'na nasıl kulluk edeceğini ve gaybi konuları bilmesi mümkün değildir. Eğer onlar bu hususlarda bilgilendirilmemiş olsaydı, geçmiş ve geleceklerini bilemeyecek, dünya hayatında tâbi tutuldukları imtihanda başarısız olacaklardı.

Allâh (c.c.), insanlara doğru yolu göstermek için kitaplar göndermiştir. Ancak, başlangıçta tek bir ümmet olan insanlar zamanla bu kitaplar üzerinde fikir ayrılıklarına düşmüştür. Allâh insanlara ayrılığa düştükleri konularda hüküm veren ve hak yolu gösteren yeni kitaplar ve bu kitaplar aracılığıyla onları uyaran peygamberler göndermiştir[132].

İlâhî kitaplar insanları, Allâh (c.c.)'ın hoşnut olduğu ve olmadığı şeyler, O'na nasıl kulluk edecekleri, kendi yetenek ve imkânlarıyla ulaşamayacağı gaybî konular, diğer insanlarla ve bütün kâinatla ilişkilerinin nasıl olması gerektiği gibi pek çok konuda bilgilendirmektedir. İlâhî kitaplar insanlar için âdetâ kendilerine ait bir kullanma kılavuzu niteliğindedir. İlâhî kitaplara îman etmek, peygamberlere îmanın gerektirdiği tabii bir sonuç ve peygamberlere îmanı tamamlayan temel bir inanç unsurudur.

İlâhî kitaplara îman etmek, akli açıdan da gereklidir. Zira peygamberlerin ölümünden sonra insanların hak ile batılı birbirinden ayırt edebilecekleri ilâhi bir kaynağa ihtiyaç vardır.

---

[128] Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Şaban Kuzgun, *Dört İncil Farklılıkları Çelişkileri*, Metinler Matbaacılık, İstanbul 1991.
[129] Aydın, "İlahi Kitaplar ve Mukaddes Kitaplara İman", s. 53.
[130] Hicr, 15/9.
[131] Gölcük-Toprak, *Kelâm*, s. 292.
[132] Bakara, 2/213.

Aksi takdirde, insanlar heva ve heveslerine göre hüküm verebilecek ve doğru yoldan sapacaktır[133].

Allâh, peygamberlerine ilâhi kelamını dört büyük melekten Cebrail vasıtasıyla göndermiştir.

1.2.3. Meleklere Îman

Dini literatürde, "Allâh tarafından yaratılmış, çeşitli şekillerde görünebilen, zor işlere gücü yeten, erkeklik ve dişilikleri olmayan ve Allâh'a itaatten ayrılmayan latif varlıklar[134]" olarak tanımlanan melekler, Kur'ân'ın[135] ve tevatür derecesine ulaşan hadislerin[136] beyanına göre İslâm'ın inanç esaslarından biridir. Melekleri inkâr, peygamberleri, kitapları ve hatta Allâh (c.c.)'ı inkâr anlamına geleceği için, bu esasları inkâr eden tam manasıyla sapıtmıştır[137]. Meleklere, özellikle Cebrâil ve Mikâil'e düşmanlık etmek Allâh (c.c.)'a düşmanlık etmekle eşdeğer görülmüştür[138].

Buna rağmen, Kur'ân tefsirindeki modernist yaklaşımlar sonucunda meleklerin varlığı konusunda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Meselâ, modernist tefsir ekolünün kurucularından kabul edilen Hindistanlı Seyyid Ahmed Han (1817 - 1898) batı rasyonalizmine duyduğu hayranlık sebebiyle, neredeyse beş duyu ile algılanamayan her şeyi reddedecek duruma gelmiştir[139]. Ona göre vahiy tabii bir olaydır. Peygamberler vahyi melek aracılığıyla değil, sahip oldukları kabiliyetler vasıtasıyla almaktadır[140]. Pozitivizmin etkisinde kalmaları, Ahmed Han'ın da içinde olduğu Kur'ân'a karşı yenilikçi yaklaşımların, melek, cin, şeytan ve mucize gibi deney alanına girmeyen konuların gerçek varlıklarını inkâr etmelerine zemin hazırlamıştır[141].

Bunu kabul etmek mümkün değildir. Çünkü melekler, pozitif bilimin yöntemleriyle gerçek varlıkları test edilebilecek varlıklar değildir. Dolayısıyla bir varlığın bilimsel bir incelemeye tabi tutulamaması onun yok olduğu anlamına da gelmez. Zira bugün pozitif bilimlerin varlığını ispat edemediği akıl, rûh, nefis, duygular, rüyalar gibi daha pek çok şeyin varlığını kabul etmekteyiz. Melekler gaybi varlıklar olduğu için gerçek mahiyetleri, keyfiyetleri hakkında akılla kesin bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir[142]. Öyleyse, insanların

---

133 Çelebi, *Kitaplara İman*, s. 19-21; Topaloğlu vd. *İslâm'da İnanç Esasları,* s. 195-197.
134 Topaloğlu vd. *İslâm'da İnanç Esasları,* s.211-212.
135 Bakara, 2/177, 285; Nisâ, 4/136.
136 Buhârî, *"Îmân",*37; Müslim, *"Îmân",*1.
137 Nisâ, 4/136.
138 Bakara, 2/ 98.
139 Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, İFAV, İstanbul 2014, s. 246.
140 Mustafa Öz, "Seyyid Ahmed Han", *DİA,* İstanbul 1989, c. II, s. 74.
141 Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü,* İFAV, İstanbul 2014, s. 300.
142 Kamil Güneş, *Meleklere İman*, DİB Yay. , Ankara 2015, s. 24.

bu ve benzeri gaybî konularda delil üzerinde tefekkür edip kabul bunu etmesi, medlûle îman etmesi en doğrusudur[143].

Melekler, Allâh'a ubudiyyet ve teslimiyetin, mâsumiyetin, duânın, tesbih ve tenzîhin sembolü olagelmiştir. Melek inancı, Allâh'ın rızasına uygun, günahlardan uzak, erdemli bir hayat sürmek isteyen mü'min için itici bir güç oluşturmaktadır[144]. Her an kendisine iyiliği telkin eden, onun için duâ eden ve iyilik ve kötülüklerini kayıt altına alan varlıkların kendisiyle beraber olduğuna inanan bir mü'minin hayat algısı ve dünya görüşü, yaşama biçimi Allâh'ın rızası istikametinde şekillenecektir. Âhiret hayatına da hazırlık yapacaktır.

1.3. Âhiret

Bu bölümde âhiret hakkında kısaca bilgi verdikten sonra, İslâm düşüncesinde âhiret inancının yerini ve İslâm Dini'ne göre âhiret hallerini ana hatlarıyla ele alacağız. İnsan; bu dünyadaki tercihleri, yüklendiği sorumluluklar ve Allâh'ın takdirlerine karşı ortaya koyduğu tutum ve davranışları neticesinde âhirette hesaba çekileceğinden dolayı kader ve kazaya îman konusunu "âhiret" başlığı altında ele alacağız.

1.3.1. Âhiret'in Anlamı ve Kur'ân'da Kullanılış Şekilleri

Âhiret, "son" manasında "evvel" kelimesinin mukabili olarak kullanılır[145]. "Âhir"in müennesi olup Kur'ân'da 110 yerde geçmektedir. Yirmi altı yerde müzekker ve "el-yevm" kelimesine sıfat olarak "el-yevmü'l-âhir" (son gün), dokuz yerde "dâr" ile sıfat veya isim tamlaması halinde "ed-dâr'ül-âhire, dâr'ül-âhire" (son ikamet yeri), bir yerde "en-neş'etü'l-âhira" (ikinci yaratılış, son hilkat) şeklinde, elli yerde de dünyaya (ikisinde dünya manasındaki ûlâ ile) karşılık olarak kullanılmıştır[146]. Ayrıca Kur'ân'ın çeşitli yerlerinde "yevmü'l-ba's" (diriliş günü)[147], "yevmü'l-kıyâme" (kıyamet günü)[148], "yevmü'd-dîn" (ceza ve mükafat günü)[149], "yevmü'l-hisâb" (hesap günü)[150], yevmü't-telâk (kavuşma günü)[151], "yevmü'l-hulûd" (ebedîlik günü)[152], "yevmü'l-hasere" (pişmanlık günü)[153], yevmü't-teğâbun (aldanma günü)[154] vb. şekillerde yüzden fazla başka terimlerle ifade edilmektedir[155].

---

143 Bakara, 2/3.
144 Nahl, 16/49-50; Enbiyâ, 21/19-20; Zümer, 39/75.
145 İsfahânî, *Müfredât,* s. 68.
146 Bekir Topaloğlu, "Âhiret", *DİA*, İstanbul 1988, c. I, s. 543.
147 Rûm, 30/56.
148 Kıyâme, 75/1.
149 Fâtiha, 1/4.
150 Sâd, 38/16, 26,53.
151 Mü'min, 40/15.
152 Kâf, 50/34.
153 Meryem, 19/39.
154 Teğâbun, 64/9.
155 Topaloğlu vd. *İslâm'da İnanç Esasları,* s. 247.

Âhiret terimiyle ilgili olarak âlimler arasında farklı görüşler mevcuttur. Bazı âlimler âhireti "İsrâfil'in birinci sûra üfleyişiyle başlayan ve cennetliklerin cennete, cehennemliklerin de cehenneme girmesine kadar bütün âhiret hallerini içine alan hayat" olarak tarif etmiştir. Bazıları da "ikinci sûra üflenilmesi ve insanların tekrar diriltilmesinden başlayıp sonsuz olarak devam edecek hayat" diye tanımlamışlardır. Ancak ölüm ile ba's arasındaki süreyi dünya hayatı olarak değerlendiremeyeceğimiz için, *kabir* ve *berzah*ı da içine alan bir tarif yapmak daha isabetli olacaktır[156]. Şu halde âhiret, dünya hayatından sonra ona benzer fakat daha değişik ve ölümsüz, çeşitli merhaleler ve hallerden ibaret, ebediyete kadar devam edecek olan hayattır[157].

1.3.2. İslâm Düşüncesinde Âhiret İnancının Yeri ve Âhiret Halleri

Kur'ân vahyi, çalışmamızın başında da ifade ettiğimiz gibi, itikâdîaçıdan müşrik bir topluma indiği için; şirki reddederek tevhîdi yerleştirmeyi öncelemiştir. İkinci temel vurgusu ise âhiret inancına yönelik olmuştur. 'Allâh'a ve âhirete îman' Mekke toplumunun en çok inkâr ettiği iki îman esası olduğu için vahiy süreci boyunca Kur'ân'da, Allâh (c.c.)'a îmanla birlikte ısrarla vurgulanmaktadır[158]. Kur'ân'ın, insanın mebde' ve meâd hakkındaki bilgilenme merakını gidermek amacıyla insan aklına hitap etmesi ve âhireti dünya ile ilgili benzetmelerle insan anlayışına yaklaştırması sebebiyle Allâh (c.c.)'a îmanla âhirete îmanı sıkça birlikte zikrettiğini söylemek de mümkündür[159]. Daha da önemlisi, 'Allâh'a îmanla âhirete îmanın' sıkça birlikte zikredilmesi, iki îman esası arasında kuvvetli bir bağ olduğunu da düşündürmektedir. Zira Allâh'a inanan, O'nun "din gününün mâliki" olduğuna, yegâne Mutlak güç sahibi ve hesap görücü olanın[160]Allâh olduğuna inanacaktır. Aksi takdirde, Allâh'a inanıp da âhirete inanmayan, Allâh'ı, bütün özellikleri açısından bu dünya ile sınırlandırmış olacaktır.

"Ey îman edenler! Allâh'tan korkun ve herkes, yarına ne hazırladığına baksın. Allâh'tan korkun, çünkü Allâh, yaptıklarınızdan haberdardır[161]."

Âyette Allâh'a îman edenlerden 'yarın' için hazırlık yapmaları istenmektedir. Zemahşerî âyetteki 'yarın' ifadesinin kıyamet günü olduğunu ve dünya ile âhiretin sanki 'bugün ve yarın' denen iki gün gibi olduğunu belirtir[162]. Şu halde; Allâh inancının bir uzantısı

---

[156] Süleyman Toprak, *Âhirete İman*, DİB. Yay. , Ankara 2015, s.19.
[157] Topaloğlu, "Âhiret", s. 543. ; Gölcük- Toprak, *Kelâm,* s. 359.
[158] Bakara, 2/ 62, 126, 177, 228; Âl-i İmrân, 3/114; Nisâ, 4/38, 39, 59 vb.
[159] Topaloğlu vd. , *İslâm'da İnanç Esasları,* s. 249.
[160] Ahzâb, 33/39.
[161] Haşr, 59/18.
[162] Cârullah Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Harizmî ez-Zemahşerî, Keşşâf *an Hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vîl*, Mektebetü'l-Ubeykan,1. baskı, Riyad 1998, c. VI, s. 84.

ve gereği olan âhiret inancının, bir bakıma Allâh inancını tamamlamasıyla, îman esasları içinde önemli bir yeri olduğunu söylemek mümkündür.

Terim anlamında da zikrettiğimiz gibi âhiret, kabir hayatıyla başlamaktadır. Kıyametin kopuşu, ba’s, haşir ve mahşer, hesap, sual, mizan ve sıratla devam eden âhiret halleri cennet veya cehennem ile neticelenmektedir.

1.3.2.1. Kabir Hayatı

İnsanın dünya hayatının sona ermesiyle birlikte başlayıp yeniden dirilişe kadar devam edecek olan hayata, kabir hayatı denir. Bir hadisinde, kabrin âhiret duraklarının ilki olduğunu[163] belirten Peygamberimiz (s.a.v.), ölümle âhiret hayatının başladığını ifade etmektedir.

Ölen kişi kabre konduğu zaman Münker ve Nekir adındaki melekler[164] ölüye bir takım îtikâdî sorular soracaktır. Kabir sorgusu denen bu durumun varlığı mânevi tevatür derecesine varan hadislerle sabittir[165].

Kabir hayatının mahiyeti ve kabir azabına delalet eden âyetler konusunda farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre, Ehl-i Sünnet âlimleri bazı âyetlerin[166] işaretine dayanarak kâfirlere ve bazı asi mü’minlere kabir azabı uygulanacağı hususunda ittifak etmişlerdir[167]. Bir görüşe göre de kabir azabına delil olarak gösterilen âyetlerin delâleti zannîdir. Söz konusu âyetler te’vil yoluyla bir kabir hayatının bulunduğuna ve kabir azabına delalet etmektedir[168].

Kabir hayatı ve kabir azabıyla ilgili çeşitli hadis rivâyetleri bulunmaktadır. Peygamberimiz (s.a.v.)’in kabir azabına sebep olan şeylerden sakınmayı tavsiye ettiği, ölü kabre konduğu zaman Münker ve Nekir meleklerinin sorularına ölünün verdiği cevaba göre kabrin daraltılıp veya genişletildiği rivâyet edilmektedir[169]. Kabir azabın rûhî mi bedenî mi yoksa ikisine birlikte mi uygulanacağı konusunda da farklı görüşler vardır[170].

“ Allâh yolunda öldürülenlere ‘ölüler’ demeyiniz, hakikatte onlar diridirler, fakat siz idrak edemezsiniz[171].”âyeti ve Peygamberimiz (s.a.v.)’in mü’minin kabrini cennet bahçesine benzetmesi[172] kabir hayatındaki nimetlere işaret etmektedir[173].

---

[163] Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *Sünen,* Matbaatu İtimad, 1976, *“Zühd”,* 5
[164] Tirmizî, *“Cenâiz”,*70.
[165] Toprak, *Âhirete İman,* s. 36.
[166] Mü’min, 40/45-46; Nûh,71/25; Tevbe, 9/101.
[167] Toprak, *Âhirete İman*, s. 38-39.
[168] Topaloğlu vd. , *İslâm’da İnanç Esasları,* s. 243-244; bk. Mü’min, 40/11; Bakara, 2/28; Mü’min, 40/45-46; Kabir azabı hakkında bk. Mustafa Saim Yeprem, *Mâturîdî’nin Akîde Risâlesi ve Şerhi* (Tahkîk-Tercüme-Te’lif), TDV. Yay. , Ankara 2011, s. 81-82.
[169] Buhârî, *“ Cenâiz”,*88; Tirmizî, *“Cenâiz”,*70.
[170] Topaloğlu vd. , *İslâm’da İnanç Esasları,* s.246.
[171] Bakara, 2/154.

1.3.2.2. Kıyametin Kopması

Çok büyük bir kozmik olay olan kıyametin kopuşu Kur'ân'da *"saat"*[174], *"vâkıa"*[175], *"kâria"*[176] gibi kelimelerle ifade edilmiştir. Kıyametin kopuş anı ve kıyamet gününde insanların dehşete düşmüş halleri Kur'ân'da;

"Ey insanlar! Rabbinizden korkun! Çünkü kıyamet vaktinin depremi müthiş bir şeydir. Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutur, her gebe kadın çocuğunu düşürür. İnsanları da sarhoş bir halde görürsün. Oysa onlar sarhoş değillerdir; fakat Allâh'ın azabı çok dehşetlidir[177]***."*** aytinde olduğu gibi olağanüstü şekilde tasvir edilmiştir. İsrâfil'in sûr'a birinci defa üflenmesiyle kıyamet kopacak, ikinci defa üflenmesiyle de yeniden diriliş gerçekleşecektir:

"Sûr'a üflenince, Allâh'ın diledikleri müstesna olmak üzere göklerde ve yerde ne varsa hepsi ölecektir. Sonra ona bir daha üflenince, bir de ne göresin, onlar ayağa kalkmış bakıyorlar[178]***."***

Ne zaman kopacağı bilgisi ise sadece Allâh'ın ilminde gizli olan[179] kıyametin kopması anında, Kur'ân'ın belirttiğine göre, yerlerde ve göklerde gökyüzünün yarılması, yıldızların dökülmesi, denizlerin birbirine katılması, insanların ateşin etrafını sarmış pervaneler gibi olması, dağların renkli yün gibi atılması, güneşin dürülmesi, yıldızların dökülmesi[180] gibi çok büyük değişimler olacaktır[181].

1.3.2.3. Ba's (Yeniden Dirilme)

Sûr'a ikinci defa üflenmesinden sonra bütün canlı varlıklar tekrar dirilecek[182] ve mahşerde Allâh'ın huzuruna toplanacaktır[183]. Kur'ân'da, dirilişin bir davetçinin (İsrafil)[184]

---

[172] Tirmizî, *"Kıyâmet"*,14.
[173] Toprak, *Âhirete İman,* s. 42.
[174] En'âm, 6/31, 40.
[175] Vâkıa, 56/1.
[176] Kâria, 101/1-3.
[177] Hac, 22/1-2; bk. Müzzemmil, 73/17.
[178] Zümer, 39/68.
[179] A'râf, 7/187; Ahzâp, 33/63; Fussilet, 41/47.
[180] İnfitâr, 82/1-3; Kâria, 101/1-5; Tekvîr, 81/1-3;Mürselât,77/8-11.
[181] Topaloğlu, "Âhiret", s. 546.
[182] Hûd, 11/7; Nahl, 16/38-39; İsrâ, 17/ 49-52, 97-99; Meryem, 19/66-72; Ankebût, 29/19-20; Rûm, 30/56.
[183] En'âm, 6/94, 134;İsrâ, 17/71; Kehf, 18/ 47.
[184] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. VII, s. 4640. (Elmalılı bu davetçinin diğer bir melek olduğunu da belirtmiştir. Ebussud'dan aktardığı görüşe göre, davetin "kün fe yekün" den olması da caizdir ki bu durumda davetçinin Allâh olacağını belirtmiştir.)

davetiyle başlayacağı, insanların "etrafa yayılmış çekirge sürüsü gibi bakışları perişan bir halde ve davetçiye koşarak kabirlerinden çıkacağı[185]" belirtilmektedir[186].

Yeniden dirilişin varlığı, yokluğu ve dirilişin rûhanî mi, cismânî mi yoksa her ikisiyle mi olacağı konusunda geçmişten bugüne ilmî, felsefî ve İslâmî açılardan çeşitli görüşler ortaya konmuştur. Bunlardan biri de şöyledir:

> "Asrımızın ortalarından itibaren ortaya atılan kişilik teorilerinden pek çoğu, ruh-beden bütünlüğünü korumaya özen göstermektedir. Çağdaş bir teorik fizikçi şöyle diyor: Tanrının yaratacağı yeni bir âlemde bedenli bir varoluş, sırf rûhâni bir varoluştan çok daha mâkul görünmektedir. Dinin "haşr" dediği şey ne anlamsızdır, ne de imkânsızdır."[187]

Ehl-i Sünnet inancına göre, azapla ilgili âyetlerde ağızların mühürlenmesi, ellerin konuşması, ayakların şahitlik etmesi, derilerin başka derilerle değiştirilmesi gibi bedeni tasvirler[188], ba'sın hem rûhî hem bedenî olacağını göstermektedir[189].

"Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve 'Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?' diyor. De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gâyet iyi bilir[190]." ve ***" Gökleri ve yeri yaratan ve bunları yaratmakla yorulmayan Allâh'ın, ölüleri diriltmeye de gücü yeteceğini düşünmezler mi[191]?"*** gibi âyetlerde Kur'ân, yeniden dirilişin mutlaka meydana geleceğine açıkça delalet etmekte ve şüpheye mahal bırakmamaktadır. Bu hususu âhiretin gerekli ve mümkün olduğuna dair deliller konusunda daha geniş ele alacağız.

Bu aşamadan sonra bütün canlılar mahşerde toplanacak ve hesap başlayacaktır.

1.3.2.4. Hesap ve Sual

Üzerinde hiçbir şey bulunmayan, halis buğday unundan yapılmış gibi beyaz ve parlak bir düzlük olan mahşer[192], çok sıkıntılı ve korkulu bir alandır. O gün herkes bir an önce büyük mahkemenin kurulmasını ve hesabın görülmesini istemektedir[193]. Zira *"kıyâmet günü"* deyince aklımıza en çok bu sahne gelmektedir. Dine davet metodunda âhiret inancının öne çıkarılması gereken önemli bir boyutu, insanlara bir gün bu dünyadaki yaptıkları her şeyin hesabını verecekleri şuurunu kavratmaktır.

---

[185] Kamer,54/7-8; Meâric,70/43-44.
[186] Topaloğlu, "Âhiret", s. 546.
[187] Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, Selçuk Yay. , Ankara 1996, s. 255-256.
[188] Nisâ, 4/56; Yâsin, 36/ 65-66; Nûr,24/24-25; Fussilet, 41/20-22.
[189] Topaloğlu vd. , *İslâm'da İnanç Esasları,* s. 267.
[190] Yâsin, 36/78-79.
[191] Ahkâf, 46/33.
[192] Buhârî, *"Rikâk"*, 44.
[193] Toprak, *Âhirete İman*, s. 53-54.

Herkes hesap vermek için toplandıktan sonra, dünyadayken değerli yazıcılar[194] tarafından tutulan amel defterleri insanların önüne konacaktır. Bu defterlerin mahiyeti bilinmemekle beraber şu âyetten anlaşıldığına göre insanların açık-gizli her türlü söz ve davranışları burada kayıtlıdır:

" Kitap ortaya konmuştur. Suçluların onda yazılı olanlardan korkmuş olduklarını görürsün. Vay halimize derler, bu nasıl kitapmış. Küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın hepsini sayıp dökmüş Böylece yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır. Senin rabbin hiç kimseye zulmetmez[195]***."***

Allâh, kıyamet gününde insanlara ***"Her insanın amel defterini boynuna astık. İnsan için kıyamet gününde açılmış olarak önüne konulacak bir kitap çıkarırız. Kitabını oku. Bugün sana hesap sorucu olarak kendi nefsin yeter***[196]***."*** denilerek amel defterlerinin önlerine konacağını belirtmektedir. Artık insan bütün amellerini görecek, hiçbir şeyi inkâr edemeyecek ve hiçbir mazeret üretemeyecektir. Hesap sırasında başka bir tanığa da ihtiyaç kalmayacaktır. Ayrıca kendi uzuvları da kendine şahitlik edecektir[197].

1.3.2.5. Mîzan ve Sırât

Âhirette amel defterleri dağıtıldıktan sonra insanların amelleri ilâhi bir adalet ölçüsünde tartılır ki buna mîzan denir[198]. Allâh, ***"Kıyamet günü doğru teraziler kurarız; artık kimseye hiçbir şekilde haksızlık edilmez. Hardal tanesi kadar bile olsa yapılan her şeyi ortaya koyarız. Hesap gören olarak biz herkese yeteriz."***[199] âyetinde olduğu gibi mîzanın hak olduğunu belirtmektedir. Ancak âhirete ait haller gaybi konular olduğu için, keyfiyetleri hakkında bir şey söylemek mümkün değildir. Mîzan da bunlardan biridir. Neticede, kimin tartısı ağır gelirse, o kendini hoşnut eden bir yaşayış içinde bulacaktır. Kimin tartısı hafif gelirse, onun yeri, yurdu kızgın ateş olacaktır[200].

Sözlükte "yol" manasına gelen[201] sırât, akâid terimi olarak "cehennem üzerine kurulacak ve herkesin üzerinden geçmek zorunda olacağı bir köprü veya yol" demektir[202] . Sırât kelimesinin bu anlamına uygun olarak gelen rivâyetlerde; sırâtın cehennem üzerine uzatılacağı, oradan ilk olarak Hz. Muhammed (s.a.v.) ve onun ümmetinin geçeceği

---

194 İnfitâr, 82/10-12.
195 Kehf, 18/49; Yâsin, 36/12.
196 İsrâ,17/13-14.
197 Yâsîn, 36/65.
198 Topaloğlu vd. , *İslâm'da İnanç Esasları,* s.274.
199 Enbiyâ, 21/47.
200 Kâria, 101/6-11; Mü'minûn, 23/102-103
201 İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, c. IV, s. 2432.
202 Topaloğlu vd. , *İslâm'da İnanç Esasları,* s. 280.

bildirilmiştir[203]. Yine konuyla ilgili hadislerde, yaptıkları amellere göre bazı mü'minlerin hızlı bazılarının ise yavaş olarak hatta bazılarının sürünerek sırâtı geçip cennete varacağı, kâfirler ile bazı günahkarların sürçüp cehenneme düşeceği[204] bildirilmiştir[205].

1.3.2.6. Şefaat

Şefaat; âhirette, peygamberlerin ve Allâh (c.c.)'ın izin verdiği kimselerin, O'nun izniyle günahkâr mü'minlerin bağışlanması, günahı olmayanların da derecelerinin yükselmesi için Allâh (c.c.)'a yalvarmaları ve dua etmeleri demektir[206]. Ehl-i sünnet âlimlerine göre şefaat haktır ve gerçektir.

مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلاَّ بِإِذْنِهِ

"İzni olmadan O'nun huzurunda şefaat edecek kimdir[207]?" âyeti şefaatin hak olduğuna delalet etmektedir[208]. Peygamberimiz (s.a.v.) de bu konuda "Şefaatim ümmetimden büyük günah işleyenler içindir[209]." buyurmaktadır.

Yine Ehl-i Sünnet âlimlerine göre, bu şefaat kafirler ve münafıklar için söz konusu değildir. Çünkü Kur'ân'da ***"Onlara (kâfirlere) şefaatçilerin şefaati fayda vermez[210]."*** buyrulmaktadır[211].

1.3.2.7. A'râf

"Tercih edilen görüşe göre A'râf, cennetle cehennemi birbirinden ayıran bölgedeki surun yüksek kısmının adıdır[212]." A'râf'ta kimlerin olduğu konusunda çok çeşitli görüşler vardır. A'râf Suresi'nin 44 ile 51. âyetlerinde cennetlikler ile cehennemlikler arasında geçen konuşmalardan bahsedilir. 46. âyette ***"İki taraf (cennetlikler ve cehennemlikler) arasında bir perde ve A'râf üzerinde de herkesi simalarından tanıyan adamlar vardır ki, bunlar henüz cennete giremedikleri halde (girmeyi) umarak cennet ehline: "Selam size!" diye seslenirler."*** buyrulmaktadır. Bu âyeti ve tartıları eşit gelenlerin durumunun ne olacağının bildirilmemesini dikkate alarak, A'râf ehlinin, ne cennete ne de cehenneme girenler olduğunu söylemek mümkündür.

---

[203] Buhârî, *"Rikâk"*, 52; Tirmizî *"Cennet"*, 20.
[204] Buhârî, *"Rikâk"*,48; Müslim, *"Îman"*, 81.
[205] Toprak, *Âhirete İman,* s. 57.
[206] Toprak, *Âhirete İman,* s.58.
[207] Bakara,2/255.
[208] Ebu'l-Muîn en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*, çev. Ramazan Biçer, Gelenek Yay. , İstanbul, 2010, s. 114.
[209] Tirmizî, *"Kıyâmet"*, 11.
[210] Müddessir, 74/48.
[211] Toprak, *Âhirete İman,* s. 59.
[212] Yusuf Şevki Yavuz, "A'râf", *DİA*, İstanbul 1991, c. III, s. 259.

1.3.2.8. Cehennem

"Cehennem" kelimesinin etimolojisi konusunda çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Arapça asıllı olduğunu ileri süren İslâm bilginlerine göre cehennem, "derin kuyu; hayırsız, uğursuz" anlamına gelmektedir[213].

Cehennemin yedi kapısı olduğunu bildiren âyet[214] sebebiyle olsa gerek cehennemin

Kur'ân'da geçen yedi ismi ön plana çıkmış ve yaygın olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda bu kelimeler, cehennemin bölümlerini/ tabakalarını ve ebedi olarak cehennemde kalacaklar ile günahkâr mü'minlerin günahları ölçüsünde cezalandırılacakları bölümleri/tabakaları da kategorize etmektedir[215].

Cehennem tabakalarından azabı en az olan ve en üst tabaka için " cehennem" ismi kullanılır. "Alevi ve ısısı yüksek, çok sıcak yer" anlamında *cahîm*[216], "uçurum, derin çukur" anlamında *hâviye*[217]**,** "Allâh'ın yüreklere kadar tırmanan tutuşturulmuş ateşi" anlamında *hutame*[218], "halis ve alevli ateş" anlamında *lezâ*[219], "tutuşturulmuş alevli ateş" anlamında *saîr*[220], "yaktığını tüketircesine tahrip eden, yakıp kavuran" anlamında *sakar*[221] cehennem için kullanılan en yaygın isimlerdir[222].

Cehennemin yedi kapısını, farklı mekanlar olarak kabul edenler olduğu gibi, tabakalar olarak kabul edenler de olduğunu belirtmiştik. Katlar şeklinde kabul edenlere göre en üstte *cehennem,* en altta ise *hâviye* bulunmaktadır. Hemen bütün Sünnî âlimlere göre cehennemde günahkar mü'minler azap görecek, azapları sona erdikten sonra burası boş kalacaktır. Yedinci ve en alt tabakada ise münafıkların azap göreceği kabul edilmektedir[223].

"***Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri gün gelecek bir ateşe sokacağız; onların derileri pişip acı duymaz hale geldikçe, derilerini başka derilerle değiştiririz ki acıyı duysunlar! Allâh daima üstün ve hâkimdir*[224]***.*"**

Cehennem ehlinin hallerini tasvir eden bu ve benzeri âyetler, cehennemin bir azap yurdu olduğunu ve azabının da oldukça şiddetli ve dehşetli olduğunu ortaya koymaktadır. Kemiklere kadar işleyen bu azabı derinden hissettirmektedirler.

---

213 Ömer Faruk Harman, "Cehennem", *DİA*, İstanbul 1993, c. VII, s. , 225.
214 Hicr, 15/44.
215 Bekir Topaloğlu, "Cehennem", *DİA,* İstanbul 1993, c.VII, s. 227.
216 Şuarâ, 26/91; Saffât, 37/23, 55, 64, 68, 97, 163; Duhân, 44/47; Tûr, 52/18.
217 Kâria, 101/9-11.
218 Hümeze, 104/4-7.
219 Meâric, /70/15-16.
220 Hacc, 22/4; Lokmân, 31/21.
221 Müddessir, 74/27-29.
222 Toprak, *Âhirete İman,* s. 61-62.
223 Topaloğlu, "Cehennem", s. 229.
224 Nisâ, 4/56.

Cehennem ehli orada açlık ve susuzluk çekecektir. Fakat kendilerine sunulacak olan, hücrelere işleyen bir sıcaklık, susuzluğu gidermeyen kaynar su, kanla karışmış irin, karınlarında maden eriyiği gibi kaynayan zakkum ağacı ve darî' denilen zehirli bir bitkidir[225].

Cehennemliklere burada, maddî cezalar yanında, hor, hakîr ve zillet içinde yaşamak, ümitlerinin boşa çıkması gibi mânevî cezalar[226] da uygulanacaktır. Allâh'ı görmekten mahrum kalacak inkârcılara[227] Allâh asla merhamet etmeyecektir[228].

Cehennemin ve cehennem meleklerinin inkârcılara karşı öfkesi bir bakıma Allâh'ın gazâbını ifade etmektedir:

وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُور تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِير

"Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. O, ne kötü dönüştür! Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler. Neredeyse cehennem öfkesinden çatlayacak! Her ne zaman oraya bir topluluk atılsa, onun bekçileri onlara: Size (bu azap ile)korkutucu bir peygamber gelmemiş miydi? diye sorarlar[229]."

Allâh, kâfirlere cehennem ile şöyle meydan okumaktadır:

"(Allâh zebanilere emreder): Tutun onu! Cehennemin ortasına sürükleyin! Sonra başına azap olarak kaynar su dökün! (ve deyin ki:) Tat bakalım. Hani sen kendince üstündün, şerefliydin! İşte bu, şüphelenip durduğunuz şeydir[230]."

1.3.2.9. Cennet

Cennet, "bitki ve sık ağaçları ile toprağı örten bahçe" demek olup, "mü'minlerin içinde ebedi olarak kalacakları âhiret yurdu" anlamındadır[231].

Kur'ân'da müfred, tesniye ve cemi' halleriyle 147 defa geçen cennet kelimesi, yirmi beş yerde dünyadaki bağ bahçe, bir yerde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, yanında Cebrâil'i gördüğü sidretü'l-müntehânın civarında bulunan me'va cenneti[232], altı yerde Hz. Âdem (a.s.)'le Havva'nın iskân edildiği mekan, diğer yerlerde ise âhiret cenneti anlamında kullanılmaktadır. İslâm litaratüründe cenneti ifade etmek için; ravza (yeşil bahçe)[233],

---

225 Vâkıa, 56/41-56; Gâşiye, 88/2-7; Kehf, 18/29; Duhân, 44/43-46; Nebe', 78/24-25.
226 Gâşiye, 88/2.
227 Mutaffifîn, 83/15; Zuhruf, 43/77.
228 Nisâ, 4/137-168.
229 Mülk, 67/6-8.
230 Duhân, 44/47-50.
231 İsfahânî, Müfredât, s. 204.
232 Necm, 53/13-15.
233 Rûm, 30/15; Şûrâ, 42/22.

cennetü'l-me'va (mü'minlerin barınağı olan cennet)[234], cennetü'l-huld (ebedilik yurdu)[235], cennetün'n-naim (nimetlerle dolu cennet)[236], adn (ikamet yeri)[237], firdevs (içinde üzüm bulunan bahçe)[238], hüsna (daha güzel, daha iyi, en güzel, en iyi)[239], dâru's-selam[240], dâru'l-mukame (asıl durulacak yer, ebedi ikamet edilecek yurt)[241] gibi isimler de cenneti ifade etmek için kullanılmaktadır. Başta Kur'ân olmak üzere İslâm literatürü incelendiği zaman, cennet tasvirlerinin çok geniş hacme ulaştığı görülmektedir. Bu durum İslâm öğretisine göre, Allâh nezdinde O'nun kullarına rahmetini, kul seviyesinde tazime dönüşen Allâh sevgisinin bir gereği olsa gerektir[242].

Kur'ân'da cennet, sonsuz lüks ve konforun olduğu, sonsuz mutlulukların yaşanacağı, ebedi, barış ve esenlik yurdudur. Orada altlarından ırmakların akması[243], zencefil kokulu tatlı su pınarlarının[244] ve her türlü meyvenin olması[245], yakıcı sıcağın, dondurucu soğuğun[246] ve hiçbir üzüntü ve kederin olmaması[247] cennet tasvirlerinden sadece bazılarıdır. Bunlar insanın beş duyusuyla algılayabileceği ve anlamlandırabileceği şekilde vahyedilmiştir.

Cennet ehli ise ***"…Orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır. Ve siz orada ebedi kalacaksınız (denilir)***[248]***."*** âyetinde olduğu gibi insana fevkalâde zevk veren her türlü nimet içinde olacaktır. Ancak bu nimetler cismânî zevklerle sınırlı değildir. Onlar için mânevî tatminler de doruk noktasına ulaşmıştır. Cennete giriş sırasında mü'minler, görevli melekler tarafından "selâm" ile karşılanacaktır.

حَتَّى إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ

"…Oraya varıp da kapıları açıldığında bekçileri onlara: Selam size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedi kalmak üzere girin buraya, derler[249]***."*** Hatta onlara Rabb'lerinden de "selâm" vardır[250]. Cennet ehlinin en büyük ödülü ise Allâh'ın cemalinin görülmesidir.

Kur'ân'da ***"Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parıldayacaktır. Rablerine bakacaklardır***

---

234 Secde, 32/19; Necm, 53/15; Nâziât, 79/41.
235 Furkân, 25/15.
236 Hacc, 22/56; Lokman, 31/8; Vâkıa, 56/12.
237 Tevbe, 9/72; Nahl, 16/31; Beyyine, 98/8.
238 Kehf, 18/107; Mü'minûn, 23/11.
239 Yûnus, 10/26.
240 En'âm, 6/127; Yûnus, 10/25.
241 Fâtır, 35/35.
242 Topaloğlu vd. , s. 285-286; Bekir Topaloğlu, "Cennet" *DİA,* İstanbul 1993, c. VII, s. 376-377.
243 Mâide, 5/119; Tevbe, 9/72, 89,100; Kehf, 18/31.
244 İnsân, 76/18.
245 Rahmân, 55/68.
246 İnsân,76/13.
247 Zuhruf, 43/68-69.
248 Zuhruf, 43/71.
249 Zümer, 39 /73.
250 Yâsîn, 36/58.

***(O'nu göreceklerdir)*[251]*.*"** buyrularak mü'minlerin âhirette Allâh'ı göreceği ifade edilmiştir. Ayrıca "güzel davrananlara daha da güzel karşılık verileceği hatta bir de bundan fazlasının olacağı[252]"nı bildiren âyetteki fazlalık için Peygamberimiz, bundan kastedilenin "ru'yetullâh" olduğunu açıkça belirtmiştir[253].

Âhirete îman konusu Mekki surelerde çok yoğun bir şekilde işlenmektedir. Mekki surelerdeki üslup özelliklerinde dikkat çekici bir özellik vardır. Bu anlamda, Kur'ân'daki tasvirlerin en dikkat çekicilerinden biri de kıyamet sahneleridir. Kur'ân kıyâmet sahnelerinde, kıyâmetin kopuşunu, yeniden dirilmeyi, hesabı, nimeti ve azabı anlatır. İnsanlara bu dünyadan sonra vaad ettiği âhiret âlemini tavsif etmekle kalmaz, onu tüm zerreleriyle hissettirecek canlı bir tablo halinde ortaya koyar. Müslümanlar bu sahnelerden oldukça etkilenmişlerdir. Öyle ki, bazen içlerini korku sarmış, kalpleri titremiş, bazen de ruhlarını huzur ve mutluluk kaplamıştır. Kur'ân'da bu sahneler o kadar canlı hale getirilmiştir ki, sanki göz onu görmekte, ruh onu hissetmektedir. Âhiret şu anda yaşanan bir hal, dünya ise, hatırlatıldığında hatırlanan geçmiş bir hal gibidir[254]. Bu konudaki âyetlerden bazıları şöyledir:

"O sâr'a üfürüldüğü zaman var ya, işte o gün zorlu bir gündür. Kâfirler için (hiç de kolay) kolay değildir*[255]*." Bu ifadede belirsiz bir azap, zorlu günün bir tablosu vardır ki, o da insana gizemli duygular yaşatmaktadır. Buradaki gaye, belirsizlik ile korku veren bir ruh hali oluşturmaktır[256].

"Kulakları sağır eden o ses geldiğinde, işte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar. O gün, herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardır. O gün bir takım yüzler parlak, güleç ve sevinçlidir. Yine o gün bir takım yüzleri de keder bürümüş, hüzünden kapkara kesilmiştir. İşte bunlar kâfirlerdir, günahkârlardır*[257]*." İnsanlar hesaptan yüz akıyla çıkmanın telaşı ve korkusu içinde öyle kendi dertlerine düşmüştür ki, en yakınlarını bile gözü görmez olmuştur. Burada, insanların darmadağınık, oldukça kederli sahnesiyle ürperen kalpler, parlak ve güleç yüzlerin sahnesiyle ferahlamaktadır.

"O gün, zalim kimse (pişmanlıktan)ellerini ısırıp şöyle der: Keşke o peygamberlerle birlikte yol tutsaydım! Yazık bana! Keşke falancayı (batıl yolcusunu) dost

---

[251] Kıyâme, 75/22-23.
[252] Yûnus, 10/26.
[253] Müslim, *"Îman"*, 80; Tirmizî, *"Cennet"*, 16.
[254] Seyyid Kutub, *Kur'ân'da Kıyâmet Sahneleri*, trc. A. Faruk Haznedaroğlu, Ravza Yay. , 4. baskı, İstanbul 2011, s. 43-44.
[255] Müddessir, 74/8-10.
[256] Kutub, *Kur'ân'da Kıyâmet Sahneleri*, s. 77.
[257] Abese, 80/33-42; Kıyâmetle ilgili âyetler için bk. Nisâ, 4/41-42; Nebe', 78/40; Kıyâme, 75/7-15; Yâsin, 36/48-67.

edinmeseydim[258]***!"*** Pişmanlık gününü en güzel ifade eden iki âyet. İfade o kadar etkileyici ki, sanki ellerini ısıran karşımızda duruyor.

1.3.3. Kader ve Kazaya İman

Kur'ân'da kader ve kaza kavramlarını muhtevi âyetleri incelediğimizde çeşitli anlamlarda kullanıldıklarını görmekteyiz. Kader; ölçü, miktar[259], biçim ve şekil vermek[260], takdir etmek[261] gibi anlamlara gelir. Kaza ise, yaratmak[262], emretmek[263], hüküm vermek[264], haber vermek, bildirmek[265], öldürmek[266], bir şeyi tamamlamak, yerine getirmek[267], istemek[268] gibi birbirinden farklı anlamlarda kullanılmıştır[269].

Literatürde ise kader "Allâh'ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi", kaza da "Allâh'ın nesne ve olaylara ilişkin ezeli planını gerçekleştirmesi" şeklinde tanımlanır. Selefiyye âlimleriyle Mâturîdî ve Şiî kelâmcılarının pek çoğu bu tanımları benimserken Eş'âri kelâmcılarının çoğunluğu ve İslâm filozofları tanımları tersine çevirerek, kazaya kader, kaderi kaza anlamında kullanmışlardır. Neticede bu lafzi bir farklılıktır[270].

Kader ve kaza konusu Allâh'a bakan yönüyle "ilim", "irâde", "kudret", "yaratma", "hidâyet-dalâlet" gibi bazı sıfat ve kavramlarla yakından irtibatlıdır. İnsana bakan yönünde ise "irâde", "sorumluluk", "hürriyet" gibi kavramlarla yakından ilgilidir.

Neticede, âlimlerin/kelâmcıların ve filozofların bu sıfat ve kavramlara farklı açılardan bakıp farklı manalar vermeleri kader ve kaza konusunda çok çeşitli görüşlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Ancak konuyu burada kelâmi bağlamda tartışmak çalışmamızın planı dışındadır. Bu yüzden kader ve kazayı îman esasları bağlamında ele almak temel gayemiz olacaktır.

Buraya kadar ele aldığımız inanç esaslarının âyetlerde açıkça zikredildiğini[271] görmüştük. Bu âyetlerde her ne kadar bir inanç esası olarak belirtilmese de, kader Kur'ân'da Allâh'ın "her şeyi belli bir ölçüye göre yarattığını[272]" belirtmesi kader inancına önemli bir işaret olarak kabul edilmektedir. Bu âyet yaratma fiilinin tesadüfi değil, belli kurallar

---

[258] Furkân, 25/27-28.
[259] Mü'min, 23/18; Ra'd, 13/8; Şûrâ, 42/27.
[260] Mürselât, 77/23; Abese, 80/18-19.
[261] Ahzâb, 33/38.
[262] Fussilet, 41/12.
[263] İsrâ, 17/23.
[264] Nisâ, 4/65; Yûnus, 10/93; Neml, 27/78.
[265] Hicr, 15/66; İsrâ, 17/4.
[266] Kasas, 28/15.
[267] Bakara, 2/200, Nisâ, 4/103.
[268] Bakara, 2/117; Meryem, 19/35; Mü'min, 40/68.
[269] Soysaldı, *İnançla ilgili Temel Kavramlar,* s.188-196.
[270] Yusuf Şevki Yavuz, "Kader", *DİA,* c. XXIV, İstanbul 2001, s. 58.
[271] Bakara, 2/177, 285; Nisâ, 4/136.
[272] Kamer, 54/49.

çerçevesinde meydana geldiğine işaret etmektedir. Buradaki ölçü ve kurallardan kastedilen de, Allâh'ın her işini dengeli ve adâlete uygun şekilde yaratmasıdır[273]. Aynı zamanda, bu konuda vârid olan hadisler ve Allâh'ın ilim, irâde ve kudret sıfatlarına îman etmenin gereği kadere îman etmenin zarûretine naslardan delildir.

Çalışmamızın başında, İslâm akidesini formüle etmesi bakımından büyük bir değer taşıyan ve "Cibril hadisi[274]" olarak bilinen hadisten bahsetmiştik. Nitekim bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.), kadere, hayra ve şerre inanmayı da îman ilkeleri içinde belirtmişti. Kadere îmanın farz olduğu, hayır olsun şer olsun, her şeyin kaderle yani Allâh'ın takdiriyle olduğu kabul edilmedikçe kişinin mü'min sayılmayacağı başka hadislerde de haber verilmiştir. *"Kul hayrıyla, şerriyle kadere inanmadıkça, hatta başına gelecek bir şeyin mutlaka geleceğine, gelmeyecek olanın da gelmeyeceğini bilmedikçe, îman etmiş olamaz[275]."* hadisi bunlardandır[276].

Kader konusunu gündeme getiren ilk kişinin Ma'bed el-Cühenî (ö.83) olduğu belirtilmektedir. Emevî idarecileri, yaptıkları bazı haksız uygulamalara halk karşı çıkınca sorumluluğu kadere yükleyerek kendilerini aklamaya çalışan bir devlet politikası izlemiştir. Cühenî (ö.83) ise zulüm boyutunda olan bu davranışların kaderle değil insan irâdesiyle gerçekleştiğini söylemiştir[277].

Kader konusunda Hasan el-Basrî (ö.110)'nin Halife Abdülmelik'e gönderdiği risâle ise, İslâm dünyasında kadere dair kaleme alınmış ilk yazılı metin olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple çalışmamızda bu risâleye kısaca yer vermek istedik. Risâlenin yazılmasında Emevî halifesi Abdulmelik b. Mervân'ın, o güne kadar alışık olunmadık tarzda kader üzerine görüş beyân eden ve dönemin tartışmasız en önde gelen âlimi Hasan el-Basrî (ö.110)'den kadere ilişkin düşüncelerini yazılı olarak kendisine bildirmesini istemesi etkili olmuştur. Bunun üzerine Hasan el-Basrî (ö.110), kadere dair görüşlerini içeren bir mektup/risâle yazarak halifeye göndermiştir[278].

Ülkemizde bu risâle üzerinde yapılan çalışmaları araştırdık. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu konuda yakın tarihte bir kaç çalışma yapılmıştır:

1. Lütfi Doğan ve Yaşar Kutluay Hasan Basri (ö.110)'nin kader hakkında halife Abdülmelik b. Mervân'a mektubunu tercüme etmişlerdir. Belirttiklerine göre bu tercümede,

---

[273] Cağfer Karadaş, *Kadere İman*, DİB. Yay. , Ankara 2015, s. 14-15.
[274] Müslim, *"Îmân"*, 1.
[275] Tirmizî, *"Kader"*, 10.
[276] Yener Öztürk, "İslâm'da Kader Akidesi ve İman Esasları Arasına Girmesinin Hikmeti", *HÜİFV. Yay.* , No: 4, Özdal Mat. , Şanlıurfa 1997, s. 264-265
[277] İlyas Üzüm, "Kaderiyye", *DİA*, İstanbul 2001, c. XXIV, s.64.
[278] Mehmet Kubat, "Kadere Dair İki Risale", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, yy. , Samsun 2008, c. XIII, sayı:1, s. 351.

Prof. H. Ritter 'in *DER ISLAM* dergisi (Band XXI, Heft I, s. 1-83. Berlin und Leipzig 1933) nde yayınlanmış bulunan "Studien zur Geschichte der İslâmischen Frömmigheit. I. Hasan al-Basri" adlı makalesinin sonuna eklenmiş olan edition critique'li metin esas alınmıştır[279].

2. Mehmet Kubat, Abdülmelik b. Mervân'ın Hasan el-Basrî (ö.110)'ye gönderdiği mektup ve Hasan el-Basrî'nin Abdülmelik b. Mervân'a gönderdiği (cevabî) mektubu tahkîk ve tercüme ederek yayına hazırlamıştır. Bu risâlede yalnızca İstanbul Ayasofya kütüphanesinde yer alan orijinal el yazması nüshanın esas alındığını belirtmiştir[280].

3. Mustafa İslâmoğlu hem halife Abdülmelik b. Mervân'ın hem de Hasan el-Basrî (ö.110)'nin mektuplarını tercüme ve şerh etmiştir. Arapça neşrinde Kader Risâlesi'nin dünyada bilinen tek nüshası olan el yazma metin olarak belirttiği Süleymaniye Kütüphanesi'nin Köprülü Koleksiyonu'nu esas almıştır. Eserinde risalenin Köprülü nüshasıyla Ayasofya nüshasını da mukayese etmiştir. Ayasofya nüshasının Kader Risâlesi'nin özetini içeren, Haccac'ın Abdülmelik b. Mervân'a yazdığı mektup olduğunu belirtmektedir[281].

Hasan el-Basrî (ö.110)'nin risalesinin özünü, insanın, fiillerini kendi özgür iradesiyle işlediğinden sorumluluğun kendine ait olduğu fikri oluşturmaktadır. Hasan el-Basrî (ö.110) Emevîler'in kaderci anlayışını reddettiği bu risâlesinde sözlerini sürekli âyetlerle delillendirmiştir.

---

[279] Lütfi Doğan-Yaşar Kutluay, "Hasan Basrî'nin Kader Hakkında Halife Abdülmelik b. Mervân'a Mektubu", *AÜİFD.* , yy. , Ankara, 1954, sayı: 3, c. 3, s. 75- 78.

[280] Kubat, " Kadere Dair İki Risale", s.351-373

[281] Mustafa İslâmoğlu, *Hasan el-Basrî'nin Kader Risalesi ve Şerhi,* Düşün Yayıncılık, 12. baskı, İstanbul Aralık 2014, s. 73-79.

İKİNCİ BÖLÜM
DİNE DAVET METODU YÖNÜYLE KUR'ÂN'DA AHİRET İNANCININ YERİ

2.1. Kur'ân'da Âhiret İnancı ve Âhiret Hayatına Genel Bakış

Kur'ân, âhirete îmanın inşasını dünya hayatı üzerinden oluşturmaktadır. Kur'ân her şeyin bir yaratılış gayesi olduğu gibi insanın da başıboş bırakılmadığını[282] vurgulayarak tüm varlık âlemine bir anlam yüklemektedir. Âhiretin var olması bir bakıma dünya hayatına nizam vermeye yöneliktir. Zira insan, ölümle yok olup gidecekse bu dünyada yaşamasının bir anlamı olmayacaktır. Bütün çabalar boşa gidecektir. Bu durum eşref-i mahlûkat olarak yaratılan, kendisine akıl ve irade kuvveti verilip sorumluluklar yüklenen insan için, içinden çıkılmaz bir hal alacaktır. O halde âhiret, dünya hayatının gayesidir. Bunun için âhireti inkâr etmek; bu dünyayı inkâr etmek ve bu hayatı gayesiz görmek demektir[283]. Halbukî Kur'ân ***"Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız***[284]***?"*** âyetiyle dünyaya yüklenen anlamı, bir gün dünya hayatının son bulacağını ve âhiretsiz bir dünyanın olamayacağını ifade etmektedir. O halde kendisine verilen akıl ve irâde yeteneğini doğru bir şekilde kullanan insanlar için dünyaya anlam katan, âhiret inancıdır.

İnsan fıtratı *"yokluk ve hiçlik"*i sevmez. İnsanın en derin ve güçlü arzusu *"yaşama isteği"*dir. Ölümlü varlık yapısına rağmen sonsuza kadar kesintisiz yaşama, hiç yok olmama duygu ve arzusuna sahiptir[285]. Ta ilk insandan beri bu böyledir. Şeytanın Hz. Âdem (a.s.) ile Havva'ya verdiği vesveseye işaret eden ***"…Rabbiniz size bu ağacı sadece ikiniz de melek olmayasınız veya cennette ebedi olarak kalmayasınız diye yasakladı, dedi***[286]***."*** âyetinden bunu anlamak mümkündür. Allâh (c.c.) insanın bu duygusunun tatmin edileceği yer olarak âhireti işaret etmektedir. Kur'ân öğretisine göre dünya hayatı; geçici, bir oyun ve eğlenceden ibaret[287] iken, âhiret ise dünya hayatından sonra başlayan ve sonsuza kadar devam edecek olan bir hayattır.

Âhiret, dünyadaki davranışların ödül veya caza olarak karşılık bulduğu yer ve zamandır. Bu hususta dikkatleri, hesap görücü olan, ödül ve cezayı veren olarak Allâh (c.c.) üzerinde toplamak gerekir. Orada hesapsız rızıklar ve Allâh (c.c.)'ın rızası olduğu gibi şiddetli azaplar da vardır. Bir bakıma dünyada gösterilen nimetlerin ve azabın asılları oradadır.

---

[282] Kıyâme, 75/36.
[283] Ahmet Coşkun, "Kur'ân-ı Kerim'in Dünya ve Âhirete Bakışı", *EÜİFD.* , yy. ,Kayseri 1987, sayı: 4, s. 274.
[284] Mü'minûn, 23/115.
[285] Hayati Hökelekli, "Ölüm ve Öteki Psikolojisi", *UÜİFD.* , sayı: 3, c. III, yıl: 3, yy. , by. , 1991, s. 162.
[286] A'râf,7/20.
[287] En'âm, 6/32.

Öyleyse ebedî âleme talip olan kişi geçici dünya hayatındaki düşünce ve eylemlerine dikkat etmelidir.

“De ki: Yeryüzünde dolaşın da Allâh’ın başlangıçta yaratmayı nasıl yaptığına bakın. Sonra Allâh (aynı şekilde) sonraki yaratmayı da yapacaktır.(Kıyametten sonra her şeyi tekrar yaratacaktır.) Şüphesiz Allâh’ın gücü her şeye hakkıyla yeter[288]***.”*** âyetince bütün kâinata ibret nazarıyla bakmalı ve Allâh’ın ölüleri nasıl dirilteceğini düşünmelidir.

Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında da değineceğimiz gibi, Kur’ân âhiret hayatının gerekli ve mümkün olduğunu delilleriyle gözler önüne sermektedir. Çünkü âhiret hayatı Allâh’ın rahmet ve adaletinin bir gereği ve tecellisidir.

Kur’ân’da insanların âhirete karşı bakış açılarını taban tabana zıt olarak görmekteyiz. Âhirete inanan-inanmayan, dünyayı tercih eden-âhireti tercih eden, yeniden dirilişe inanan ve bunları inkâr edenler gibi. Bu bakış açısı da doğal olarak dünyaya yüklenen anlamı etkilemektedir. Sonuçta, Allâh (c.c.)’ın adaleti gereği inkârcıların son durağı cehennem, îman edip sâlih ameller işleyenlerin ise son durağı cennettir.

2.1.1. Cahiliye Ehlinin Âhirete Bakışı

İslâm öncesi Cahiliye Araplarının ölümden sonraki hayatla ilgili görüşlerini ortaya koymak, İslâm’daki âhiret inancının nasıl bir ortama geldiğini ve bunun İslâm inanç sistemi içindeki yerini tespit etmeye yardımcı olacaktır.

Müşriklerin şirk ve küfürden sonra düştükleri en büyük hataları âhiret inancı noktasındadır. Bu telakki onlarda bir takım yanlış tutum ve davranışların gelişmesine sebep olmaktadır. Allâh (c.c.) Kur’ân’da müşrikleri ve inkârcıları sık sık içinde bulundukları bu durumlardan dolayı eleştirmektedir. Bunlardan bir kaçını burada zikretmek yerinde olacaktır:

2.1.1.1. Yeniden Dirilişi İnkâr Etmek

Âhiret hayatının başlangıcı olan ölüm gerçeği ve ölümden sonraki hayat diğer toplumlar gibi İslâm öncesi Arapların da zihnini meşgul etmiştir. Cahiliye Araplarının âhiret inancının ortaya konulmasında temel kaynak olan Kur’ân, bu hususta birkaç tablo sunmaktadır. Kur’ân’da bazı âyetlerde onların yeniden dirilişe inanmadıkları, bütünüyle inkâr ettikleri açıkça vurgulanırken bazı âyetlerde onların bu hususta şüphe içinde olduklarına yer verilmektedir[289]:

a. Âhireti Tamamen İnkar Edenler

---

[288] Ankebût, 29/20.

[289] Cemalettin Erdemci, “İslâm Öncesi Arapların Âhiret Anlayışına Teolojik Bir Yaklaşım”, *Cahiliye Araplarının Âhiret İnancı,* edt. M. Mahfuz Söylemez, Ankara Okulu Yay. , Ankara 2016, s. 162-163.

Âhiret inancı karşısında tamamen sert bir tutum içine giren ve *"hayatın bu yaşadıkları hayattan ibaret olduğunu"* kesin bir dille savunan bu kesim, âhiret inancıyla ilk defa karşılaşıyormuş gibi bir tavır sergilemiştir[290]. Kur'ân bunu şu âyetle çok açık bir şekilde ifade etmektedir:

وَقَالُوا مَا هِيَ إِلاَّ حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلاَّ الدَّهْرُ وَمَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلاَّ يَظُنُّونَ

"Dediler ki: Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman helak eder. Bu hususta onların hiçbir bilgisi de yoktur. Onlar sadece zanna göre hüküm veriyorlar*[291]*."

Âyette, müşriklerin ölümü sadece zaman (dehr)ın hazırladığına inandıkları belirtilmektedir. Nesefî (ö.710) bu âyetin tefsirinde şunları belirtmiştir: Onlar ikinci bir hayatın olduğunu kabul etmiyorlar. Biz ölürüz evlatlarımız yaşamaya devam eder veya bazımız ölür bazımız kalır, diyorlar. Kendilerini zamanın geçmesinin helak edeceğini iddia ediyorlar. Bu yüzden şiirlerinde zamandan şikâyet ettikleri görülmektedir[292].

Kur'ân'da bazı müşrik Arapların öldükten sonra dirilmeyi kesin bir dille inkâr ettiklerine işaret eden ve çalışmamıza ışık tutacak pek çok âyet mevcuttur.

وَقَالُوا إِنْ هِيَ إِلاَّ حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ

" Onlar, hayat ancak bu dünyadaki hayatımızdan ibarettir; biz, bir daha diriltilecek değiliz, demişlerdi [293]."

"Onlar (müşrikler) diyorlar ki: İlk ölümümüzden sonra bir şey yoktur. Biz diriltilecek değiliz*[294]*."

"İnkâr edenler, kesinlikle diriltilmeyeceklerini ileri sürdüler. De ki: Hayır! Rabbime andolsun ki mutlaka diriltileceksiniz, sonra yaptıklarınız size haber verilecektir. Bu, Allâh'a göre kolaydır*[295]*."

Zikrettiğimiz âyetler ve benzerleri bağlamında, Cahiliye Araplarının öldükten sonra tekrar dirilmeye kesinlikle inanmadığı ve âhiret hayatını yok saydığı sonucuna varmak mümkündür. Şu halde, müşrikler/inkârcılar için hayat bu dünyadan ibarettir. Elmalılı (ö.1942)'nın belirttiğine göre müşrikler âhireti görseler de dönseler bile ***"Biz bir daha diriltilecek değiliz*[296]*."*** diyecekler. Çünkü bu durum onlarda yerleşik bir huy olmuştur[297].

---

290 Erdemci, "İslâm Öncesi Arapların Âhiret Anlayışına Teolojik Bir Yaklaşım", *Cahiliye Araplarının Âhiret İnancı,* s. 162-163.
291 Câsiye, 45/24.
292 Ebu'l-Berakât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl,* Kahraman Yay. İstanbul 1984, c. IV, s. 137-138.
293 En'âm, 6/29.
294 Duhân, 44/34-35.
295 Teğâbün, 64/7. Ayrıca bk. Nahl, 16/38; İsrâ, 17/49; Mü'minûn, 23/37; Neml, 27/67-68.
296 En'âm, 6/29.
297 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. III, s.1908-1909.

Yeniden dirilişi inkâr etmelerinin altında *"Bizi kim diriltebilir ki?"* gibisinden cüretkâr bir meydan okuma da hissedilmektedir.

"İnkârcılar dediler ki: Sahi, biz ve atalarımız, toprak olduktan sonra, gerçekten (diriltilip) çıkarılacak mıyız? Andolsun ki, bu tehdit bize yapıldığı gibi, daha önce atalarımıza da yapılmıştır. Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir[298]."

"Hakikaten, gerek bize, gerekse daha önce atalarımıza böyle bir vaadde bulunuldu; (fakat) bu geçmiştekilerin masallarından başka bir şey değildir [299]!" diyerek, atalarını kendilerine refarans göstermektedirler. Müşrikler bu sözleriyle inkârlarında ne kadar direndiklerini ve bir o kadar da hakikate yönelmekten uzak olduklarını ifade etmiş olmaktadırlar.

Halbuki, öldükten sonra diriltilmek, haşr, dünya hayatından hesaba çekilmek ve Allâh ile karşılaşma Kur'ân'ın ilk öğretilerindendir. Bu durum *"hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır"* diyen müşrik Arapları oldukça rahatsız etmiştir[300]. Bu düşüncelerin temelinde nihilizm[301] yatmaktadır. Çöl Araplarını dinsizliğe götüren bu nihilizm, zengin Mekkeli tüccarlar arasında kendini refah yaşama arzusuyla göstermiştir. Onlar, gelecek hayat diye bir şeyin olacağına inanmıyorlardı. Onlara göre ölüm dünya hayatının sonudur. Öldükten sonra beden çürüyüp toprağa karışacak ve yok olup gidecektir[302]. Bunun için yeniden dirilişi inkâr etmişlerdir ve âhirete dair hiçbir şey öğrenmek de istememişlerdir[303]. Bu kişilerin Mekke'nin aristokrat sınıfına mensup kişiler olduğunu söyleyebiliriz[304].

Allâh (c.c.) ise Kur'ân'da inkârcıların/müşriklerin görüşlerini çeşitli yöntemlerle çürütmektedir. Âhiretin gerekli ve mümkün olduğuna dair delillerde bunlara değineceğiz.

Yeniden dirilişi inkâr edenleri bekleyen son; çetin bir azaptır:

"Rablerinin huzuruna getirildikleri zaman sen onları bir görsen! Allâh: Bu (yeniden dirilme olayı), hak değil miymiş? diyecek. Onlar da «Rabbimize andolsun ki evet!» diyecekler. Allâh da, Öyle ise inkâr ettiğinizden dolayı azabı tadın! diyecek[305]."

b. Âhiret Hayatı Hakkında Şüphe İçinde Olanlar

Kur'ân'da, âhiret hayatı hakkında bilgileri olmakla beraber şüphe ve tereddüt içinde olanlardan da bahsedilmektedir:

---

298 Neml, 27/67, 68.
299 Mü'minûn, 23/83.
300 H. Mehmet Soysaldı, *İnançla İlgili Temel Kavramlar,* s. 155.
301 Nihilizm: "Metafizik, ahlâkî güç ve kuvvetleri yok sayan, mevcut olan güçlere, değerlere ve düzene karşı çıkan, hiçbir iradeye boyun eğmeyi ilke olarak kabul etmeyen görüşlerin genel adıdır." (bk. Hüsameddin Erdem, http://samil.ihya.org/ansiklopedi/nihilizm.html (erişim tarihi: 28.05.2018)
302 Yâsîn, 36/78.
303 Toshihiko Izutsu, *Kur'ân'da Allâh ve İnsan,* çev. Süleyman Ateş, AÜİF. Yay. , Ankara, 1975, s. 83-84.
304 Erdemci, "İslâm Öncesi Arapların Âhiret Anlayışına Teolojik Bir Yaklaşım", s.164.
305 En'âm, 6/30.

"Hayır; onların âhiret hakkındaki bilgileri yetersiz kalmıştır. Dahası, bu hususta şüphe içindedirler. Bunun da ötesinde, onlar âhiretten yana kördürler. İnkârcılar dediler ki: Sahi, biz ve atalarımız, toprak olduktan sonra, gerçekten (diriltilip) çıkarılacak mıyız? Andolsun ki, bu tehdit bize yapıldığı gibi, daha önce atalarımıza da yapılmıştır. Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir[306]."

Bu âyetlerde âhiret hayatı hakkında şüphe içinde içinde olan müşriklerin durumları temsili olarak anlatılmış ve onların âhiretten yana 'kör' oldukları belirtilmiştir. Çünkü onlar bu konu üzerinde yeteri kadar düşünmezler. İbn Aşur (ö. 1973), "Hayır; onların âhiret hakkındaki bilgileri yetersiz kalmıştır." âyetindeki; 'yetersiz kalmıştır' olarak tercüme edilen 'iddâreke' fiilinin farklı kıraatleri olduğundan bahseder. Bu kıraatlerin neticesinde âyetin; 'onların âhiret hayatı hakkında bilgilerinin olmadığı' gibi bir anlam da verildiğini belirtir[307]. Bu âyetin peşi sıra gelen âyette ise inkârcıların 'yeniden diriliş' hakkında sarf ettikleri sözlerin zikredilmesi; Cahiliye Araplarının bilgisizliğinin kendilerini şüpheye, şüphelerinin de inkâra sürüklediğini düşündürmektedir.

Cahiliye dönemindeki bazı gelenekler, onların ölüm sonrası hayatı tamamen reddetmeyip, şüphe içinde olduklarının izlerini taşımaktadır. Bu geleneklerden biri de "beliyye"dir[308].

> "Cahiliye döneminde yaygın olan geleneğe göre bir insan ölünce mezarının başına üzeri örtülü dişi bir deve -nadiren erkek deve- getirilir, başı geriye doğru bükülerek sıkıca bağlanır, boynuna bir gerdanlık asılır, kaçmasını engellemek için ayakları kesilir, aç ve susuz bırakılarak ölüme terkedilirdi. Hayvan ölünce de mezarın yanı başında açılan bir çukura gömülür, bazen da yakılır veya derisi yüzülerek içine ot doldurulurdu. Yalnız sayıları çok az olan bazı Araplar toplumdaki mevcut ve makbul inanışın aksine ölen şahsın kıyamet gününde bu deveye binerek mahşer yerine gideceğine, böyle bir bineğe sahip olmayan aşağı tabakaya mensup insanların ise yaya kalacağına inanırlardı[309]."

Cahiliye araplarındaki *hame kuşu* anlayışı da onlarda ölüm sonrası hayatın olduğu konusunda bir izlenim vermektedir[310]. Bunlar gibi adet ve inanışlar onların zihinsel arka plandaki karışıklıklarına işaret etmektedir.

Cahiliye Araplarının âhiret konusunda inkâr veya şüphe içinde olmaları hususunu Kur'ân bütünlüğü içinde değerlendirdiğimizde şunları söyleyebiliriz: Mekki âyetler başta olmak üzere Kur'ân'da Cahiliye Araplarının âhiret inancı hakkında pek çok âyet olduğu

---

[306] Neml, 27/66-68; Nebe', 78/1-3.
[307] Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tunûsiyye, Tunus,1984, c. XX, s. 22.
[308] Erdemci, "İslâm Öncesi Arapların Âhiret Anlayışına Teolojik Bir Yaklaşım", s. 166.
[309] Abdulkerim Özaydın, "Beliyye", *DİA*, İstanbul 1992, c. V, s. 419.
[310] Paçacı, *Kutsal Kitaplarda Ölümötesi*, s. 47. (Hame kuşu hakkında aynı yere bakınız.)

görülmektedir. Bunun en önemli sebebi, Mekke'nin ileri gelenlerinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'le onu sıkıştırmak için çokça tartışmaya girmesidir, denebilir. Âyetlerdeki genel ve çoğul ifadelerden yola çıkarak âhirete inanmayanların, Cahiliye Araplarının çoğunluğunu teşkil ettiğini dolayısıyla Cahiliye Araplarının tamamının âhirete inanmadıklarını söylemek doğru değildir. Aynı şekilde pek çok âyette onların bu konuda kafalarının karışık olduğu ve âhiret hususunda şüphe ve tereddüt içinde oldukları ifade edilmektedir[311]. Bu minvaldeki âyetlere dayanarak da onların şüphe içinde olduklarını söylemek doğru değildir. Şu halde, yeniden dirilme hususunda red veya inkâra girişen kimseler, toplumun genelinde etkin bir role sahip olsalar dahi kişisel tercihler söz konusu olduğunda, toplumun bütününü temsil edemezler. Yine "*beliyye"* ile ilgili olarak diyebiliriz ki, uygulamanın sınırlı oluşu inancın toplum tarafından paylaşılmadığı şeklinde de algılanamaz. Bu demektir ki, müşrik toplum, ölüm sonrası hayat konusunda ilgisiz değildir[312]. Ancak netice itibariyle, müşrikler âhiret inancını ister tamamen reddetsin ister şüphe duysun; ister bir kısmı inkâr etsin bir kısmı şüphe duysun, İslâm'ın ortaya koyduğu şekilde halis bir âhiret inancı olmadığı için, genel bir ifadeyle inkâr ettiklerini söyleyebiliriz.

2.1.1.2. Hesap ve Ceza Gününü İnkâr Etmek

Âhiret hayatına dair yeniden dirilişe îman etmeyen kişilerin, hesap, sorgu-sual ve bunlara verilecek ödül ve cezaya îman etmeleri beklenen bir sonuç değildir.

"Çünkü onlar hesap gününü (geleceğini) ummazlardı. Bizim âyetlerimizi yalanladıkça yalanlamışlardı. Biz ise her şeyi bir kitapta sayıp yazmışızdır*[313]*." Kâfirler, hesaptan korkmuyorlar, ba'sın ve hesabın olacağına inanmıyorlardı[314]. Allâh (c.c.)'ın ve peygamberinin getirdiği delilleri çok şiddetli bir şekilde yalanlıyorlardı. Hatta, inanmadıkları için eğlenceye almak istiyorlardı[315]. Vuku bulacağı haber verilen o ceza gününün bir an önce gelmesini istercesine, o gün ne zaman gelecek, diye soruyorlardı. ***"Ceza gününün ne zaman olduğunu sorarlar. O gün onlar ateşe sokulacaklardır. Azabınızı tadın! Acele gelmesini beklediğiniz şey budur işte! (denir)*[316]*"***

Konuya dâir şu âyetler de onların durumlarını beyân etmektedir:

---

[311] Şevket Kotan, "Kur'ân'da Cahiliye Araplarının Âhiret İnancı", *Cahiliye Araplarının Âhiret İnancı,* s. 72-74.
[312] Galip Türcan, *Kur'ân'da Âhiret İnancı,* (Basılmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi SBE. , Isparta 2002, s. 14.
[313] Nebe',78/27-29.
[314] Taberî, *Câmi'ul-beyân,* c. XXIV, s. 34.
[315] Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili,* c.VI, s. 4530.
[316] Zâriyât, 51/12-14.

"O gün vay haline yalancıların! Ki onlar, ceza gününü yalan sayarlar. Onu ancak hükümleri çiğneyen ve günaha dalan kimseler yalanlar*[317]*." Burada ceza gününü yalan sayanlardan kasıt yine ona inanmayanlardır. Peki bunlar din/ceza gününe niçin inanmak istemezler? Şehvetlerine düşkün, keyiflerinin peşinden giderek sonlarını düşünmeyip Allâh (c.c.)'ın ve kullarının haklarını çiğnemeye alışmış olduklarından dolayı cezaya ve ceza gününe inanmak hiç hoşlarına gitmez. Ceza gününe inanmak keyiflerini kaçıracağından dolayı o günün aslı yoktur, diyerek onu yok saymayı tercih ederler[318].

2.1.1.3. Dünya Hayatını Âhiret Hayatına Tercih Etmek ve Âhirete Karşı Gaflete Dalmak

Âhiret hayatını inkâr eden insanların karakteristik özelliklerinden biri dünyaya ve dünya malına aşırı bağlılık göstermeleridir. Konforlu, lüks bir hayat yaşamak isterler. Sahip oldukları meta arttıkça şımarıklıkları ve azgınlıkları da artar ve bir o kadar da âhiret fikrinden uzaklaşırlar. İnsanın yaratıcı bir Tanrı'nın varlığına inandığı halde onun rububiyyetine (insanın hayatına karışabileceğine) inanmaması veya inansa bile onun öğütlerini arkasına atması ve bir de âhireti inkâr etmesi durumu günümüzde "dünyevileşme" olarak ifade edilmektedir. Kur'ân, müşrik Araplar'ın da içinde olduğu bu yaşam/inanç tarzına çeşitli âyetlerde[319] işaret ederek eleştirmektedir. Dünyevileşme, bizatihi Allâh'ı tanımama, ona karşı istiğna, tekebbür, onu unutma, nimetlerini ve âyetlerini görmezlikten gelme, yani nankörlük olarak, ahlâksızlıktır ve birçok ahlâksızlığın da sebebidir. Kur'ân, şeytana uymuş ve dünyevileşmiş bazı insan tiplerini evrensel protatipler olarak sunmaktadır[320]. Kur'ân'da, sahip oldukları mallarla övünen, mallarının kendilerini ebedi kılacağını düşünen ve âhiret hayatına hiç ihtimal vermeyenlerin ibretlik misalleri mevcuttur. Bunlardan bir kaçını zikredelim:

Kehf Suresi'nin 32. ile 42. âyetlerinde bahsedilen şahıs, konumuz için çok çarpıcı bir örnektir. Allâh (c.c.) ona herkesin imreneceği güzellikte iki üzüm bağı vermiştir. Bu kişinin başka gelirleri de vardır. Arkadaşıyla konuşurken, kendisinin soyca ve malca ondan daha üstün olduğunu gururla ifade eder. Sonra da ***"(Böyle gurur ve kibirle) kendisine zulmederek bağına girdi. Şöyle dedi: Bunun, hiçbir zaman yok olacağını sanmam. Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Şâyet Rabbimin huzuruna götürülürsem, hiç şüphem yok ki, (orada) bundan daha hayırlı bir akıbet bulurum*[321]*."*** der. Şımarıkça kullandığı bu ifadelerle âhireti inkâr ettiğini açıkça ifade etmiştir. Eğer varsa bile dünyadakinden daha fazlasına sahip olacağını, çünkü mevcut mal varlığının kendisinin Allâh (c.c.) katında bir değeri olduğuna

---

[317] Mutaffifîn, 83/10-12.
[318] Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. VIII, s.5658.
[319] Zuhrûf, 43/87; Lokmân, 31/25; Zümer, 39/38.
[320] İlhami Güler, "Dünyanın Başına Gelen "Derin Sapkınlık": Dünyevileşme", *İslâmiyat Dergisi*, yy. , Ankara 2001, c. IV, sayı: 3, s. 42-43.
[321] Kehf, 18/35-36.

işaret ettiğini iddia etmiştir[322]. Bir sonraki âyette de arkadaşı bu sözlerinden dolayı ***"…Allâh'ı inkâr mı ettin?"*** diyerek, âhireti inkâr edenin Allâh (c.c.)'ı da inkâr etmiş olacağına işaret etmiştir.

Bir diğer örnekte ise Kârûn'u görmekteyiz. Kur'ân'ın ifadesine göre Mûsâ (a.s.)'nın kavminden olan Kârûn, kendisine verilen ilim ve anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluğun zor taşıdığı hazinelerin sahibi idi. Kavmine karşı azgınlık etmişti[323]. Bir sonraki âyette kavminin Kârûn'a verdiği öğütten, Kârûn'un malıyla ve ilmiyle onlara karşı şımarık davrandığı anlaşılmaktadır. Burada en dikkat çeken husus ise, kavminin Kârûn'a öğüt verirken âhireti dayanak göstermeleri ve dünya ebediymiş gibi ona bağlanma, dünyanı âhiretin için değerlendir, mesajını vermeleridir:

وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللهُ الدَّارَ الآخِرَةَ وَلاَ تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْ

"Allâh'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcayarak) âhiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma[324]…"

Kazandıkları bilgi ve serveti kendilerine Allâh (c.c.)'ın verdiğini görmezden gelerek kendilerine mal eden her iki olayın kahramanını aynı hazin son beklemektedir. Kazandıkları kendilerine fayda sağlamamış, bir anda ellerinden alınmıştır[325]. Kur'ân'da ismi açıkça zikredilmemekle birlikte kendisinden bahsedilen Bel'am[326] da bu konudaki en dikkat çekici örneklerdendir.

Kur'ân, âhiret konusunda gafil olanlardan da bahsetmektedir. ***"Onlar, dünya hayatının görünen yüzünü bilirler. Âhiretten ise, onlar tamamen gafildirler[327]."*** âyeti hakkında İbn Kesîr (ö.774), bunların kâfirler olduğunu, bunların dünyanın imarını bilip din işlerinde cahil olduklarını beyan eder[328].

Bu konuda zikretmek istediğimiz diğer bir âyet ise şöyledir:

"Dünya hayatını âhirete tercih edenler, Allâh yolundan alıkoyanlar ve onun eğriliğini isteyenler var ya, işte onlar (haktan) uzak bir sapıklık içindedirler[329]." Bu âyette kendilerinden bahsedilenler bir önceki âyette geçen kâfirlerdir. Onların dünya hayatını âhiretlerini unutturacak derecede sevdiklerini ve bağlandıklarını, bu yüzden dünya hayatını âhiret hayatına tercih ettiklerini belirtmektedir. Âyette dünya hayatını ölçülü olarak sevenler

322 Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, c.III, s.171.
323 Kasas, 28/76.
324 Kasas, 28/77.
325 Kasas, 28/81; Kehf,18/42; bk. Hümeze ve Leheb Sureleri.
326 A'râf, 7/175-176.
327 Rûm, 30/7.
328 İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm,* c. XI, s.15.
329 İbrâhîm, 14/3.

değil, onu âhirete tercih edenler zemmedilmiştir[330]. Sonuçta ***"Hiç şüphesiz onlar âhirette ziyana uğrayanların ta kendileridir[331]."***

Dünyayı önceleme, dünyaya ve dünya malına aşırı bağlılık, îman edenlerde bile ne yazık ki doğru orantılı olarak dini yaşantının zayıflamasını beraberinde getirmektedir. Böyleleri çatışan ehl-i sünnet çizgisi ile dünya menfaatleri karşısında fani olanı tercih edebilmekte, zamanla bu durum haramlara karşı duyarsızlaşmaya hatta îmanı kaybetmeye sebep olabilmektedir.

2.1.2. Mü'minlerin Âhirete Bakışı

Allâh (c.c.) ***"Ben insanları ve cinleri ancak bana kulluk etsinler diye yarattım[332]."*** buyurmuştur. Bu âyette Allâh (c.c.), hayatın anlamsız bir varoluş ve yaratılış olmadığını bildirmektedir. Zira bu hayatı takip eden bir de ölüm gerçeği vardır. Hayata asıl anlam katan da ölümdür. ***"O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır[333]."*** Bu âyette önce ölümün sonra hayatın zikredilmesi ise insanın ölüm ve ötesine vermesi gereken değeri vurgulaması açısından oldukça önemlidir. İşte hayata ve ölüme Allâh (c.c.)'ın bakılmasını istediği yerden bakanlar şunlardır: ***"Yine onlar, sana indirilene ve senden önce indirilene îman ederler; âhiret gününe de kesinkes inanırlar. İşte onlar, Rablerinden gelen bir hidâyet üzeredirler ve kurtuluşa erenler de ancak onlardır[334]."*** Bu âyetlerde kendilerinden bahsedilenler, vahye îman etmeleri ve âhirete de kesinkes inanmaları sebebiyle taltif edilmişledir. Onların bu bağlamdaki birkaç özelliği şöyledir:

2.1.2.1. Âhirete îman Etmek ve Âhireti Dünyaya Tercih Etmek

Kur'âna göre itikat bağlamında mü'min ile kâfirin Allâh (c.c.)'a îmandan sonra ayırt edici özelliği âhirete îmandır, denebilir. Hem daha önce de belirttiğimiz gibi âhirete îmanın Allâh (c.c.)'a îmanla birlikte çokça zikredilmesi hem de mü'minlerin özelliklerinin belirtildiği âyetlerde mü'minlerin âhirete îman ettiklerinin ayrıca vurgulanması bunu düşündürmektedir:

"Tâ. Sîn. Bunlar Kur'ân'ın, apaçık bir Kitab'ın âyetleridir. Namazı kılan, zekâtı veren ve âhirete de kesin olarak îman eden müminler için bir hidâyet rehberi ve bir müjdedir[335]." "Elif. Lâm. Mim. İşte bu âyetler, hikmet dolu kitabın âyetleridir. Güzel davrananlar için bir hidâyet rehberi ve rahmet olmak üzere (indirilmiştir). O kimseler,

---

[330] Râzî, *Mefatihu'l-gayb*, c. XIX, s. 79.
[331] Nahl,16/109.
[332] Zâriyât, 51/56.
[333] Mülk, 67/2.
[334] Bakara, 2/4-5.
[335] Neml, 27/1-3.

namazı kılarlar, zekâtı verirler; onlar âhirete de kesin olarak îman ederler. İşte onlar, Rableri tarafından gösterilmiş doğru yol üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerdir[336].”

Söz konusu âyetlerde öncelikle mü'minlerin bakış açılarını Kur'ân'ın oluşturması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Devamında ise namaz kılan ve zekat veren mü'minlerin âhirete hiçbir şüphe duymaksızın îman ettikleri belirtilmektedir. Burada Allâh (c.c.)'a inanmayan birisinin âhirete inanması beklenemeyeceği için Allâh'a îmanın zikredilmediğini düşünebiliriz. Ancak neden diğer îman esasları değil de âhirete îman zikredilmiştir acaba? Çünkü mü'minler bütün îman esaslarından ve zerre miktarı da olsa hayır ve şer olarak yaptıkları davranışlardan âhirette mutlaka hesaba çekilecektir.

Kur'ân'a göre dünyada insanlar için bir takım geçimlikler vardır. İnsanlar hayatlarını devam ettirebilmek için dünya nimetlerinden belli oranda istifade etmek zorundadır. ***“Nefsanî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak güzel yer, Allâh'ın katındadır[337].”*** Şu halde Kur'ân bu faydalanma konusunda bir ölçü ve hedef koymaktadır. Âyette örnekleri verilen, insanın düşkünlük duyabileceği şeyler hususunda âhiret inancı bir otokontrol sağlamaktadır. Mü'min bu dünyadan nasibini unutmamalı[338] fakat mü'minin asıl hedefi bu nimetlerle âhiret yurduna, Allâh katındaki güzel makamlara hazırlanmak olmalıdır. Kısacası âhirete inanan bir mü'min için dünya ve içindekiler bir amaç değil sadece araç olmalıdır.

İnsan nefsi lüks içinde ve konforlu bir hayat yaşamayı ister. Hatta bu hayata kavuşmakta acele eder. Ancak âyette de ifade edildiği gibi ***“Kim âhiret kazancını istiyorsa, onun kazancını arttırırız. Kim de dünya kârını istiyorsa ona da dünyadan bir şeyler veririz. Fakat onun âhirette bir nasibi olmaz[339].”*** Âhirete îman eden kişinin varlık âlemini anlamlandırması Kur'ân öğretisine dayanır. Onlar bu dünyanın geçiciliğini bilir ve âhireti dünyaya tercih ederler.

İslâm'ın anlaşılmasında çok büyük katkıları olan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hanımlarının da bu konuda bir imtihanı olmuştur. Hicretin 9. yılına gelindiğinde elde edilen ganimetler sebebiyle müslümanların refah düzeyi oldukça yükselmişti. Allâh Rasûlü (s.a.v.) sade bir hayat yaşamaya devam etmesine rağmen eşleri ondan bazı zinet eşyaları ve daha konforlu bir hayat istemişlerdi. Ayrıca birbirlerini de kıskanıyorlardı. Bu durum Hz.

[336] Lokmân, 31/1-5.
[337] Âl-i İmrân, 3/14.
[338] Kasas, 28/77.
[339] Şûrâ, 42/20.

Peygamber (s.a.v.)'i çok üzmüştü. Onlara bir ay yaklaşmamak üzere yemin etti (îlâ). Bunun üzerine;

"Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle: Eğer dünya dirliğini ve süsünü (refahını) istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de, sizi güzellikle salıvereyim. Eğer Allâh'ı, Peygamberini ve âhiret yurdunu diliyorsanız, bilin ki, Allâh, içinizden güzel davrananlar için büyük bir mükâfat hazırlamıştır[340]***."*** âyetleri nazil oldu. Sonrasında Hz. Peygamber (s.a.v.) eşlerini topladı ve onlara inen âyetleri okudu. Hz. Aişe (r.a.)'den başlayarak kendilerine seçim hakkı sundu. Hz. Aişe (r.a.) Allâh'ı, Rasûlünü ve âhiret yurdunu seçti. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yüzünde mutluluk göründü. Sonra diğerleri de aynı şeyleri seçtiklerini beyan ettiler. Hz. peygamber kendilerini boşamadığı için de sevinç gözyaşları döktüler[341].

2.1.2.2. Yeniden Dirilişe İman Etmek

Kur'ân'daki yeniden diriliş ile ilgili âyetleri tetkik ettiğimizde, mü'minlerin bakış açısının yeniden dirilişi inkâr eden veya yeniden dirilişten şüphe duyanlar üzerinden temellendirildiğini görmekteyiz. Allâh (c.c.) bazı âyetlerde onların görüşlerini inkâr ederek gerçeği beyan etmekte, bazı âyetlerde yeniden diriliş imkanını delillendirmekte, bazı âyetlerde deliller üzerinde sorular sorarak düşünmeye davet etmektedir.

Putperest Arapların âhiret inancının olmaması güç ve servet açısından elit tabakada olanlar açısından topluma karşı ahlâki sorumsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Bir gün öldükten sonra tekrar diriltilip hesaba çekileceklerini inkâr etmeleri, kendilerinin insanlara karşı her türlü haksızlığı yapmalarını meşru görme konusunda bir zemin oluşturmuştur. Bu inançsızlıklarını alaylı bir soruya dönüştürerek sorarlar:

"Gerçekten biz öldüğümüz, toprak ve kemik olduğumuz zaman mı, diriltileceğiz? İlk atalarımızda mı (diriltilecek)[342]***?"*** Cevaplarını ise Allâh (c.c.) adeta "Hem de burnunuz yere sürterek, zelil bir şekilde geleceksiniz" şeklinde kesin olarak vermektedir[343]. ***"De ki: Evet, hem de hor ve hakir olarak (diriltileceksiniz)***[344]***."***

Kur'ân'daki ispat yöntemlerinden biri de somuttan soyuta gitmektir. Şehadet âlemindeki verilerden yola çıkarak, delalet ettiği gayb alemi üstünde düşünüp îman etmemizi istemektedir. ***"O, (döl yatağına) akıtılan meninin içinden bir nutfe (sperm) değil miydi? Sonra bu, alaka (aşılanmış yumurta) olmuş, derken Allâh onu (insan biçiminde) yaratıp***

---

[340] Ahzâb, 33/28, 29.

[341] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. V, s.63; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili,* c. VI, s. 3888-3889; Karaman vd. , *Kur'ân Yolu*, c. IV, s. 380-381.

[342] Sâffât,37/16-17.

[343] Karaman vd. , *Kur'ân Yolu*, c. IV, s. 525-526.

[344] Sâffât, 37/18.

şekillendirmişti. Ondan da iki eşi, yani erkek ve dişiyi var etmişti[345].” Burada Allâh (c.c.) çok uzaklara gitmeden insanı kendi yaratılışı üzerinde düşünmeye davet eder ve can alıcı soruyu sorar: ***“Peki (bunları yapan) Allâh'ın, ölüleri tekrar diriltmeye gücü yetmez mi[346]?”*** İşte bu soruya verilecek cevap, insanın bu dünyadaki duruşunu ve âhiretteki akıbetini belirleyecektir. Âhirete karşı Rabbani yaklaşıma sahip olanların vereceği tek bir cevap vardır ki o da *“belâ”(tabii ki evet)* dır. Elbette ki, her şeyi hiçbir yerden model almadan, yoktan var eden, ilk defa yaratan Allâh (c.c.) tekrar yaratmaya kadirdir.

2.1.2.3. Hesap ve Ceza Gününü İdrak Etmek

İnanan bir insan açısından din, insanın bütün duygu, düşünce ve eylem alanını etkilemektedir. İnanan insanlar bir taraftan dinin ortaya koyduğu ilkelere göre hayatlarını şekillendirirken bir taraftan da bu hayatın âhiret hayatına yansımalarını hesap etmektedir. Hatta ölüm ve ötesinde yaşanacak olanlar; bütün yapılanlardan sorgu-suale çekilip hesap verileceği düşüncesi, hedef kılma ve anlam yükleme açısından asıl gayeyi, dünya hayatından âhiret hayatına yöneltmektedir[347]. ***“Size va’dedilmekte olan, hiç tartışmasız doğrudur. Şüphesiz (din günü) hesap ve ceza da mutlaka gerçekleşecektir[348].*** Bu âyetin geçtiği Zâriyat Sûresi’nin genel üslûbu dikkate alındığında âyetlerdeki hitabın inkârcılara olduğu anlaşılmaktadır. Zemahşerî (ö.538) 5. âyetteki *“size va’dedilen”*den kastedilenin öldükten sonra dirilme, 6.âyetteki *“din”* kelimesinden kastedilenin de onlara verilecek ceza oluğu yorumunu yapmaktadır[349].

“Ceza günü nedir bilir misin? Nedir acaba o ceza günü? O gün hiçbir kimse başkası için bir şey yapamaz. O gün iş Allâh’a kalmıştır[350].” Peygamberimiz (s.a.v.)’in şahsında can alıcı bir soru sorulmaktadır: ***“Ceza günü nedir bilir misin?”*** diye. Bu soru kıyamet gününün büyüklüğünü göstermektedir. Hatta te’kid etmek için aynı soru tekrar sorulmaktadır. Allâh (c.c.) sorusunun cevabını da kendisi vermektedir. O gün Allâh (c.c.)’ın dilediği ve razı oldukları hariç hiç kimsenin kimseye fayda vermeye ve içinde bulunduğu durumdan kurtarmaya gücü yetmez. O gün iş, din gününün sahibi Allâh (c.c.)’a kalmıştır. O gün bütün tasarruf yetkisi Allâh (c.c.)’ındır[351]. ***“O gün onlar (kabirlerinden) meydana çıkarlar.***

---

345 Kıyâme75,/37-39.
346 Kıyâme75,/40.
347 Hülya Terzioğlu, *İslâm’da Dünya Âhiret Dengesi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s.10-11.
348 Zâriyât, 51/5-6.
349 Zemahşerî, *Keşşâf,* c. V, s.609.
350 İnfitâr, 82/17-19.
351 İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, c. XIV, s. 279.

Onların hiçbir şeyi Allâh'a gizli kalmaz. Bu gün hükümranlık kimindir? Kahhar olan tek Allâh'ındır*[352]*.”

İşte buna benzer âyetlere muhatap olan ve âhirete inanan her insan, âyetlerin doğrudan kendisine hitap ettiğini, Allâh (c.c.)'ın va'dinden asla dönmeyeceğini, kıyamet gününde mutlaka hesaba çekileceğini bilir ve dünyasına ona göre bir nizam verir.

2.2. Kur'ân'da Dünya-Âhiret Bütünlüğü

İnsanlık tarihi boyunca "dünya hayatı" ve "âhiret hayatı" olgularının algılanış biçimleri gerek semâvî dinlerde gerekse diğer dinler ve düşünce sistemlerinde çok çeşitli açıklamalarla yer bulmuştur. Kiminde "dünya hayatı" ön plana çıkarken kiminde "âhiret hayatı" ön plana çıkmaktadır. İslâm'ın ortaya koyduğu algılama biçimi ise "dengeleyici" bir nitelik taşımaktadır[353]. Bu sebeple, öncelikle semâvî dinlerin dünya ve âhiret algılarına kısaca temas ettikten sonra İslâm'ın bu konuya bakışını Kur'ân bağlamında ortaya koymaya çalışacağız.

Kur'ân-ı Kerîm'de Yahudilerin âhiret hayatına inandıkları ancak bu inancın yanlış olduğu belirtilmektedir. Mesela, haksız yere bazı peygamberlerini öldürmeleri ve bazı peygamberlerine eziyet etmeleri[354] hususundaki inanışları bunun en güzel örneğidir. Yahudilerin âhiret inançlarına göre peygamber öldürme, onlara eziyet etme ve Allâh'n emirlerine karşı gelmenin cezası olarak cehennemde sadece birkaç gün kalacakları iddiasında bulunmaktadırlar[355]. Yine onlara göre cennete Yahudi yahut Hıristiyanlardan başkası giremeyecektir[356]. Yahudiler dünyada 'seçilmiş millet' olduklarını iddia ettikleri gibi [357] bu seçilmişliğin âhirette de devam edeceğine inanmaktadırlar. Ancak Kur'ân-ı Kerim aynı âyette onların da herkes gibi hesaba çekileceğini ifade etmektedir. Neticede âhiret inancındaki bu tasarruf, Yahudileri âhiret yerine dünyaya yöneltmektedir[358].

Kur'ân insanlık tarihi içinde dünyaya ve dünya nimetlerine en çok değer veren milletin Yahudiler olduğunu belirtmektedir**. *"Yemin olsun ki, sen onları yaşamaya karşı insanların en düşkünü olarak bulursun. Putperestlerden her biri de arzular ki, bin sene yaşasın. Oysa yaşatılması onu azaptan uzaklaştırmaz. Allâh onların yapmakta olduklarını eksiksiz***

---

352 Mü'min, 40/16.
353 Muhammed Yazıcı, "Dünya-Âhiret Kavramlarının Analizi", *İlahiyat Fakülteleri Kelem Anabilim Dalı VII. Eğitim-Öğretim Meseleleri Koordinasyonu Toplantısı Ve Sempozyumu,* 06-08 Eylül 2002, Çorum, yy. , by. , ts. s. 39.
354 Bakara, 2/91; Âl-i İmrân, 3/112; Mâide, 5/70.
355 Bakara, 2/80.
356 Bakara, 2/211.
357 Mâide, 5/18.
358 Mehmet Altuntaş, "Tevrat ve Kur'ân'a Göre Yahudilerin Dünyaya Bakışı", *BÜİFD.* , 3, 3 (2013/3), by. , s. 90-91.

görür[359]***."*** Neticede, Yahudilerin âhiret yerine dünya nimetleri için çalışmaları hak olan dinlerinden zamanla ne kadar uzaklaştıklarını göstermektedir[360].

Semâvî dinlerden Hıristiyanlık ise, materyalist bakış açısı ve felsefesine sahip Yahudiliğin aksine, âhiret düşüncesini ön plana çıkararak, dünya hayatına aldanmamayı ve âhiret için çalışmayı benimsemiştir. Bu da Hıristiyanlıkta "ruhban sınıfı"nın çıkmasına zemin hazırlamıştır. Buna bağlı olarak İncil de dünya nimetlerinden yüz çevirmeye yönelik tahrif edilmeye başlanmıştır[361].

Kısaca ifade etmek gerekirse, semâvî dinlerden Yahudilikte dünyaya taparcasına dört elle sarılma anlayışı, Hıristiyanlıkta ise bunun zıddına kendini dünyadan soyutlayıp âhirete yönelme anlayışı söz konusudur. Yani Hıristiyanlar dengeyi âhiretten yana, Yahudiler ise dünyadan yana bozmuşlardır[362]. Her iki görüş de insan fıtratına uymayan aşırılıklardır.

Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki dünyaya ve âhirete bakış açılarını kısaca sunmaya çalıştık. Ortaya çıkan tablo için net bir şekilde söyleyebiliriz ki; bu dinlerde pek çok şeyle birlikte dünya ve âhiret olguları da tahrif edilmiş, ya dünyadan ya da âhiretten yana ağırlık verildiğinden dolayı itidalli bir hayat nizamı sunulamamıştır. Fıtrata ters olan ifrat ve tefrit dolayısıyla da insanlar başarı, mutluluk ve huzuru yanlış yerlerde aramış ve neticede dünya ve âhiret dengesini sağlayamamıştır[363].

Kur'ân'a ve sahîh sünnete göre ise, insan hayatının her ne kadar hem dünya hem âhiret boyutu varsa da, her iki boyut bir bütünün iki yüzü şeklinde birbirinden ayrılmaz bir bütünlük arz etmektedir[364]. Bunun için burada önce hayatın dünya ve âhiret boyutunu sonra da dünya ve âhiret bütünlüğünü ele alacağız.

İnsanın dünya hayatında sergilemiş olduğu yaşam şekli, hem dünya hayatını hem de arkasından gelecek olan âhiret hayatını etkileyecektir. Bunun için dünya hayatı âhiret hayatının sonuçlarını belirleyecek temel kıstas konumundadır. O halde dünya hayatı kısa ama belirleyici, âhiret hayatı ise dünya hayatının yansıması ve süreklidir[365].

Kur'ân'daki dünya hayatıyla ilgili âyetleri incelediğimiz zaman öncelikle iki farklı ve zıt dünya tasviriyle karşılaşmaktayız[366]. Bunlardan biri, dünya hayatından başka hiçbir hayata

---

[359] Bakara, 2/96.
[360] Altuntaş, "Tevrat ve Kur'ân'a Göre Yahudilerin Dünyaya Bakışı", s. 93.
[361] Yazıcı, "Dünya-Âhiret Kavramlarının Analizi", s. 42.
[362] Yazıcı, Dünya-Âhiret Kavramlarının Analizi, s. 43,44.
[363] Yazıcı, Dünya-Âhiret Kavramlarının Analizi, s. 44, 45.
[364] Ömer Faruk Yavuz, "Kur'ân Perspektifinde Dünya-Âhiret Bütünlüğü", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* yy. , Samsun 2006, c.VI sayı:3, s.160.
[365] Yavuz*, Kur'ân Perspektifinde Dünya-Âhiret Bütünlüğü,* s.165, 166.
[366] Abdussamet Varlı, *Kur'ân'da Dünya Ahiret Dengesi,* (BasılmamışYüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi SBE. , Ankara 2005, s. 21.

inanmayan, tamamen sekülerleşmişlerin dünyası, bir diğeri de âhirette güzel sonuçlar elde etmek için dünya hayatını âhireti kazanma yeri olarak görenlerin dünyası[367].

Bazı Mekki âyetler, dünyadan başka hiçbir hayata inanmayan müşrik toplumun eriştikleri yüksek refah seviyesinin beraberinde getirdiği bir şımarıklıkla öldükten sonra dirilmeyi, âhireti inkâr ettiklerinden bahseder[368]:

"Onun kavminden, kâfir olup âhirete ulaşmayı inkâr eden ve dünya hayatında kendilerine refah verdiğimiz varlıklı kişiler: Bu, dediler, sadece sizin gibi bir insandır; sizin yediğinizden yer, sizin içtiğinizden içer. Gerçekten, sizin gibi bir beşere itaat ederseniz, herhalde ziyan edersiniz. Size, öldüğünüz, toprak ve kemik yığını haline geldiğinizde, mutlak surette sizin (kabirden) çıkarılacağınızı mı vâdediyor? Bu size vaâdedilen (öldükten sonra yeniden dirilmek, gerçek olmaktan) çok uzak! Hayat, şu dünya hayatımızdan ibarettir. (Kimimiz) ölürüz, (kimimiz) yaşarız; bir daha diriltilecek de değiliz. O, Allâh hakkında yalnızca yalan uyduran bir adamdır; biz ona inanmıyoruz[369]." Bu anlayıştaki insanlar, kendini tamamen dünyanın cazibesine kaptırmış, yaratılış gayesini[370], hilâfet misyonunu[371] ve âhireti unutmuş, bedeni yönüne gereken ilgi ve alakayı gösterirken ruhi ve manevi yönünü ihmal etmiştir. Onlar için mal ve evlat bir övünme vesilesidir[372]. Böyle insanlar için Allâh (c.c.) Kur'ân'da bu dünya hayatının geçiciliğini[373], âhiret karşısında değersizliğini[374] zikretmiştir[375].

"Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyun, eğlence, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlât sahibi olma isteğinden ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibidir ki, bitirdiği ziraatçilerin hoşuna gider. Sonra kurur da sen onun sapsarı olduğunu görürsün; sonra da çer çöp olur. Âhirette ise çetin bir azap vardır. Yine orada Allâh'ın mağfireti ve rızası vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir geçimlikten başka bir şey değildir[376]." "Servet ve oğullar, dünya hayTinın süsüdür, ölümsüz olan iyi işler ise Rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı hem de ümit bağlamaya daha layıktır[377]." "Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Müttaki olanlar için âhiret yurdu muhakkak ki daha hayırlıdır. Hala

---

367 Yazıcı, "Dünya-Âhiret Kavramlarının Analizi", s. 49,50.
368 Mesut Okumuş, "Günümüz Dünyasında Müslümanlar", *VIII. Kur'ân Sempozyumu,* 14-15 Mayıs 2005/ Yozgat, Fecr Yay. : 94, Ankara 2006, s. 127.
369 Mü'minûn, 23/33-38; En'am, 6/29.
370 Zâriyât, 51/56.
371 Bakara, 2730.
372 Tekâsür,102/1.
373 Yûnus, 10/ 24; Kehf, 18/ 45.
374 Rad, 13/ 26.
375 Yazıcı, "Dünya-Âhiret Kavramlarının Analizi", s. 51.
376 Hadîd, 57/20; Âl-i İmrân, 3/14.
377 Kehf, 18/46.

akıl erdiremiyor musunuz[378]?" "Bu dünya hayatı sadece bir eğlenceden ibarettir. Âhiret yurduna (oradaki hayata) gelince, işte asıl yaşama odur. Keşke bilmiş olsalardı[379]!" Zikrettiğimiz bu ve benzeri âyetler dünya hayatının çeşitli özelliklerini bir arada görmemiz açısından dikkat çekicidir. Bu tür âyetlerde dünya hayatına dair ifadelerin muradı, dünyayı zemmetmek veya ondan faydalanmanın yanlış olduğu değil; insanın sorumluluğunun bilincinde olup, dünyaya gönderiliş amacını ve bütün eylemlerinden hesaba çekileceğini unutmamasıdır[380]. Yerilen ise; tercihin âhiretten yana değil, hiç ölmeyecekmiş gibi yaşanan dünyadan yana konmasıdır[381]. Dünyevi zevk ve menfaatlerin Allâh (c.c.) rızasının önüne geçmesidir[382].

Kur'ân'da olduğu gibi hadislerde de dünya sırf dünya olduğu için kötülenmiş değildir. Hadislerde dünyaya karşı mü'minin takınması gereken tavır ve vermesi gereken değerin ölçüsü konulmuştur. Ebu Zerr (r.a.)'in naklettiğine göre, Allâh Rasûlü (sav) şöyle buyurmuştur: *"Zahid olmak (dünyaya rağbet etmemek), kişinin helal olan şeyleri kendisine haram kılması veya dağıtıp tüketmesi demek değildir. Bilakis zahid olmak, elinde olan şeylere, Allâh katında olanlardan daha fazla güvenmemek demektir[383]..."*

Mü'minin dünyaya bakışını şekillendiren manidar rivâyetlerden biri de, Allâh Rasûlü (s.a.v.)'nün Abdullah b. Ömer (r.a.) nezdinde bütün müslümanlara verdiği öğüdüdür. Abdullah b. Ömer'in anlattığına göre bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisinin omzundan tutmuş ve şöyle buyurmuştur: *"Dünyada (kimsesiz) bir garip gibi yahut bir yolcu gibi ol[384]!"* Bu hadis mü'minlere "yolcu" örneği üzerinden, dünyanın gelip geçici, menzilin ise âhiret olduğu mesajını vermektedir. "Garip" örneği üzerinden ise, evinden ve vatanından uzakta kalan kişinin evine ve vatanına özlem içinde olduğu gibi, mü'minin ruhunun da asıl vatanı olan âhirete özlem duyması gerektiğini salık vermektedir[385].

Buhârî (ö.256)'nin naklettiği bir rivâyet, mü'minin dünyaya karşı sahip olması gereken bakış açısını özetlemektedir. Hz. Ömer (r.a.) döneminde, dünyayı kötüleyen bir konuşma yapan kişiye Übey b. Ka'b (r.a.) şöyle demiştir: "Sen dünyanın ne olduğunu biliyor musun? Dünya öyle bir yerdir ki, orada bizim âhirete götüreceğimiz tedarikimiz ve azığımız vardır. Orada âhirette karşılığını göreceğimiz amellerimiz vardır[386]."[387]

---

378 En'âm, 6/32;Muhammed, 47/36.
379 Ankebût, 29/64.
380 Yavuz, "Kur'ân Perspektifinde Dünya-Âhiret Bütünlüğü", s. 166.
381 İbrâhîm, 14/3.
382 Nisâ, 4/77.
383 Tirmizî, *"Zühd"*, 22.
384 Buhârî, "*Rikâk"*, 3.
385 Heyet, *Hadislerle İslâm*, DİB. Yay. , Ankara 2014, c. I, s. 344.
386 Buhârî, "*Edebü'l-müfred"*, 168.
387 Heyet, *Hadislerle İslâm*, c. I, s. 342.

Kur'ân ve sahîh hadisler gibi, Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemindeki uygulamaların da ortaya koyduğu hakikat, dünya malına ve servet edinmeye karşı olumsuz bir tutum sergilenmediğidir. Peygamberimiz Hz. Osman (r.a.)'a Tebük seferinde yaptığı büyük miktardaki mali yardımlar dolayısıyla dua etmiştir[388]. Hatta Allâh (c.c.) kullarına duâ, tevbe ve istiğfar ile malın çoğalmasını istemeyi telkin etmektedir. ***"O'ndan mağfiret dileyin ki, üzerinize gökten bol yağmur göndersin ve size çok mallarla, oğullarla yardım etsin, size bahçeler versin, ırmaklar versin***[389]***.*** Allâh (c.c.) Hz. Peygamber'e ***"Seni fakir bulup zengin yapamadı mı***[390]***?"*** buyurarak zenginliğin bir lütuf olduğuna işaret etmektedir[391]. Yani Kur'ân'ın itirazı servet edinmeye değil, insanların edindikleri servet sebebiyle dünyevileşerek Allâh (c.c.)'ı ve âhireti unutmasıdır[392].

Âyet ve hadislere bütüncül yaklaşarak dünyanın insan hayatında tutması gereken yerinin genel çerçevesini şu şekilde çizebiliriz: Dünya hayatı, ebedi hayatın kazanıldığı yerdir. İnsan âhirette ebedi mutluluğu yakalayabilmek için bu dünyada yaptığı doğru davranışlara ve sâlih amellere muhtaçtır. Çünkü insan dünyada ne hayır işlerse âhirette karşılık olarak onu bulacaktır[393]. Ancak dünyayı âhireti kazanma yeri olarak görmeyip, dünyaya taparcasına bağlanan ve dünya hayatından başka hayata inanmayan insan, bugün cennet gibi yaşadığı dünyanın âhiret boyutunda acıklı bir azapla karşılaşacaktır[394].

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi insanın ölümüyle başlayan âhiret hayatı kalıcılığı ve sürekliliği ifade etmektedir. Kur'ân'da bunu ifade eden, kalıcı ikamet yeri anlamında "ed-dâru'l-âhira" ve "dâru'l-âhira" şeklinde tamlamalar kullanılmıştır. Kalıcı olan âhiret hayatının akıbeti, insanın dünya hayatında tercih ettiği inanç esaslarına ve yaşam tarzına göre neticelenecektir. Bu gerçek, Kur'ân'da genel ifadelerle olduğu kadar geçmiş kavimler üzerinden de örneklendirilerek sunulmakta, Kur'ân, insanı fani dünyayı değil de âhireti tercih etmesi noktasında uyarmaktadır[395].

Yukarıda da ifade etmeye çalıştığımız gibi, dünya hayatı ile âhiret hayatı arasında bir paralellik söz konusudur. Kur'ân'da bu çok çarpıcı şekilde şöyle zikredilmektedir: ***"Bu dünyada kör olan, âhirette de kör olacak ve (doğru yoldan) daha da sapmış bulunacaktır***[396]***."*** Bir önceki âyet insanların kıyamet günü önderleriyle mahşer meydanında toplanıp hesaba çekileceğinden bahsetmektedir. Anlam bütünlüğü açısından bu âyette

---

388 Okumuş, "Günümüz Dünyasında Müslümanlar", 134.
389 Nûh, 71/11-12.
390 Duhâ, 93/8.
391 Ahmet Coşkun, "Kur'ân-ı Kerim'in Dünya ve Âhirete Bakışı", s.272.
392 Okumuş, "Günümüz Dünyasında Müslümanlar", 135.
393 Müzzemmil, 73/20.
394 Heyet, *Hadislerle İslâm*, c.I, s.339-344.
395 Varlı, *Kur'ân'da Dünya Ahret Dengesi*, s. 63.
396 İsrâ, 17/72.

bahsedilen körlüğün mecazi olduğu anlaşılmaktadır. Yani dünyada iken Allâh'ın doğru yolu gösteren delillerine karşı kör olan, onları görmezden gelenler, âhirette de hayır yollarına karşı kör ve şaşkın olacaklardır[397].

Hesaba çekilirken bu duruma düşmemek için Allâh (c.c.)'ın âyetlerine îman edip de sâlih ameller işlemek ve Allâh (c.c.)'a îmanın da sahîh olması için kalbin hiçbir şüphe duymaksızın mutmain olması ve diğer îman esaslarının her birine ayrı ayrı îman edilmesi gerekmektedir.

Allâh (c.c.) Kur'ân'da kendisine îman olmaksızın amellerin hiçbir değeri olmadığını belirtmiştir[398]. Şu halde önce îman, sonra îmanın eyleme dönüşmüş hali ameller gelmektedir. Amel, Râğıb el-İsfahânî (ö.502) tarafından canlı varlığın bir amaçla yaptığı iş olarak tanımlanmakta ve fiil kelimesinden daha özel anlamı olduğunu belirtmektedir[399]. Kur'ân'da amel, sâlih ve kötü şeklindeki sıfatlarla da kullanılmaktadır. Ancak îmandan kaynaklanan ve îmanla bir bütünlük arz eden sâlih amel o kadar önemlidir ki, Kur'ân'da pek çok yerde îmandan hemen sonra gelmektedir[400]. Sâlih amelle ilgili bazıları genel bazıları da tahsisli diyebileceğimiz pek çok tanım yapılmıştır. "Farzlardır", "namaz kılmak, oruç tutmaktır" gibi tanımlar, tahsisli tanımlardır. Sâlih amelin pek çok geniş tanımı da yapılmıştır. Elmalılı (ö.1942) ise sâlih ameli şöyle tanımlamıştır: *"Amel-i sâliha gelince: bu da Allâh'a ve âhirete îmanın muktezasına göre ve Allâh'ın inzal ve irsal buyurduğu delail ve ahkâma ve ihbar ve inşaya tevfikan kemali ihlas ve hüsni niyyetle Allâh'ın razı olacağı güzel ameller yapmaktır[401]."* Elmalılı (ö.1942)'nın yaptığı bu tanımın efrâdını câmi, ağyârını mani bir tanım olduğunu söyleyebiliriz. Zira, bu tanımda hem Allâh (c.c.)'a ve âhiret gününe îman şart koşulmuş hem de îmanın gereği gibi davranılması vurgulanmıştır. Kaldı ki, dar anlamlı tanımlarda bile îman olmadan bu amellerin yapılması düşünülemez[402].

O halde, kişinin dünya ve âhiret mutluluğunu sağlayacak olan da hem îmanla bütünlük arz eden hem de kendi içinde bütünlük arz eden sâlih amel olacaktır. ***" Erkek ya da kadın, mü'min olarak kim iyi (sâlih) amel işlerse, onu mutlaka güzel bir hayat ile yaşatırız. Ve mükafatlarını, elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile veririz[403]."*** Âyette de açıkça belirtildiği gibi, îman edenler en güzel hayatı yaşayacakları gibi, en güzel mükâfatları da îman ve sâlih amel bütünlüğünü gerçekleştirenler kazanacaklardır. İman bilinci olmadığı takdirde, amel sâlih vasfını kaybedecek ve salt bir hareket olarak kalacaktır. Kendi içinde bütünlük arz

---

[397] Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, trc. Yakup Çiçek vd, Hikmet Yay. , İstanbul 1991, c.VII, s.354.
[398] Âl-i İmrân, 3/116, 117; Nûr, 24/39.
[399] İsfahânî, *el-Müfredât*, s.386-387.
[400] Meryem,19/76; Hac, 22/50, 56; Ankebût, 29/9, 58.
[401] Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c.3, s. 1740.
[402] Ömer Dumlu, *Kur'ân-ı Kerim'de Salah Meselesi*, DİB. Yay. , Ankara, 1992, s. 24-25.
[403] Nahl, 16/97.

eden sâlih amele gelince; İslâmdinindeki özellikle ibâdetler ele alındığında görülecektir ki, her birinin dünyaya ait boyutu olduğu kadar âhirete taalluk eden boyutu da vardır. Yani hiç birinde hedeflenen sonuç tamamen dünyaya ait olmadığı gibi tamamen âhirete ait de değildir. Mesala Kur'ân'daki oruçla ilgili ***"Takva sahibi olmanız için, sizden evvelkiler gibi size de oruç tutmak farz kılınmıştı***[404]***."*** âyetine göre oruç, ruhen ve bedenen temizlenmiş, kâmil ve faziletli insan tipini oluşturmayı hedeflemektedir[405]. Nitekim İbn Abbas, kendisini iyiliklere yöneltmeyen ve kötülüklerden alıkoymayan kişinin kıldığı namazın, o kişiyi Allâh (c.c.)'tan daha fazla uzaklaştırmaktan başka bir ise yaramayacağını belirtmektedir[406].

Sahabeden üç zat, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ibâdet hayatı hakkında zevcelerinden bilgi alırlar. Allâh (c.c.) O'nun gelmiş geçmiş bütün günahlarını bağışladığı halde bu kadar ibâdet ediyor, deyip kendi ibâdetlerini yetersiz görürler. Bunlardan biri her gece namaz kılma, biri ömür boyu oruç tutma, bir diğeri de kadınlardan uzak durup hiç evlenmeme kararı alır. Bu durum Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ulaşınca; ben aranızda en fazla takva sahibi olduğum halde, bazen oruç tutar, bazen tutmam, bazen uyur bazen namaz kılarım ve kadınlarla da evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir, demiştir[407]. Bu üç sahabenin yaşamış olduğu hadise, Hz. Peygamberin hayatına veya Kur'ân'a parçacı bir yaklaşımla bakıldığında dünya ve âhirete dair yanlış anlaşılmaların olabileceğini göstermektedir. Nitekim Hz. Peygamber de sadece âhirete yönelik bir hayat tarzını reddetmiş, hem dünyayı hem de âhireti kazanmaya yönelik hayat tarzının kendi sünneti olduğunu belirtmiştir.

Dünya ve âhiret hayatına dair yanlış anlamlandırmalar ve buna dayalı yanlış eğilimler bugün de mevcuttur. Meselâ çokça namaz kılan bazı müslümanlar faiz yemekten hiç rahatsız olmayabiliyor. Bunlar âhirete önem vererek yaşadıklarını ve kıldıkları namazlarının kendilerini cennete götüreceğini düşünürken, bir taraftan da faizi dünya hayatını bir gereği olarak düşünebiliyorlar. Bu bir bakıma, zihinlerdeki din işleri ile dünya işlerinin birbirinden bağımsız olduğu kabullenişinden kaynaklanmaktadır.

Diğer taraftan bazı kişiler hayatın merkezine dünyayı koyarak yaşamakta olduğu halde kendilerini dinin iyi bir müntesibi olarak kabul etmektedirler. Onlar için önemli olan dünya hayatı, kalp temizliği ve bazı erdemli davranışlar olduğu halde, belli başlı günlerde yerine getirilen bir takım ritüellerle âhiret hayatının kazanılabileceğini düşünmektedirler. Çünkü onlar için âhiret ikinci plandadır[408].

---

[404] Bakara, 2/183.
[405] Süleyman Uludağ, *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV. Yay. , Ankara, 1988, s. 86.
[406] Muhammed Cemâlüddin el-Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, 1. baskı, by. , 1957, c. XIV, s. 4752.
[407] Buhârî, "*Nikâh"*,1,8; Müslim, "*Nikâh"*, 5.
[408] Yazıcı, "Dünya-Âhiret Kavramlarının Analizi", s. , 174 -183.

Kur'ân'da "dünya" kelimesi 115 defa, "âhiret" kelimesi de ilâhi bir dengeye işaret etmek üzere yine 115 defa geçmektedir. 48 âyette de her ikisi birlikte zikredilmiştir[409]. İnsanlara hidâyet[410] şifa ve rahmet[411] olarak gönderilen Kur'ân'ın temel gayesi insanların iki dünyada da mutluluğunu temin etmektir[412]. Kur'ân bunu kimi zaman kıssalar üzerinden kimi zaman dualar üzerinden çeşitli yöntemlerle insanlara sunmuştur. ***"…İnsanlardan öyleleri var ki: Ey Rabbimiz! Bize dünyada ver, derler. Böyle kimselerin âhiretten hiç nasibi yoktur*[413]*."*** Bu âyette bir takım insanların sadece dünyaya dair bir şeyler istedikleri belirtilmiş lakin ne istedikleri belirtilmemiştir. Bu da bize böyle kimselerin dünyaya ait her şeyi istediklerini düşündürmektedir. Dünyaya ait her şeyi isteyenin de dünyanın tutsağı olması kaçınılmazdır. Dünya ve içindekileri gaye edinen ve bedeni ve zihni meşguliyeti sadece dünya olanlar âhireti kazandıracak amellerden yüz çevirir. Elde edilecek ne kadar nimet ve mutluluk varsa hepsini dünyada elde etmeye çalışır. Bu yüzden bunlar için ***"âhiretten hiçbir nasibi yoktur"*** denmiştir.

Fakat hemen peşisıra gelen âyetlerde Allâh (c.c.)'a doğru dua etmenin yolu gösterilmiştir:

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

"Onlardan bir kısmı da: Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru! derler. İşte onlar için, kazandıklarından büyük bir nasip vardır. (Şüphesiz) Allâh'ın hesabı çok süratlidir*[414]*." Bunlar hem dünyanın iyilik ve güzelliklerini hem âhiretin iyilik ve güzelliklerini isterler, cehennem azabından korkarlar. Böyleleri dünyada Allâh (c.c.)'ın rızasını kazandığı gibi âhirette de yaptıklarının karşılığını en güzel şekilde göreceklerdir. Zemahşerî (ö.538) 201. âyetteki *hasene* kelimesine "iyi kulların Allâh (c.c.)'tan diledikleri dünya için sağlık, geçim rahatlığı, iyi işlerde başarı gibi dünyevi yararlar ile âhiret için sevabtır" gibi anlamlar vermiştir[415]. Elmalılı (ö.1942) hasenenin, insanın nefsinde, bedeninde ve halinde kavuşarak mutlu olacağı her türlü nimet olduğunu belirtmektedir[416]. Enes b. Malik, Hz. Peygamber'in dua ederken "Rabbenâ âtinâ…" duasını çokça okuduğunu[417] ve okunmasını tavsiye ettiğini [418] belirtir.[419] Bu gibi âyetler bir

---

[409] Mülk, 67/2; İnsân, 76/27; Nebe', 78/1-40; Nâziât, 79/1-46.
[410] İsrâ, 17/9.
[411] İsrâ, 17/82.
[412] Coşkun, "Kur'ân-ı Kerim'in Dünya ve Âhirete Bakışı", s. 275-276.
[413] Bakara, 2/200.
[414] Bakara, 2/201-202.
[415] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. I, 125.
[416] Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. I, s.726. Hasene için bk. En'âm, 6/160.
[417] Buhârî, "*Daavât"*,55.
[418] Müslim, "*Zikir"*, 23.
[419] Karaman vd. , *Kur'ân Yolu, Türkçe Meal ve Tefsir*, c.1, s. 318-319.

üslümanın hem dünyası hem de âhireti için nasip ve mutluluk istemesinin Allâh'ın muradına uygun olduğunu göstermektedir.

Dünya ve âhiret dengesini açıkça ifade eden bu âyetin bir benzeri de Kârun kıssasında geçmektedir. Kur'ân'ın belirttiğine göre Kârun Hz. Mûsâ(a.s.)'nın kavminden, çok zengin ve şımarık biridir. İlmi ve serveti sebebiyle mağrurdur[420]. Kur'ân Kârun üzerinden müslümanlara bir hedef göstermekte ve bir hayat ölçüsü koymaktadır. ***" Allâh'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcayarak) âhiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma. Allâh'ın sana ihsan ettiği gibi, sende (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allâh, bozguncuları sevmez***[421]***."*** Allâh'ın kendisine lütfettiği dünya nimetlerine kendini kaptıran Kârun âhireti unutmuş öyle ki inkâra bile düşmüştü. Allâh (c.c.) da onu sarayıyla birlikte yeri dibine geçirivermişti[422].

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Kur'ân'ın sunduğu bütüncül hayat anlayışına göre, müslümanın eylemleri/ibâdetlerinde "şu dünya için, şu âhiret için" gibi bir parçalanma olmamalı. Dünyadan faydalanırken sorumluluk bilinciyle hareket etmeli ve tercihlerini âhiret yurduna göre yapılmalıdır. Çünkü dünya, mü'minlerin zillet ve acizlik içinde değil, bilakis izzet ve vakarla yaşayacakları bir yerdir. Kendilerinden beklenen dünyayı mamur etme[423] görevini yerine getirirken de rızık endişesine kapılıp Allâh'a kulluk etmeyi ve âhiret boyutunu hiç unutmamalıdırlar[424].

2.3. Âhiretin Gerekli ve Mümkün Olduğuna Dair Deliller

Âhiret hayatının varlığına îman, iptidai kavimler dahil tanrı inancına sahip olan hemen hemen bütün din ve düşünce sistemlerinde bulunmaktadır. Ancak, ölümden sonraki hayatın mahiyeti ve tasviri hakkında çok farklı görüşler ortaya konmuştur.

Kur'ân-ı Kerim'de âhiretle ilgili âyetler hem Mekki hem de Medeni surelerde sık sık tekrar edilmektedir. Bu tekrarlardaki hedefin, konunun önemini vurgulamak, sorumluluk duygusunu pekiştirmek, dünya ile âhiret arasındaki psikolojik mesafeyi kısaltarak müminin ruhunu yüceltmek ve hayatını ebedileştirmek vb. şeyler olduğunu söylemek mümkündür. Gerek bu âyetler gerekse âhiret hayatıyla ilgili sahîh hadisler âhiretin gerekli ve mümkün olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Kur'ân'ın âhireti ispat metodu "Nereden geldim, nereye gidiyorum?" sorularına tatmin edici bir cevap bulmaya dayanmaktadır. Ancak âhiret hayatı "sem'iyyât" bahsinden olduğu için yani beş duyunun idrakleriyle sınırlı bulunan pozitif

---

[420] Kasas, 28/76, 78.
[421] Kasas, 28/77.
[422] Kasas, 28/81-82; Coşkun, "Kur'ân-ı Kerim'in Dünya ve Âhirete Bakışı", s. 276.
[423] Hûd,11/61.
[424] Heyet, *Hadislerle İslâm,* c. I, s. 344

ilimlerin alanına girmediğinden[425] çalışmamızın bu kısmında âhiretin gerekli ve mümkün olduğunu akli ve nakli delillerle ortaya koymaya çalışacağız.

2.3.1. Aklî Deliller

Dünya hayatında herkesin şahit olduğu ölüm gerçeği asırlar boyunca bütün insanları meşgul etmiştir. Her disiplin ölümü ve özellikle de ölümden sonraki hayatı kendi açısından ele alıp incelemiştir. İnsanların öldükten sonra yok olup gideceğini düşünmek bu dünyanın da boşuna yaratılmış olacağı anlamına gelecektir. Öyleyse bu dünyada yapılanların bir karşılığının olduğu yeni bir dünya olmayacaksa erdemli bireyler olarak yaşamaya çalışmanın bir anlamı var mıdır? Aslında hayata anlam katan, hayatın zorluklarına göğüs gerdiren ya da kötülük yapma konusunda nefse hâkimiyeti telkin eden ölüm duygusudur. Zira ölüm olgusunu içselleştiren bireyler hayatını disipline eder ve doğru bir şekilde yön verir. Bu bağlamda ***"Ölümü ve hayatı yaratan Allâh'tır***[426]***."*** âyetinde önce ölümün vurgulanması dünya hayatının asıl gayesinin âhiret hayatı olduğuna işaret etmesi açısından çok manidardır[427]. Şu halde, dünya hayatı bir imtihan konumunda bulunmakta ve bu da âhireti gerekli kılmaktadır[428].

Ölümsüzlük ya da ebedi yaşama arzusu insanların fıtrî bir özelliğidir. Hz. Âdem (a.s.)'i şeytanın telkinlerine uyarak Allâh (c.c.)'ın emrinden dışarı çıkaran şeyin ebedi yaşama arzusu olduğuna[429] işaret etmiştik. ***"De ki, kendisinden kaçmakta olduğunuz ölüm, mutlaka size erişecektir***[430]***."*** *ve* ***"Devamlı kalacağınız ümidiyle sağlam binalar mı ediniyorsunuz***[431]***"*** gibi âyetler insandaki bu ebedi yaşama arzusuna ve insanın ebed için yaratıldığına işaret etmektedir. Dünya hayatı ise fanidir. İnsanın bu arzusunun bu dünyadaki geçici şeylerle tatmin edilmesi mümkün değildir. Bu duyguların tam tatmini ise ancak ebediyet yurdu olan âhirette mümkündür[432]. Zira dünya, hayatın maddi ve geçici duygularını tatmini ifade ederken, âhiret hayatı sonsuza dek sürecek olan huzur ve tatmini ifade eder. Dünyadaki nimet ve güzellikleri, haz ve mutlulukları tecrübe eden insanın bunların daha mükemmelini arzu etmesi, buna tam olarak uygunluk arz eden âhiret inancıyla örtüşmektedir[433]. Ayrıca Allâh (c.c.) Hz. Âdem (a.s.)'i "kendi eliyle" yarattığını, ona ruhundan üflediğini ve onu meleklerin

---

[425] Topaloğlu, "Âhiret", c. I, 543-544.
[426] Mülk, 67/2.
[427] Temel Yeşilyurt-Mehmet Taşdelen, "Âhiret İnancının Pratik Yansımaları", *Kelam Araştırmaları,* yy. , by. , 2012,c. X, sayı: 2, s. 56.
[428] Toprak, *Âhirete İman,* s.21.
[429] A'râf, 7/20; Tâhâ, 20/120.
[430] Cuma, 62/8.
[431] Şuarâ, 26/129.
[432] Yeşilyurt-Taşdelen, "Âhiret İnancının Pratik Yansımaları", s. 58-59.
[433] Hayati Hökelikli, "Dini Hayatın Bütünlüğü Açısından Âhiret İnancının Psikolojik Temelleri", *İslâm'da Âhiret İnancı Sempozyumu,* CÜİF. (29-30 Haziran 2007) Sivas, yy. , by. , s. 7,15.

secdesine vesile kılıp yeryüzünde kendine halife tayin ettiğini beyan etmektedir[434]. Bu manada Allâh'tan gelen insanın yok olmayıp yine ona dönmesi kaçınılmaz bir sonuçtur. Zira, yaratılış hikmetini unutmayan ve insanlık şuurunu yitirmeyen kişinin ruhu bundan başka hiçbir şeyle tatmin bulamaz.[435] İnsanın sadece dünya metaıyla tatmin olmayıp, bir anlam arayışı içinde olması da, insanın maddeye indirgenemeyeceğinin ve sadece bu dünya için yaratılmış olamayacağının en önemli delilidir[436].

İnsanoğlunun fıtrî özelliklerinden birisi de adalet ve hakkaniyet duygusudur. Hayat pek çok sıkıntıyı, acıyı, zulüm ve haksızlığı da beraberinde getirmektedir[437]. Tarih boyunca Hz. Ömer (r.a.) gibi var gücüyle adaleti tesis etmek için çalışan insanlar olduğu gibi, zulmü temsil eden Firavunlar, Nemrutlar da olagelmiştir. Şu halde, toplumsal hayatta, dünyanın hiçbir yerinde ve hiçbir döneminde mutlak adaletin hâkimiyetini sağlamak mümkün değildir. Dolayısıyla ferdî adaletin gerçekleşmesi, iyi ile kötünün, zalim ile mazlumun hesaplarının görülmesi ve herkesin hak ettiği mükâfat ve cezayı alması; "ilâhî adalet özlemi " ile birlikte yürüyen "ahlâk" bilinci, insanları âhiret hayatının var olduğu düşüncesine iten en önemli faktörlerden biridir. Kur'ân'da kıyametin daha çok, adalet ve hesap verme mefhumlarıyla birlikte tasvir edilmesi de "ilâhi adalet özlemi"nin bir başka şekilde ifadesi sayılmalıdır[438].

Âhiretin imkan dahilinde olduğunu ve lüzumunu birkaç akli delil ile ortaya koymaya çalıştık. Bunlar farklı bakış açılarıyla daha da çeşitlendirilebilir veya eleştirilebilir.

2.3.2. Naklî Deliller

Kur'ân'ın indiği ortamda âhiret hayatı ile ilgili itiraz ve istifhamlar özellikle ba's ve hesap verme noktasında toplanmaktadır. Kur'ân öncelikle güçlü bir kudret ve yaratma vurgusuyla başlayarak bu itirazları gidermeyi hedeflemektedir. Allâh'ın "diriden ölü, ölüden diri çıkardığı"[439] kudretini vurgularken, ilk defa yaratanın Allâh (c.c.) olması, O'nun tekrar yaratabileceğini ortaya koymaktadır[440]. Hatta ikinci defa yaratma (iade), ilk yaratmadan daha kolaydır[441]. Yâsîn Sûresi 78-79. âyetlerde "kendi yaratılışını unutarak misal getirmeye çalışan" ve "Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?" diyen kimseye, "onları ilk defa yaratmış olanın dirilteceği, çünkü O'nun her türlü yaratmayı gâyet iyi bildiği" net bir şekilde bildirilmektedir[442].

---

[434] Bakara, 2/ 30; Sa'd, 38/ 71-75.
[435] Topaloğlu, "Âhiret", c. I, 545.
[436] Ahmet Çapku, *İbn Sina, Gazzali ve İbn Rüşd Düşüncesinde Âhiret*, Kayıhan Yay. , İstanbul 2015,s. 16.
[437] Bakara, 2/155.
[438] Topaloğlu, "Âhiret", c. I, 544-545; Çapku, *İbn Sina, Gazzali ve İbn Rüşd Düşüncesinde Âhiret*, s.15.
[439] Âl-i İmrân,3/ 27; Enâm, 6/95; Yûnus, 10/ 31.
[440] Yûnus,10/ 4; Neml, 27/ 64; Rûm, 30/11, 27; Burûc, 85/13.
[441] Rûm, 30/27.
[442] Türcan, *Kur'ân'da Âhiret İnancı*, s.109-111.

Kur'ân ba'sın gerçekleşme imkanını ortaya koyarken somuttan soyuta örnekleme yöntemini de kullanmıştır. Muhataplarının gözü önünde sürekli cereyan eden hadiselere dikkat çekerek onların çıkarım yapmasını istemiştir. ***"(Bu hususta) ölü toprak onlar için mühim bir delildir. Biz ona yağmurla hayat verdik ve ondan dane çıkardık. İşte onlar bundan yerler***[443]***."*** ve ***"Allâh gökten bir su indirdi ve onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti. Şüphesiz ki bunda dinleyen toplum için bir ibret vardır***[444]***."*** gibi âyetler ba'sın hakikatini somutlaştırmaktadır.

Kur'ân muhataplarına kıyaslama yöntemiyle de ba'sın hakikatini sunmaktadır. Büyük şeyleri yaratmaya güç yetiren daha küçük şeyleri yaratmaya güç yetirecektir. Kur'ân bunun bir örneğini arza ve semavat üzerinden vermektedir. ***"Düşünmediler mi ki, gökleri ve yeri yaratmış olan Allâh, kendilerinin benzerini yaratmaya da kadirdir***[445]***!.."*** Yine Kur'ân soru sorarak aynı gerçeği muhatabın zihninde ba's tasavvuru oluşturmaktadır. ***"Sizi yaratmak mı daha güç, yoksa gökyüzünü yaratmak mı, ki onu Allâh bina etti, onu yükseltip düzene koydu. Gecesini kararttı, gündüzünü ağarttı***[446]***."*** [447]

Kur'ân insanı kendi yaratılışı üzerinde de düşünmeye davet etmektedir:

"Ey insanlar! Eğer yeniden dirilmekten şüphede iseniz, şunu bilin ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan (aşılanmış yumurtadan), sonra uzuvları (önce) belirsiz, (sonra) belirlenmiş canlı et parçasından (uzuvları zamanla oluşan ceninden) yarattık ki size (kudretimizi) gösterelim[448]…"

Kur'ân, bütün bu deliller üzerinde hâlâ düşünüp îman etmeyenlere Allâh (c.c.)'ın ölüleri dirilttiğini açık bir şekilde ifade etmektedir:

ذَلِكَ بِأَنَّ اللهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَى وَأَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Çünkü Allâh hakkın ta kendisidir; O, ölüleri diriltir; yine O, her şeye hakkıyla kadirdir[449]***."***

İnkârcılar, yeniden dirilişi gerekli ve mümkün kılan bu ve daha dile getiremediğimiz pek çok ilmi ve akli delile rağmen ne yazık ki ısrarcı tutumlarına devam etmişlerdir.

2.4. Kur'ân-ı Kerim'de Davet

Şu ana kadar en büyük değerin Allâh'a kulluk; en güzel, en mükemmel nizamın Allâh'ın nizamı olduğunu ve bu nizama uymanın neticelerinin sadece bu dünya ile sınırlı

---

443 Yâsîn, 36/33.
444 Nahl, 16/65. Ayrıca bk. Bakara, 2/164; Câsiye, 45/ 5.
445 İsrâ, 17/99.
446 Nâziât, 79/27-29.
447 Türcan, *Kur'ân'da Âhiret İnancı,* s. 111.
448 Hac, 22/5.
449 Hac, 22/6.

olmayıp âhiret hayatına da yansıyacağını ortaya koymaya çalıştık. Çalışmamızın bundan sonraki aşamasında bu mükemmel nizama davet sürecini ele alacağız. Bunun için, bir davetçinin ilk ve vazgeçilmez rehberi olan Kur'ân'da ilk insandan itibaren insanların nelere davet edildiğini tespit etmeye çalışacağız.

2.4.1. Davet Kavramı ve Benzer Kavramlar

Davet (**دعوة**) kelimesi de'ave (**دعو**) fiilinden mastar olup lügat bakımından çok geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Birlikte geldiği harf-i cerre göre de farklı anlamlara gelir. Çağırmak, söz vermek, özel bir adamı yemeğe davet etmek, nida etmek, bağırmak, dua veya bedduada bunmak[450] bu anlamlardan bazılarıdır. Kur'ân'daki kullanılışı ve anlamları ise şöyledir:

1. De'â veya da'vet: Çağırmak veya bir konuda yardım istemek[451] anlamındadır.

2. Duâ: Allâh (c.c.)'a yalvarmak, ibâdet ve itaat etmek[452] anlamlarına gelir.

3. Dâi: Allâh (c.c.)'a, itikadi konulara ve dini emirlere davet etmek, Hakka yöneltmek[453] anlamında kullanılmaktadır[454].

Hz. Peygamber'in davet mektuplarında da benzer bir kullanımı görmek mümkündür. Hz. Peygamber, Bizans imparatoru Herakliüs'e, Mısır Mukavkıs'ına ve İran Meliki Kisra'ya gönderdiği mektuplarda (**أدعوك بدعاية** الإِسْلاَم) ifadesini kullanmaktadır[455]. Buradaki diâye (**دعاية**) davet demektir ki oda müslüman olmayan milletlerin ilk olarak davet edildiği kelime-i şehadettir[456].

Terim olarak davet, çeşitli vasıta ve yöntemlerle insanları Allâh (c.c.)'ın birliğine, İslâmDini'ni kabule ve hükümlerini uygulamaya çağırmak ve benimsemeye teşvik etmektir[457]. Kur'ân'da anlam olarak davet kavramıyla yakından alakalı bazı kavramlar mevcuttur:

1. Tebliğ: Taşımak, götürmek, ulaştırmak, bildirmek gibi anlamlara gelmektedir[458]. Istilâhi olarak ise, peygamberlerin vahiy yoluyla Allâh'tan gelen ilâhi hükümlerin hiç birini gizlemeden, noksanlaştırmadan veya ziyadeleştirmeden insanlara aynen bildirmesine denir.

---

[450] İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab,* c. II, s.1386-1387; el- İsfahânî, *Müfredât,* s.315-316.
[451] Bakara, 2/23; İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab,* c. II, s. 1385.
[452] Bakara, 2/186. bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab,* c. II, s. 1385.
[453] Nahl, 16/125.bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab,* c. II, s. 1386.
[454] Fikret Karaman, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, DİB. Yay. , Ankara 2010, s. 53.
[455] Buhârî, *"Cihâd"*, 102; Müslim, *"Cihâd"*, 83; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, İrfan Yayımcılık, İstanbul 1991, c. II, s.313-373.
[456] Mecdüddîn el-Mübarek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (İbnu'l-Esîr), *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs-i ve'l-eser*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l -Arabî, ts, c. II, s.122.
[457] Karaman, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, s.53; Şevki Saka, *Kur'ân-ı Kerim'in Davet Metodu,* Seha Neşr. , by. , ts. , s. 17.
[458] İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, c. I, s. 345-346.

Bu özellik peygamberlerde bulunması gereken vacip sıfatlardandır[459]. Tebliğ sıfatı, peygamber deyince akla ilk gelebilecek sıfatlardandır. Çünkü Allâh'tan aldığı vahiyleri kavmine ulaştırmayan, onları hakikate yöneltmeyen bir peygamber düşünülemez. Şu âyet, bütün peygamberler gibi Hz. Muhammed (s.a.s.)'e de verilen bu sorumluluğun en güzel örneğidir:

"Ey Rasûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapamamış olursun. Allâh seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allâh, kafirler topluluğuna rehberlik etmez[460]." Tebliğ Kur'ân'da çeşitli anlam ve kullanımlarıyla 60 civarında âyette geçmektedir[461].

2. Nasihat: Sözlükte öğüt vermek, samimi davranmak, balı süzmek, halis tövbe[462]gibi anlamlara gelmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de sözlük anlamları yönünden konuyla ilgili çeşitli âyetler mevcuttur. **"Sâlih: Ey Kavmim! Andolsun ki, ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim ve size nasihatte bulundum. Fakat siz nasihat edenleri sevmiyorsunuz[463]."** âyetinde nasihat; vaaz ve öğüt vermek anlamında kullanılmıştır[464].

Nasihatin terim anlamı ise; Amelleri kötülüklerden, hilelerden, gösterişten ve yanlışlardan kurtarıp temize ve doğruya kavuşturmak amacıyla tebliğ ve telkinde bulunma vasfına sahip olanların, öfke, intikam veya menfaatten uzak bir şekilde, muhatabın idrak edebileceği bir ölçüde Hakk'ı açıklamak ve hakikati söylemektir[465].

3. İrşâd: İrşâd sözlükte "doğru yolu göstermek" anlamına gelir. Hidâyet ile eş anlamlı olan irşad[466], dini birkavram olarak, mü'minleri dini görevlerini yerine getirmeye çağırmak demektir[467].

4. Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker: Ma'ruf sözlükte, bilinen, tanınan, iyi muamele, tatlı dil, ihsan ve İslâm'ın hoş gördüğü her şeydir. Dini bir terim olarak ise, İslâm'ın hükümleri, genel prensipleri ve emirleri gereğince yapılması ve söylenmesi gereken her söz ve fiildir[468]. Ma'rufun zıddı münkerdir. Münker ise sözlükte, çirkin, kötü, yadırganan şey anlamına gelirken dini bir kavram olarak, Allâh'ın razı olmadığı, İslâm'ın çirkin, kötü, kabahat, günah ve haram olarak bildirdiği davranışlardır[469].

---

[459] Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB. Yay. Ankara 2007, s. 639.
[460] Mâide, 5/67
[461] Muhammed Fuâd Abdulbâki, *Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Çağrı Yay. , İstanbul, 1990, s.134-135
[462] İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. VI, 4438-4439.
[463] A'râf, 7/79.
[464] Karaman, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, s. 55.
[465] Karaman, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, s. 55.
[466] İbn Manzâr, *Lisânu'l-Arab*, c. III, 1649.
[467] Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 320.
[468] Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 409.
[469] Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü,* s. 497.

İslâm'ın ortaya koyduğu prensipler çerçevesinde ma'rufun emredilmesi ve münkerin nehyedilmesi istenmiştir. Misal olarak ***"Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir***[470]***."*** âyetini verebiliriz. Hz. Peygamber (s.a.v.) de bir soru üzerine "İnsanların en hayırlısı, en çok Kur'ân okuyanı, Allâh'tan en çok korkanı, iyiliği emredip kötülükten vazgeçirmeye çalışanı ve en çok akraba ziyareti yapanıdır[471]." buyurmuşlardır.

Bu kadarıyla iktifa etmeyi uygun bulduğumuz ve kısaca değindiğimiz davetle alakalı kavramları, anlamca nüansları olmakla beraber, ortak paydaları Allâh (c.c.)'ın yoluna ve o yolda samimiyet ve kararlılıkla yürümeye çağrı olduğundan, birbirlerinin yerine kullandığımız da olacaktır. Ancak çalışmamızı bu kavramların ve özellikle davet kavramının terim manası çerçevesinde işlemeye çalışacağız.

2.4.2. Kur'ân'da Davet

Kur'ân'da İslâm'a ve Allâh (c.c.) yoluna davet için (أدع) kalıbı yanında (أنذر), (ذكر) ve (بلغ) gibi kalıplar da kullanılmıştır. (يَاأَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ)[472] emriyle risaletini tebliğe başlayan Hz. Peygamber (أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الأَقْرَبِينَ)[473] hitabıyla da açıktan davete başlamıştır. ***"Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Allâh'ın izniyle, bir davetçi ve nur saçan bir kandil olarak gönderdik***[474]***."*** âyetleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'in davetle ilgili önemli vasıflarını beyan etmektedir[475]. Peygamberlerin en önemli sıfatlarından olan *tebliğ* vazifesi, Kur'ân'da ismi geçen peygamberlerin kıssalarında ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birkaç tanesini örnek olarak zikredebiliriz:

1. Hz. Nûh: Kavmine Peygamber olarak gönderilen Nûh (a.s.)'un tebliğ görevini hakkıyla yerine getirdiğini şu âyetlerden anlıyoruz:

"Andolsun ki Nûh'u elçi olarak kavmine gönderdik de dedi ki: Ey kavmim! Allâh'a kulluk edin, sizin ondan başka tanrınız yoktur[476]***…" "Size Rabbimin vahyettiklerini duyuruyorum, size öğüt veriyorum ve ben sizin bilmediklerinizi Allâh'tan (gelen vahiy ile) biliyorum***[477]***."***

2. Hz. Sâlih: Kur'ân'da Hz. Sâlih'in kavmine yaptığı tebliğe de şöyle temas edilmiştir. ***"Sâlih o zaman onlardan yüz çevirdi ve şöyle dedi: Ey kavmim! Andolsun ki ben size***

---

[470] Âl-i İmrân, 3/104.
[471] Buhâri, "*Rikâk"*, 34; *"Fezâilu's-Sahâbe"*, 5.
[472] Müddessir, 74/1-2.
[473] Şu'arâ, 26/214.
[474] Ahzâb, 33/44-45.
[475] Ahmet Önkal, *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, Kitap Dünyası Yay. , İstanbul 2016, s. 23-24.
[476] A'râf, 7/59.
[477] A'râf, 7/62.

Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim ve size öğüt verdim; fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz[478].”

3. Hz. Hûd: Yine kendi içlerinden seçilerek Âd kavmine elçi gönderilen Hûd (a.s.), kendisinin Allâh'ın bir elçisi olduğunu açıkça dile getirmiş ve onları Allâh'a kulluk etmeye davet etmiştir. ***“Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u (gönderdik). O dedi ki: Ey kavmim! Allâh'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Hâla sakınmayacak mısınız[479]?” “Size Rabbimin vahyettiklerini duyuruyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm [480].”*** A'râf Suresi'nde 163. âyete kadar Lût (a.s.), Şuayb (a.s.), Mûsâ(a.s.) gibi peygamberlerin vazifelerini tebliğ ettiklerini, kavimlerine karşı amansız bir mücadele verdiklerini görmekteyiz. Kur'ân Şu'arâ Sûresi'nde de Hûd (a.s.), Sâlih (a.s.), Lût (a.s.), Şuayb (a.s.)'ın kavimlerini Allâh'ın yoluna davet ettiklerini ve bunu hiçbir ücret karşılığı olmaksızın yaptıklarını belirtmektedir[481].

“Andolsun ki biz, Allâh'a kulluk edin ve Tâğut'tan sakının diye (emretmeleri için) her ümmete bir peygamber gönderdik[482].” gibi âyetlerden de anlaşılacağı üzere, Allâh (c.c.) yoluna davet insanlık tarihi kadar eskidir. İlk insan olan Hz. Âdem (a.s.) aynı zamanda ilk peygamberdir. Davet zinciri daha sonra gönderilen peygamberlerle devam etmiştir. Allâh (c.c.)'ın gönderdiği bütün peygamberler, îman nurunu söndürmeden kavimlerine tebliğde bulunmuş, tebliğ ettikleri yola uyanları müjdelemiş ve inkâr edenlerin helak olacaklarını bildirmişlerdir[483]. Peygamberlerin davet ettiği hususların başında gelen îman esasları ve bunlar arasında da âhiret inancının yerine daha sonra temas edilecektir.

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki, davet konusunda en önemli görevi peygamberler üstlenmiştir. Peki bu görev peygamberlerin sonuncusu Hz. Peygamber (s.a.v.)'le sona ermiş midir? ***“Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir[484].”*** âyetinin Peygamberimiz (s.a.v.)'in tebliğ vazifesini yerine getirmekte iken nazil olduğunu göz önüne alacak olursak, daveti fonksiyonel olarak yürütecek bir topluluğun olmasının gerekliliğine işaret edilmesi manidardır.

İbn Kesîr (ö.774) bu âyeti, Allâh'ın emrini ayakta tutacak, hayra davet eden, ma'rufu emredip münkerden sakındıran dik duruşlu bir topluluk olsun. Yani mücahidler ve âlimler olsun diye tefsir eder. Peygamberimiz (s.a.v.)'in bu âyeti okuduktan sonra *“Hayır Kur'ân'a ve sünnetime ittibadır”* buyurduğunu belirtmektedir. Daha sonra da Peygamberimiz (s.a.v.)'in

---

[478] A'râf, 7/79.
[479] A'râf, 7/65.
[480] A'râf, 7/65, 68. Bk. Karaman, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet* s. 50.
[481] Şu'arâ, 123-188.
[482] Nahl,16/36; Nisâ, 4/165; Mü'minûn, 23/44; Fâtır, 35/24.
[483] Karaman, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, s. 14-18.
[484] Âl-i İmrân, 3/104.

"Sizden her kim bir kötülük görürse onu eliyle değiştirsin. Buna gücü yetmezse diliyle değiştirsin. Buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin ki bu îmanın en zayıf halidir[485]." hadisine işaret ederek davetin gerektiğinde her bir fert için zorunlu olduğunu ifade etmektedir[486].

Âyetin işaret ettiği anlama göre Allâh (c.c.) müslümanların içinde onlara önderlik edecek, onlara iyiliği emredip kötülükten sakındıracak, hayra (İslâm'a) çağıracak, birlik ve beraberliklerini sağlayacak sosyal bir kontrol mekanizmasının bulunmasını istemektedir[487]. Beyzâvî (ö.685) bunun farz-ı kifaye olduğunu belirtmiştir[488]. İster bu âyetteki gibi bir topluluk vasıtasıyla olsun ister ***"Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin velileridir. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar[489]…"*** âyetindeki gibi bireysel alanda olsun insanları hayra çağırmak müslümanlar için vazgeçilmez dini bir görev ve sorumluluktur. Çünkü Kur'ân'ın getirmiş olduğu esaslar ancak davetle neşv ü nema bulur[490].

Davetin konusu, Allâh (c.c.)'ın Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Kur'ân ve sünnet yoluyla bildirdiği İslâm Dini'dir. İslâm Dini, inanç, ibâdet, ahlâk ve muâmelât gibi hususları içermektedir[491]. Bakara Sûresi 177. âyettte *birr*'in ne olduğu beyan edilirken îman esasları, ibâdet ve ahlâki erdemlerden örnekler sunulmuştur. Bu da bize davet açısından hem îman, amel ve ahlâkın bir bütün olduğunu hem de davetin önce îmandan başlanacağını gösterir[492].

Bütün bu konuların temel taşı îmandır. İman gönüllere yerleşmedikçe, gerek ibâdet ve muamelat gerek ahlâki erdemler hiçbir anlam ifade etmez. Zira davetçiler için rol model olan peygamberler tebliğleri esnasında öncelikle îman esasları üzerinde durmuştur. Tebliğlerine konu olan akidenin muhtevası ise en öz haliyle, Allâh (c.c.)'ın varlığına ve birliğine îman etmek, âhiret gününe, hesaba, cennet, cehennem ve onlarla ilgili şeylere inanmaktır. İlk peygamber Hz. Âdem (a.s.)' den itibaren gönderilen bütün peygamberlerin kavimlerine tebliğ ettiği ilâhi hükümler içinde îmanla ilgili prensipler hiç değişmemiş ve bu prensipler tebliğ edilen konuların başında gelmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) de İslâm'ı tebliğ ederken tıpkı kendinden önceki peygamberler gibi îman konularını öncelemiştir. Çeşitli memleket ve kabilelere muallim, mübelliğ ve idareci gönderirken halkı îmandan başlayarak İslâm'a davet etmelerini emretmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Muaz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak gönderirken yaptığı şu tavsiye bunun en canlı örneğidir. *"Ya Muaz, sen ehl-i kitap olan bir*

---

[485] Müslim, *"Îman",* 78.
[486] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* c. III, s. 137-138.
[487] Karaman vd. , *Kur'ân Yolu*, c. I, s. 645; Saka, *Kur'ân-ı Kerim'in Davet Metodu,* s.42.
[488] Ömer b. Muhammed Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't- te'vîl,* Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts. c. II, s. 31.
[489] Tevbe, 9/71; bk. Tevbe, 9/112; Hac, 22 /41; Nisâ, 4/114; Lokmân, 31/ 17.
[490] Şevki Saka, *Kur'ân-ı Kerim'in Davet Metodu*, s. 42.
[491] Abdülkerim Zeydan, *İslâm'da Davet ve Tebliğ*, trc. Ruhi Özcan, Hisar Yay. , İstanbul 1979, s. 21,100-101.
[492] Saka, *Kur'ân-ı Kerim'in Davet Metodu,* s. 20.

kavme gidiyorsun. Onları Allâh'tan başka ilâh olmadığına ve benim Allâh'ın elçisi olduğuma şehadet etmeye çağır. Eğer onlar buna itaat ederlerse onlara şunu bildir: Allâh onlar üzerine bir gündüz ve gecede beş namaz farz kılmıştır. Onlar buna da itaat ederlerse, kendilerine şunu da bildir ki, Allâh onlar üzerine bir zekat farz kılmıştır. Bu zekat zenginlerden alınır, fakirlere verilir. Onlar buna itaat ederlerse, seni onların mallarının en iyilerinden sakındırırım. Mazlumun bedduasından da korkun. Çünkü zulme uğrayanlarla Allâh arasında perde yoktur[493]*."* Hz. Peygamber (s.a.v.) İslâm'ı öğrenmek için huzuruna gelen Abdu'l-Kays heyetine de aynı sırayla tavsiyelerde bulunmuştur[494]. Kısaca yapmaya çalıştığımız bu izahattan da anlaşılacağı üzere îman, davette ilk sırada yer almaktadır[495].

Davetin konusunu îman, ibâdet ve ahlâk ilkelerinin oluşturması davetin muhataplarını kendiliğinden ortaya koymaktadır. Öncelikle şunu belirtelim ki davetin muhatabı bütün insanlardır. Yani İslâm'ı kabul etmek ve Allâh'a boyun eğmek durumunda olan hiçbir insan bu umûmîliğin dışında bırakılamaz. Akıl bâliğ olan her erkek ve kadın ırkı ne olursa olsun, memleketi neresi olursa olsun İslâm'ın muhatabıdır. ***"De ki: Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi olan Allâh'ın elçisiyim. O'ndan başka tanrı yoktur***[496]***…" "Biz seni bütün insanlara ancak müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik***[497]***…"*** gibi âyetler Hz. Peygamber (s.a.v.)'in davetinin umûmîliğine ve ondan sonraki davetçiler için de cihanşumullüğüne delalet etmektedir[498]. Bununla birlikte Hz. Peygamber (s.a.v.)'in 23 yıllık davet süreci göstermiştir ki, onun davetinin muhatabı sadece îman etmesi gerekenler değil, aynı zamanda Allâh (c.c.)'ı, âhireti ve diğer îman esaslarını kabul eden, düşünen ve Allâh (c.c.)'tan hakkıyla sakınanlar da olmuştur. ***"Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları onunla (Kur'ân ile) uyar***[499]***…" "…Sen ancak görmeden Rablerinden korkanları ve namazı kılanları uyarabilirsin***[500]***…"*** gibi âyetler buna işaret etmektedir.

Davet, tebliğ ve inzar edileceklerin vasıflarını beyan eden âyetler olduğu gibi, mef'ulün zikredilmediği âyetler de vardır. ***"(Rasûlüm!) Sen Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidâyete erenleri de çok iyi bilir***[501]***."*** Bu gibi âyetlerde

---

[493] Müslim, *"Îmân"*,7.
[494] Müslim, *"Îmân"*, 6.
[495] Karaman, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, s. 76-79.
[496] A'râf, 7/ 158.
[497] Sebe', 34/28.
[498] Zeydan, *İslâm'da Davet ve Tebliğ*, s. 562.
[499] En'âm, 6/51.
[500] Fâtır, 35/18.
[501] Nahl,16/125. Bk. Mâide, 5/67; Kasas, 28/87.

mef'ûlün zikredilmemesi, hitabın umûmî olduğuna işaret eder[502]. Zira Kur'ân-ı Kerim sadece belli zümreleri hidâyete davet etmek için değil bütün insanların dünya ve âhiret saadetini temin için indirilmiştir. Şu halde, mef'ûlun zikredilmemesiyle umûmîlik arz eden âyetin anlam dairesine gayr-i müslim ve müslüman olan bütün insanlar girmektedir. Ancak, Kur'ân müşrikleri, Ehl-i kitabı ve münafıkları îmana davet ederken, müslümanları da îmanlarını sağlamlaştırmaya, ihlas ve samimiyetle ibâdetlerini yerine getirmeye, ahlâki erdemlerle kâmil bir mü'min olmaya ve insanî ilişkilerde oldukça hassas davranmaya davet etmektedir[503]. ***"Ey îman edenler! Allâh'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği kitaba îman (da sebat) ediniz. Kim Allâh'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkâr ederse tam manasıyle sapıtmıştır[504]."*** Bu âyet, îman edenleri tekrar îmana davet etmesi yönüyle manidardır. Burada mü'minler îmanlarında sebat etmeye ve îmanın gereği neyse o şekilde davranmaya davet edilmektedir.[505] Müslümanların da davet kapsamında olduğuna işaret eden şu âyetle konuyu tamamlamak uygun olacaktır:

"Ey îman edenler! Sizi hayat veren şeylere çağırdığında Allâh'a ve Rasûlüne itaat edin[506]."

Yukarıda zikrettiğimiz âyet[507], aynı zamanda davetin *"hikmet ve güzel öğütle"* yapılması ve *" en güzel şekilde mücadele edilmesi"* gerektiği hususunda çok önemli prensipler ortaya koymuştur.

2.4.3. Dine Davette Âhiret İnancının Yeri

Davetin İslâmi inanç ve değerlerin kabul edilmesi ve bunların hayata geçirilmesini hedef alan bir faaliyet tarzı olduğundan dolayı hem müslümanlara hem gayr-i müslimlere yönelik olduğunu[508], konusunun gayr-i müslimler/ kâfirler, müşrikler, münâfıklar, ehl-i kitap açısından ilk planda İslâmi inanç sistemi, müslümanlar açısından ise ibâdet, ahlâk ve muamelet olduğunu ifade etmiştik. Ancak biz çalışmamızın bu bölümünde davetin müslümanlar ve gayr-i müslimler açısından sadece âhirete taalluk eden yönlerini ele alacağız.

---

502 Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el- Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-seb'il-mesâni*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts. , c. XIV, s. 254.
503 Önkal, *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu,* s. 24-25; Saka, *Kur'ân-ı Kerim'in Davet Metodu,* s. 179.
504 Nisâ, 4/136.
505 Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c.V, s.169-170.
506 Enfâl, 8/24.
507 Nahl,16/125.
508 Mustafa Çağrıcı, "Davet", c. IX, s. 16.

2.4.3.1. Kur'ân'da Dine Davet Bağlamında Âhiret İnancı

Kur'ân'ı nüzul sırasına göre incelediğimizde îman esaslarını telkin eden âyetlerin ibâdetlerden önce nazil olduğunu görmekteyiz. Mekke'de nazil olan âyetler, Allâh (c.c.)'ın varlığına, birliğine ve sıfatlarına, meleklere, peygamberlere, kitaplara, hayır ve şer dahil, her şeyin yaratıcısının Allâh (c.c.) olduğuna, âhiret gününe ve öldükten sonra yeniden dirilmeye, Allâh (c.c.)'ın huzurunda toplanıp hesap vermeye, insanın ve kainatın kim tarafından yaratıldığına, bunları sevk ve idare edenin kim olduğunu düşünmeye dair konuları içermektedir. Temel ibâdet esasları ile toplumu ahlâki yönden ıslah edecek ve insani ilişkileri düzenleyecek hükümler, îman gönüllere yerleştikten sonra tedrîcen inzal olmuştur[509].

Vahyin amacı, insanları Allâh (c.c.)'ın varlığından ve ölüm ve ötesinde sonsuza kadar sürecek olan mutluluğu elde etmek için bu dünyada uyulması gereken kurallardan haberdar etmektir. Bu hususları tebliğde Kur'ân genel anlamda, inananları müjdeleme (tebşîr) ve inkâr edenleri uyarma (inzâr) yoluyla mesajını vemektedir.

"…Yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır. İman edip iyi davranışlarda bulunanlara, içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele! O cennetlerdeki bir meyveden kendilerine rızık olarak yedirildikçe: Bundan önce dünyada bize verilenlerdendir bu, derler. Bu rızıklar onlara (bazı yönlerden dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için cennette tertemiz eşler de vardır. Ve onlar orada ebedî kalıcılardır[510]."

Âyetlerden anlaşılan odur ki, Kur'ân insanları cehennem azabına dûçar olacak eylemlerden sakındırmaktadır. Buna mukabil, îman etmeye ve sâlih ameller işlemeye davet etmektedir. Onların yaptıklarının karşılığının cennet olduğunu müjdelemektedir.

Davetçilerin birincil kaynağı olduğu kadar kendisi de bir davetçi olan Kur'ân, muhataplarını ikna etmede insan fıtratının özelliklerine ve insanın ilgi duyduğu veya hoşlanmadığı şeylere büyük önem vermiştir. İnsan nefsi rahat ve konforuna düşkündür. Kendisine sıkıntı veren şeylerden hoşlanmaz. İşte Kur'ân pek çok surede, cennet ve içindeki nimetler ile cehennem ve azabından bahseden tasvirlerle insanı etkisi altına almıştır[511]. Zira Kur'ân'ın anlatımda başvurduğu en önemli özelliklerden biri tasvir metodudur. Mazideki veya gelecekteki halleri, kıssaları, meselleri, kıyamet sahnelerini, nimet ve azap sahnelerini adeta karşımızda duran canlı bir tablo halinde sunmaktadır[512]:

"Orada koltuklara kurulmuş olarak bulunurlar; ne yakıcı sıcak görülür orada, ne de dondurucu soğuk. (Cennet ağaçlarının) gölgeleri, üzerlerine sarkar; kolayca

---

[509] Karaman, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, s. 109.
[510] Bakara, 2/24-25.
[511] Saka, *Kur'ân-ı Kerim'in Davet Metodu*, s. 195.
[512] Kutub, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, trc. Kamil M. Çetiner, Beka Yay. , İstanbul 2017, s. 338-339.

koparılabilen meyveleri istifadelerine sunulur. Yanlarında, gümüş kaplar ve billûr kâselerle, gümüş beyazlığında (billûr gibi) şeffaf kupalarla dolaşılır ki, sâkiler bunu (cennet şarabını) ölçüsünce tayin ve takdir ederler. Onlara orada bir kâseden içirilir ki (bu şarabın) karışımında zencefil vardır. (Bu şarap) orada bir pınardandır ki adına Selsebîl denir. O insanların etrafında öyle ölümsüz genç nedîmler dolaşır ki, onları gördüğünde, etrafa saçılıp dağılmış inciler sanırsın. Ne yana bakarsan bak, (yığınla) nimet ve ulu bir saltanat görürsün. Üzerlerinde yeşil ipekten ince ve kalın elbiseler vardır; gümüş bilezikler takınmışlardır. Rableri onlara tertemiz bir içki içirir.(Onlara şöyle denir:) Bu, sizin için bir mükâfattır. Sizin gayretiniz karşılığını bulmuştur[513].”

Âyetlerde zikredilen nimetler her insanın arzu duyacağı cinstendir. Hele ki çöl ikliminde yaşayanlar için ise cazibesi çok daha fazladır[514]. Son âyet bütün bu nimetlerin insanların gayretlerinin bir karşılığı olduğuna dikkat çekmektedir. Böylelikle insanları bu nimetlere kavuşmalarını sağlayacak davranışlara davet etmektedir.

Kur’ân aynı şekilde insan idrakine korkunç ve dehşetli cehennem tabloları da sunmaktadır. Geçmiş kavimlerden Allâh (c.c.)’ı inkâr edenlerin başlarına gelenleri örnekleyerek insanların ders almasını hedeflemektedir[515]. Bu konuda birkaç âyet zikredebiliriz:

“Onlardan her kim: ‘Tanrı O değil, benim!’ derse, biz onu cehennemle cezalandırırız. İşte biz, zalimlere böyle ceza veririz[516]!”

“Cehennem ateşi uzak bir mesafeden kendilerini görünce, onun öfkelenişini (müthiş kaynamasını) ve uğultusunu işitirler[517].”

Yerüzünde haksız yere büyüklük taslayan Âd kavminin[518] akıbetini tasvir eden âyeti de örnek olarak zikredebiliriz:

“Biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o mutsuz kara günlerde üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik. Âhiret azâbı elbette daha rezil edicidir. Onlara yardım da edilmez[519].”

Âhiret inancı, davranışlara doğrudan ahlâkî bir nitelik katmaktadır. Bu inançtan yoksun olanlarda ise kötü ahlâkî özellikler görülür:

“…Ortak koşanların vay haline! Onlar zekâtı vermezler; âhireti inkâr edenler de onlardır[520].” “ Onlar cennetler içindedir. Günahkârlara: Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir?

---

[513] İnsân,76/13-22.
[514] Saka, *Kur’ân-ı Kerim’in Davet Metodu*, s. 195
[515] Saka, *Kur’ân-ı Kerim’in Davet Metodu*, s. 195.
[516] Enbiyâ, 21/29.
[517] Furkân, 25/12.
[518] Fussilet, 41/15.
[519] Fussilet, 41/16.

diye uzaktan uzağa sorarlar. Onlar şöyle cevap verirler: Biz namaz kılanlardan değildik. Yoksulu doyurmuyorduk. (Bâtıla) dalanlarla birlikte dalıyorduk. Ceza gününü de yalan sayıyorduk*[521]*.”

“Ey îman edenler! Allâh’a ve âhiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar. Allâh, kâfirleri doğru yola iletmez*[522]*.”

Âyetler, Allâh (c.c.)’a ve âhiret gününe îman etmeyenlerin, zekat verme, namaz kılma, yoksulu doyurma gibi güzel özelliklerden yoksun olduklarına, mallarını ise gösteriş için harcadıklarına işaret etmektedir. Yine benzer bir sebep-sonuç ilişkisi şu ayetlerde görülmektedir:

“Dini yalanlayanı gördün mü? İşte o, yetimi itip kakar; Yoksulu doyurmaya teşvik etmez*[523]*.”

Bu ifadenin manası, "ceza gününü yalanlayan kimsenin kim olduğunu biliyor musun? Eğer bilmiyorsan bil ki o "yetimi şiddetle iten kimsedir..." Bu, din gününü yalanlayan herkesi içine alan bir ifadedir. Zira insanın, taatlarda bulunmaya yönelmesi, yasaklardan kaçınması, bu kimsenin mükafaat elde etmeye olan arzusundan ve ilâhi cezadan sakınma korkusundan kaynaklanır. Bir kimse kıyameti inkâr ederse, şehevî ve lezzetli şeylerin hiçbirinden geri durmaz. Şu halde öyle anlaşılmaktadır ki, bütün küfür ve günah çeşitlerinin temelinde yatan, kıyameti inkâr etmektir[524].

Kur’ân’da gerek övülen gerekse yerilen tutum davranışların pek çok hikmeti, mü’mini bağlayan dünyevi ve uhrevî sebep ve sonuçları olabilir. Kur’ân’da övülen tutum ve davranışlara işaret edilirken bu davranışlara teşvik eden ve bu davranışları sergileyenlerin elde edecekleri mükâfatlara işaret eden ifadeler kullanılmaktadır. Şimdi de âhiret inancının insanı bu tutum ve davranışlara nasıl yönlendirdiğini ve bunların âhirette nasıl karşılık bulacağını birkaç örnekle tespit etmeye çalışacağız:

“İnanıp da güzel işler yapan ve Rablerine gönülden boyun eğenlere gelince, işte onlar cennet ehlidir. Onlar orada ebedî kalırlar*[525]*.”

---

[520] Fussilet, 41/7.
[521] Müddessir, 74/40-46.
[522] Bakara, 2/264.
[523] Mâûn, 107/1-3.
[524] Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, c. XXXII, s. 111-112.
[525] Hûd, 11/23.

"Bilâkis, kim muhsin olarak yüzünü Allâh'a döndürürse (Allâh'a hakkıyla kulluk ederse) onun ecri Rabbi katındadır. Öyleleri için ne bir korku vardır, ne de üzüntü çekerler[526]."

"İman edip iyi işler yapan, namaz kılan ve zekât verenler var ya, onların mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur, onlar üzüntü de çekmezler[527]."

Âyetlerden iman ederlerin, imanlarını namaz kılmak, zekat vermek vb. güzel işlerle ortaya koyduğunu, Allâh (c.c.)'ın ise bu yapılanlara bol mükâfatlar verdiği anlaşılmaktadır.

Şu âyette ise, hem kadınların hem erkeklerin güzel davranışları yapmakla sorumlu olduğuna ve yaptıklarının asla karşılıksız kalmayacağına işaret edilmektedir:

"Müslüman erkekler ve müslüman kadınlar, mümin erkekler ve mümin kadınlar, taata devam eden erkekler ve taata devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, mütevazi erkekler ve mütevazi kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve (ırzlarını) koruyan kadınlar, Allâh'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar var ya; işte Allâh, bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır[528]."

Bazı âyetlerde ise, mü'minlerde bulunması gereken vasıflar peş peşe gelmekte ve sonucunun cennet olduğu bildirilmektedir[529].

Güzel davranışlar bazen Ku'ân meselleriyle takdim edilerek bu davranışlara dikkat çekilmektedir:

"Allâh'ın rızasını kazanmak ve ruhlarındaki cömertliği kuvvetlendirmek için mallarını hayra sarf edenlerin durumu, bir tepede kurulmuş güzel bir bahçeye benzer ki, üzerine bol yağmur yağmış da iki kat ürün vermiştir. Bol yağmur yağmasa bile bir çisinti düşer (de yine ürün verir). Allâh, yaptıklarınızı görmektedir."[530]

"Allâh yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allâh dilediğine kat kat fazlasını verir. Allâh'ın lütfu geniştir, O her şeyi bilir. Mallarını Allâh yolunda harcayıp da arkasından başa kakmayan, fakirlerin gönlünü kırmayan kimseler var ya, onların Allâh katında has mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur, üzüntü de çekmeyeceklerdir[531]."

---

[526] Bakara, 2/112.
[527] Bakara, 2/277. Konu hakkında bk. Bakara, 2/110, 274, 155-157; Nisâ, 4/162; İbrahim, 14/31; Yûnus, 10/62-63; Nûr, 24/37-38; Hadîd, 57/18; Kasas, 28/67, Hûd, 11/3; Ankebût, 46/13.
[528] Ahzâb, 33/35.
[529] Meâric, 70/22-35.
[530] Bakara, 2/265.
[531] Bakara, 2/261-262.

Hülasa bir davetçi, mü'minlerin güzel davranışlara olan rağbetini artırmak için öncelikle onları âyetlerin işaret ettiği güzel davranışlara yönlendirmelidir. Davet ettiği davranışın hedeflenen sonuçlarını göstermesinde âyetlerin sonlarındaki ifadeler bir davetçi için en etkili ifadelerdir. Mesala; "***İşte bunlar, cennetlerde ağırlanırlar." "İşte Allâh, bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır." "Öyleleri için ne bir korku vardır, ne de üzüntü çekerler"*** gibi ifadeler Kur'ân'da övülen davranışların âhirette de bizim hesap edemeyeceğimiz ölçüde Allâh tarafından karşılığının verileceğini belirtmektedir. Davetçi, müslümanları güzel davranışları yapmaya davet ederken bunların âhirette mutlaka bir karşılık bulacağını ve Allâh'ın vaadinin hak olduğunu vurgulamalıdır.

Kur'ân'da mü'minler öncelikle küfre düşmek ve kafirleri dost edinmemek konusunda şiddetle uyarılmıştır. *"Ey îman edenler"*şeklinde başlayan çokça hitap mevcuttur :

"Ey îman edenler! Sizden önce kendilerine Kitap verilenlerden dininizi alay ve oyun konusu edinenleri ve kâfirleri dost edinmeyin. Allâh'tan korkun; eğer müminler iseniz[532]***."***

Çünkü; ***"Şu muhakkak ki, Allâh kâfirleri rahmetinden kovmuş ve onlara çılgın bir ateş hazırlamıştır***[533]***."***

Mü'minler inkârcıların yaptığı davranışlardan da sakındırılmıştır:

"Ey îman edenler! Allâh'a ve âhiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar. Allâh, kâfirleri doğru yola iletmez[534]***."***

"Ey îman edenler! (Biliniz ki), hahamlardan ve râhiplerden birçoğu insanların mallarını haksız yollardan yerler ve (insanları) Allâh yolundan engellerler. Altın ve gümüşü yığıp da onları Allâh yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele!(Bu paralar) cehennem ateşinde kızdırılıp bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün (onlara denilir ki): İşte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yığmakta olduğunuz şeylerin (azabını) tadın[535]***!"***

Yine mü'minler; kasden adam öldürmek[536], faiz yemek[537], namusa iftira atmak[538], içki içmek, kumar oynamak ve falcılık[539] gibi davranışlardan sakındırılmıştır. Bu ve benzeri yanlış davranışları segileyenlerin Allâh (c.c.)'ın azabına uğrayacakları zikredilmiştir.

---

[532] Mâide, 5/57; Âl-i İmrân, 3/28, 32; Nisâ, 4/144.
[533] Ahzâb, 33/64; Rûm, 30/45
[534] Bakara, 2/264.
[535] Tevbe, 9/34-35; bk. Âl-i İmrân, 3/180; Nisâ, 4/37.
[536] Nisâ, 4/93.
[537] Bakara, 27275; Âl-i İmrân, 3/130.

O halde, bir davetçi nasıl ki bir müslümanı Kur'ân'da övülen güzel davranışları yapmaya davet ederken bu davranışların âhirette bir karşılığının olduğunu ifade ediyorsa; Kur'ân'da yerilen davranışlardan men ederken de bu davranışların âhiret boyutunu ve yaptıklarının nasıl karşılık bulacağını vurgulamak zorundadır. Kur'ân'daki özellikle âyet sonlarındaki ***"Cimrilik ettikleri şey de kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır***[540]***." "İşte onlar için yakıcı bir azap vardır***[541]***." "İşte onlar cehennemliktir orada devamlı kalırlar***[542]***."*** gibi ifadelerden istifade etmelidir.

İşte vahyin peygamberler aracılığıyla insanlara tebliğ edilmesi esnasında, onun en temel iki konusundan biri olan âhiret inancının oldukça fonksiyonel olduğu görülmektedir. Bu fonksiyon, hem bireyin hem de toplumun inanç ve davranış noktasında bir gelişim ve değişime girmesi veya istikamet üzere kalmasında görülebilir. Bu noktada âhiret, insan hayatının doğru bir anlayış üzerine kurulmasında ve yaşanmasında etkili bir yaptırım gücüne sahiptir. İnsanın dönüşü Rabb'inedir[543]. Rabb'inin yolundan gitmeyenler alevli ateşe girecektir[544]. Âhiret azabı dünyadakinden daha büyüktür[545]. Öyleyse insan, hayat tarzına âhirete göre nizam vermelidir. Âhirettteki mükâfatlara ulaşmak ve cehennem azabından korunmak için Kur'ân'ın gösterdiği hedef davranışlara yönelmelidir[546].

2.4.3.2. Nebevi Gelenekte Dine Davet Bağlamında Âhiret İnancının Yeri

Peygamberlerin Kur'ân'daki davet faaliyetlerinden bahseden âyetler topluca değerlendirildiğinde, tevhîd akidesinin bütün peygamberlerin davette ilk hareket noktasını oluşturduğu görülecektir. Hemen arkasından Allâh'a îmanı tamamlayan âhirete îman esasına yoğun bir vurgu yapılmıştır.

Allâh (c.c.) Kur'ân'ı bir uyarıcı ve müjdeci olarak gönderdiği gibi elçilerini de uyarıcı ve müjdeci olarak göndermiştir:

"(Yerine göre) müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik ki insanların peygamberlerden sonra Allâh'a karşı bir bahaneleri olmasın! Allâh izzet ve hikmet sahibidir[547]***."***

"Biz Kur'ân'ı hak olarak indirdik; o da hakkı getirdi. Seni de ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik[548]***."***

---

538 Nûr, 24/17.
539 Mâide, 5/90.
540 Âl-i İmrân, 3/180.
541 Mâide, 5/2; Enfâl, 8/24-25; Tevbe, 9/35; Tâhâ, 20/74.
542 Bakara, 2/81, 217,157; Tevbe, 9/68; Hûd, 11/107; Mü'minûn, 23/ 103; Beyyine, 98/103.
543 Alak, 96/8.
544 İnşikâk, 84/12.
545 Kalem, 68/33.
546 Mehmet Paçacı, *Kur'ân'da ve Kitab-ı Mukaddes'te Âhiret İnancı*, Nun Yay. , İstanbul 1994, s. 123-124, 133.
547 Nisâ, 4/165.

Davetin ilk mükellefleri peygamberler olduğu için, öncelikle peygamberlerin kavimlerini Allâh'ın yoluna davetleri esnasında âhiret inancını nasıl vurguladıklarından kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Bu konuda davet ve tebliğleri esnasında sabır, sebat, sağlam bir kalp ve irade gösterdiklerinden dolayı '*ulü'l-azm'*[549]olarak bilinen peygamberlerin hak mücadelesi bize ışık tutacaktır. Muhakkak ki burada son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)' in davet sürecine daha fazla yer ayrılacaktır.

Ulü'l-azm peygamberlerin hayatlarından bahseden âyetler bize, bu peygamberlerin en çok tevhîd ve âhiret konularında itirazla karşılaştıklarını ve kendilerine ciddiyetsiz bir şekilde davranıldığını göstermektedir. Ancak onlar ve hatta bütün peygamberler, yılmadan onlara hakkı tebliğ etmiş; inananların, Allâh (c.c.)'ın emirlerine uyanların ebedi kurtuluşa ereceğini, inkâr edenlerin ise azaba dûçar olacaklarını vahiy yoluyla bildirmişlerdir.

Kur'ân'da ve hadislerde kendisinden çokça bahsedilen Hz.Nûh (a.s.), '*ulü'l-azm*' peygamberlerin ilkidir. Kur'ân'da kendisinden yirmi sekiz surede bahsedilir ve kırk üç yerde de ismen zikredilmiştir. Kur'ân'ın yetmiş birinci suresi olan ve onun adını taşıyan Nûh Sûresi onun tebliğini ve kavmine karşı verdiği tevhîd mücadelesini anlatır[550].

Hz. Nûh (a.s.)'un gönderildiği kavim, îtikadî açıdan şirk ve küfür bataklığına saplanmıştı. Hatta bazı rivâyetlere göre putperestlik ilk defa Hz. Nûh (a.s.)'un kavminde ortaya çıkmıştır. ***"Ve dediler ki: Sakın ilâhlarınızı bırakmayın; hele Ved'den, Suvâ'dan, Yeğûs'tan, Ye'ûk'tan ve Nesr'den asla vazgeçmeyin***[551]***!"*** mealindeki âyette Nûh kavminin taptığı putların isimleri belirtilmektedir. Bu isimler toplum içinde iyilikleriyle temayüz etmiş kişilere aittir. Ölümlerinden sonra Nûh kavmi bu kişilerin heykellerini yapmış ve bu heykellere zamanla Allâh'la kendi aralarında aracı statüsü vermişlerdir. Aynı zamanda mal, mülk, servet ve sanat sahibi de olan Nûh kavmi bütün bunlarla da övünüyorlardı. Hz. Nûh (a.s.), işte böyle bir kavme peygamber olarak gönderilmişti. ***"Andolsun ki Nuh'u elçi olarak kavmine gönderdik. Dedi ki: Ey kavmim! Allâh'a kulluk edin, sizin ondan başka tanrınız yoktur. Doğrusu ben, üstünüze gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum. Kavminden ileri gelenler dediler ki: Biz seni gerçekten apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz! Dedi ki: Ey kavmim! Bende herhangi bir sapıklık yoktur; fakat ben, âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim. Size Rabbimin vahyettiklerini duyuruyorum, size öğüt veriyorum ve ben sizin bilmediklerinizi Allâh'tan (gelen vahiy ile) biliyorum***[552]***."***

---

548 İsrâ, 17/105. Ayrıca bk. Bakara, 2/119; Mâide, 5/19.
549 Sebe', 35/35; Ahzâb,33/7; Şûrâ, 42/13.
550 Ömer Faruk Harman, "Nuh", *DİA,* İstanbul 2007, c. XXXIII, s. 226.
551 Nûh, 71/23.
552 A'râf, 7/59-62.

Bu âyetlerden de anlaşılacağı gibi Hz. Nûh (a.s.) kavmini öncelikle Allâh (c.c.)'tan başkasına ibâdet etmemeleri ve sadece O'na itaat etmeleri hususunda uyarmıştır. Yoldan çıkmış, çok zâlim ve azgın olan kavmi[553] Hz. Nûh (a.s.)'a inanmayıp küfürlerinde inat etmişlerdir. Bununla da kalmayıp ona mecnun demiş, taşlamakla tehdit etmiş[554], yalancılıkla itham etmişlerdir[555]. Kavmi içindeki mele' Nûh (a.s.)'u kendileri gibi bir insan görmüş ve kibirlerinden dolayı alt tabakadaki insanları yanından uzaklaştırmasını istemişlerdir[556]**.**

Mele' kelimesi, ileri gelen, eşraf, elit tabaka anlamlarına gelir. Kur'ân'a bir bütün olarak baktığımızda bütün peygamberlerin karşısında böyle bir tabakanın olduğu görülecektir. Kendi çağlarının en iyi maddi imkanlarını ellerinde bulunduran ve en konforlu hayatını yaşayan bu insanlar, kendi çıkarlarını kaybetmemek adına küfürlerinde inatlaşmışlar ve inananları fakirlik ve zelillikle itham etmişlerdir[557]. Hz. Muhammed (a.s.) zamanında çok daha yoğunlaşan bu manzaradan daha önce bahsetmemize rağmen, önemine binaen tekrar vurgulamayı uygun gördük.

Nûh (a.s.), kavmi sadece Allâh'a ibâdet ve kulluk etme çağrısını kabul etmeyince, onlara âhiret inancı ve azabını hatırlattı. Böylelikle Nûh (a.s.) itikat açısından ilk defa âhiret inancından, âhiret azabından, ecir ve mükâfattan bahsetmiştir. Fakat kavmi bu tebliğ ve ikaza rağmen küfürlerinde ısrar etmiş ve başlarına geleceğini bildirdiği azabı bir an önce getirmesini istemişlerdir[558]. Hz. Nûh (a.s.) mağfiret dilerlerse Allâh (c.c.)'ın onları bağışlayacağını, rahmetinden bol bol ihsan edeceğini ve lütfettiği nimetler üzerinde düşünmelerini istemiştir[559]. Neticede kavminin, tebliğde bulundukça, onları tevhîde davet ettikçe kendisine eza, cefa, zulüm ve alay etmesi ve kendisine çok az kişinin inanmasına rağmen Hz. Nûh (a.s.), yılmadan mücadelesine devam etmiş ve Allâh (c.c.) Hz. Nûh (a.s.)'u desteklemiştir[560].

Kur'ân'da tevhîd mücadelesi ve tevhîde davet konusunda kendisinden en çok bahsedilen peygamberlerden biri de Hz. İbrahim (a.s.)'dir. Hz. İbrahim (a.s.) pek çok âyetten de anlaşılacağı üzere putperest bir toplumda dünyaya gelmiştir. Bu tablonun en acı karesi ise

---

553 Zâriyât, 51/46; Necm, 53/52.
554 Şuarâ, 26/116.
555 Kamer, 54/9.
556 Hûd, 11/27.
557 Hayrettin Karaman vd. , *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli* (Hud Suresi 27. âyetin dipnotu), Ankara 2012, s. 223.
558 Hûd,11/32.
559 Nûh,71/10-20.
560 Karaman, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, s. 20-21, Harman, "Nuh", s. 226.

babasıyla ilgilidir. Rivâyetlere göre babası *Azer* puta tapıcıların en önde gelenlerinden hatta yapıp satanlardandır[561].

Hz. İbrahim (a.s.) akılcı, mantıklı, ikna edici ve hislere dokunan yumuşak üslubuyla davetçilere örnek olmuş bir şahsiyettir. O aynı zamanda tefekkür ve delil gösterme metoduna da önem vermiştir[562].

"Bir zaman o babasına dedi ki: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın*[563]*" "Hani o, babasına ve kavmine: Neye tapıyorsunuz? demişti. Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz, diye cevap verdiler*[564]*."

Hz. İbrahim (a.s.)'in babasına karşı yaptığı bu tebliğ faaliyeti, tebliğ açısından örneklik teşkil edecek pek çok hususu barındırmaktadır. O davetteki ***"(Önce) en yakın akrabanı uyar*[565]*."*** prensibince tevhîde davete babasından başlamıştır[566]. Davette yumuşak bir üslup çok önemli ve etkilidir. Hz. İbrahim de daveti esnasında babasına karşı oldukça terbiyeli ve nazik davranmış ve ona sürekli *"Ey babacığım"* diye hitap ederek kalbini yumuşatmaya çalışmıştır. Çok önemli bir husus da, kendisine verilen ilimle kibirlenerek babasını cehaletle suçlamamıştır. Bu bilgilerin kendisine Allâh (c.c.) katından geldiğini ve kendisinin doğru yolu gösterdiğini, şeytanın ise Allâh (c.c.)'ın azabına götürecek sapıklığa düşüren bir düşman olduğunu belirtmiştir. Babasının tehdidine rağmen ona esenlik dilemiş ve Allâh (c.c.)'ın onu affetmesi için dua edeceğini ifade etmiştir[567].

Hz. İbrahim (a.s.), kavmini putperestlikten kurtarabilmek için de çok gayret göstermiştir. Akılcı ve ikna edici yöntemlerle onlara yaklaşmış ve onları düşünmeye sevk etmeye çalışmıştır[568].

Hz. İbrahim (a.s.)'in babası ve kavminden sonra davet alanının üçüncü ayağında Nemrud bulunmaktadır. Nemrud İbrahim (a.s.) zamanında yaşayan bir kraldı. ***"Allâh kendisine mülk (hükümdarlık ve zenginlik) verdiği için şımararak Rabbi hakkında İbrahim ile tartışmaya gireni (Nemrut'u) görmedin mi! İşte o zaman İbrahim: Rabbim hayat veren ve öldürendir, demişti. O da: Hayat veren ve öldüren benim, demişti. İbrahim: Allâh güneşi***

---

561 Afîf Abdü'l-Fettâh Tabbâra, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, trc. Ali Rıza Temel-Yahya Alkın, Gonca Yay. , ts. , s.126.
562 Karaman, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, s. 21.
563 Meryem, 19/42.
564 Şu'arâ, 26/70-71.
565 Şu'arâ, 26/214.
566 Enver Polatoğlu, *Kur'ân'da ve Tevrat'ta Hz. İbrahim'in İnanç Konusundaki Akılcı Tutumu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE. , Konya 2006, s. 67.
567 Tabbâra, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, s. 126-127.
568 Karaman, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet,* s. 21.

doğudan getirmektedir; haydi sen de onu batıdan getir, dedi. Bunun üzerine kâfir apışıp kaldı. Allâh zalim kimseleri hidâyete erdirmez[569]***."***

Allâh (c.c.) kullarını çok farklı kabiliyetlerde yarattığı gibi, dünya nimetlerinden paylarını da çok farklı şekillerde ayırmıştır. İnsanlardan kimi bu imkanları lütfedenin Allâh (c.c.) olduğunu bilip, O'nun yolunda kullanıp şükredenlerden olurken, kimi de O'nun yolundan alıkoymak için kullanmış, azgınlardan ve nankörlerden/ küfredenlerden olmuştur. Hatta bu nankörlerden kimi de ellerindeki gücün her şeye yeteceğini, Allâh (c.c.)'a dahi muhtaç olmayacaklarını zannettikleri gibi, Allâh'ın yaptığı şeyleri kendilerinin yapabileceklerini iddia etmişlerdir. Bunlardan biri de Nemrud'dur. İbrahim (a.s.) Nemrud'u da Allâh (c.c.)'tan başka hiç bir varlığa kulluk etmemeye davet etmişti. Nemrud İbrahim (a.s.)'in davetini kabul etmediği gibi Allâh hakkında tartışmaya girmiştir.

Bu hükümdar aslında Allâh (c.c.)'ın varlığını tamamen inkâr eden biri değildir. Sadece Allâh (c.c.)'ın birliğine, kâinatı ve kâinattaki olayları tek başına idare ettiğine inanmıyordu. Kendisinin Irak'ın ve Irak'ta yaşayanların hâkimi olduğunu iddia ediyordu. Yani her söylediğinin kanun olduğunu ve dolayısıyla kendisinin mutlak olarak itaat edilmesi gereken bir Rab olduğunu söylüyordu. Hz. İbrahim (a.s.)'in Allâh'tan başka her şeyin rabliğini ve ilâhlığını reddetmesi, ulusal devletin ve merkezi gücün tek efendisi olduğu iddiasında bulunan Nemrud'un varlığını tehdit emiş ve İbrahim (a.s.)'i sorguya çekilmek üzere Nemrud'un huzuruna getirmiştir. Nemrud İbrahim (a.s.)'e davet ettiği Rabbinin sıfatlarından sordu. İbrahim (a.s.) ona Allâh'ın insanları yoktan yarattığını, eceli tamamlananların ise yine O'nun emriyle öldüklerini hatırlattı. Tam da bu noktada İbrahim (a.s.)'in özellikle öldüren ve dirilten bir Allâh'tan bahsetmesi oldukça dikkat çekicidir. Zira ölüm ve doğum olayları her gün insanların gözü önünde sürekli tekrarlanan olgular olmasına rağmen, bizler şu ana kadar ölümün ve hayatın mahiyetini anlayabilmiş, sırrını çözebilmiş değiliz. Sadece yaşayanlarda ve ölenlerde tezahürlerini görebiliyoruz. Bu yüzden hayatın ve ölümün mutlak anlamda irade ve kudret sahibi Allâh tarafından yaratıldığını kabul etmek gerekmektedir. İbrahim (a.s.) de işte bu hakikate binaen, Allâh (c.c.)'ı, başka hiçbir varlığın kendisine ortak olması mümkün olmayan sıfatlarla tanıtmak için ***"Benim Rabbim hayat veren ve öldürendir"*** şeklinde bir cevap vermiştir. Böylelikle sadece Allâh (c.c.)'ın tüm evrenin tek hâkimi, hüküm sahibi ve kanun koyucusu ve tek Rabbi olduğunu ifade etmiştir. Allâh (c.c.)'ı *hayat veren* ve *öldüren* olarak tanıtan İbrahim (a.s.), Nemrud'u bir bakıma şöyle düşünmeye sevk etmektedir: "Hayat verme konusunda hiçbir yetkim olmadığına göre, kanun koyucu, mutlak otorite Allâh (c.c.) olduğuna göre bu dünya hayatını Allâh (c.c.)'ın hükümlerine göre yaşamalıyım. Öldükten

[569] Bakara, 2/258.

sonra ne olacak? Tekrar dirilecek miyim? Dünya hayatında yaşadıklarım âhiret hayatımı etkileyecek mi?" Hal böyleyken Nemrud ***"Hayat veren ve öldüren benim"*** demişti. Halbuki insanları öldürme ve diriltme gücüne sahip olmadığını, eceli geldiğinde kendini bile ölümden kurtaramayacağını kendisi de çok iyi bilmektedir. Buna rağmen demagoji yaparak sözü gerçek manasından saptırmıştır. Çünkü bu dini kabul ettiği takdirde sömürü düzenine devam edemeyeceğini de bilmektedir. Nemrud, idam mahkumunu affetmeyi diriltmek, suçsuz bir insanı idam ettirmeyi de öldürmek olarak niteleyerek bunları kendisinin yaptığını ileri sürmüştür. Hz. İbrahim (a.s.), *hayat* ve *ölüm* olgularından yola çıkarak tartışmadan sonuç almanın güçlüğünü görmüş ve herkesin şahit olduğu bir vakıa ile yeni bir delil getirmiştir:

"İbrahim: Allâh güneşi doğudan getirmektedir; haydi sen de onu batıdan getir, dedi." Bu delilden sonra Nemrud o kadar köşeye sıkışıp kalmıştı ki, başka bir sebep öne sürecek gücü kendinde bulamadı. Ama kibri hakikati kabul etmesine engel oldu.[570]

Hz. İbrahim (a.s.) davet ve tebliğinde akli delillere yer vermiştir. Özellikle de tefekkür, müşahede, münakaşa ve ikna yollarına başvurmuştur. Yine gayba îman, âhiret alemi, ölüm ve ölümden sonra yeniden dirilme gibi konulara detaylıca yer vermiştir. Bu vb. yönlerle Hz. İbrahim (a.s.)'in davet ve tebliğinin kendinden önceki peygamberlerin davet ve tebliğinden farklı olduğu söylenebilir[571].

Kur'ân'da kendisinden en çok bahsedilen peygamber olan Hz. Mûsâ (a.s.), 34 surede 136 yerde zikredilmiştir[572]. Allâh (c.c.) Hz. Mûsâ (a.s.)'ya, onu peygamber olarak seçtiğini ve kendisinden başka ilâh olmadığını vahyettikten sonra, kendisine kulluk etmesini ve namaz kılmasını istemiştir[573]. Hz. Mûsâ(a.s.)'nın bir peygamber olarak ilk vahiyde tevhîd ilkesi ve kulluk vazifesine muhatap olması tabiidir. Ancak Allâh (c.c.)'ın bunların hemen arkasından kıyameti hatırlatması dikkat çekicidir. ***"Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Herkes peşine koştuğu şeyin karşılığını bulsun diye neredeyse onu (kendimden) gizleyeceğim[574]."*** Bu durum bize peygamberlerin tebliğinde âhiret inancının tevhîdin ayrılmaz bir parçası olduğunu düşündürmektedir.

Allâh (c.c.) Hz. Mûsâ (a.s.)'dan ilk tebliğ görevi için Firavun'a gitmesini istedi. Hz. Mûsâ (a.s.)'nın da talebiyle kendisini kardeşi Hârûn (a.s.) ile destekledi[575]. Allâh (c.c.)'ın Hz. Mûsâ (a.s.) ve Hz. Hârûn (a.s.)'u Firavun'a uyarıcı olarak gönderirken onun ***"iyiden iyiye***

---

570 Karaman vd. , *Kur'ân Yolu*, c. I, s.408-409; Seyyid Kutub, *Fî Zilâl*, c. I, s.482-483; Mevdûdi, *Tefhîmü'l-Kurân*, c. I, s.203-204.
571 Karaman, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, s. 25.
572 Ömer Faruk Harman, "Musa", *DİA*, İstanbul 2006, c. XXXI, s. 210.
573 Tâhâ, 20/9-14.
574 Tâhâ, 20/15.
575 Tâhâ, 20/9-36.

azdığını*[576]*” zikretmesine rağmen ***“Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar*[577]*.”*** buyurması, davet metodu açısından tebliğ görevinde başarılı olmak için üslubun ne kadar önemli olduğunu vurgulaması dikkat çekicidir.

Hz. Mûsâ (a.s.) ve Hz. Hârûn (a.s.) Firavun’a gidip kendilerinin Allâh’ın elçileri olduğunu söylediklerinde alaycı bir ifadeyle ***“Firavun: Rabbiniz de kimmiş, ey Musa? dedi*[578]*.”*** Hz. Mûsâ (a.s.) ve Hz. Hârûn (a.s.)’ın Allâh (c.c.)’ı bütün evrenin yaratıcısı olduğu, yol gösterdiği gibi özellikleriyle tanıtmalarına rağmen, Firavun’un onlarla tartıştığı, ilâhlık iddiasında bulunduğu, kendi yolunda ısrar edip helak olduğu çeşitli âyetlerde zikredilmiştir[579].

Hz. Mûsâ (a.s.)’ın hayatı, elçi olarak gönderildiği İsrailoğullarıyla da çok çetin mücadele içinde geçmiştir. Burada sadece Hz. Mûsâ (a.s.)’ın Allâh’ın ölüleri diriltme mucizesi üzerinden verdiği mesaj üzerinde duracağız.

Mûsâ (a.s.) İsrailoğullarından bir inek kesmelerini istemişti. Onlar ise hemen emre itaat etmek yerine sürekli ineğin vasıflarını sorarak işi yokuşa sürdüler. Az kalsın bunu yapmayacaklardı[580]. Allâh’ın emrinin hikmeti bu olayın hemen arkasından gelen şu âyetlerde olabilir: ***“ Hani siz bir adam öldürmüştünüz de onun hakkında birbirinizle atışmıştınız. Halbuki Allâh gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktır. “Haydi, şimdi (öldürülen) adama, (kesilen ineğin) bir parçasıyla vurun” dedik. Böylece Allâh ölüleri diriltir ve düşünesiniz diye size âyetlerini (Peygamberine verdiği mucizelerini) gösterir*[581]*.”*** Elmalılı (ö.1942)’nın bir görüşüne göre, ineğin bir parçasıyla maktule vurulunca maktul canlanmış ve cinâyeti işleyenleri haber vermiştir. Allâh (c.c.) öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenlerin taakkul ve tedebbür edebilmesi için, ölüleri nasıl diriltmeye güç yetirdiğini bu büyük mucizesiyle göstermiştir. Bir diğer izahına göre ise, katlin inek kesme emrinden önce olduğuna delalet edecek bir karine gösterilemediğinden bu emir başka hikmetleri de muhtevidir. Ancak en önemlisini bu hadise teşkil etmiştir[582].

Hz. Îsâ (a.s.); Kur’ân-ı Kerim'de babasız olarak dünyaya geldiği, İsrailoğullarına peygamber olarak gönderildiği, kendisine İncil'in verildiği ve Hz. Muhammed (s.a.v.)’in geleceğini müjdelediği bildirilen, *"Allâh'tan bir ruh ve kelime*[583]*"* olarak tavsif edilen fakat kul olduğu vurgulanan "ülü'l-azm" peygamberden biridir. On beş surede doksan üç âyette ismi veya bir sıfatı ile zikredilmekte, daha çok Âl-i İmrân, Mâide ve Meryem surelerinde

---

[576] Tâhâ, 20/43.
[577] Tâhâ, 20/44.
[578] Tâhâ, 20/49.
[579] Şu’arâ, 26/23-29; Nâziât, 79/24; Tâhâ, 20/49-53.
[580] Bakara, 2/67-71.
[581] Bakara, 2/72-73.
[582] Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. I, s. 386-387.
[583] Âl-i İmrân, 3/39, 45; Nisâ, 4/171.

doğumunun müjdelenmesi, dünyaya gelişi, tebliği, mucizeleri, dünyevi hayatının sonu ve Allâh katına yükseltilişiyle ilgili olarak bilgi verilmektedir. Ancak, Hz. İbrahim (a.s.), Hz. Mûsâ(a.s.) gibi bazı peygamberlere göre, hayatının safhaları, peygamberliği ve tebliğ faaliyeti hakkında bilgi çok azdır[584].

Hz. Îsâ (a.s.)'nın davet ve tebliği Hz. Mûsâ (a.s.)'nın devamıdır. O da kendinden önceki bütün peygamberler gibi kavmini öncelikle Allâh (c.c.)'a îman ve itaate davet etmiştir. Ve akıbeti yine kendinden önceki peygamberlerinki gibi olmuştur. İtiraz ve tepkilere maruz kalmış ve neticede kendisine az sayıda inanan olmuştur[585]. Îsâ (a.s.) tebliğ ve irşad faaliyetlerini yaparken Sâdukîler'in muhalefetiyle karşılaşmıştır. Sâdukîler, âhiret gününü ve o günde meydana gelecek hesap ve cezayı inkâr eden bir Yahudi fırkasıdır. Aynı zamanda hahamlar, yazarlar ve kâhinlerden oluşan yanlış fikirlere saplanmış dini liderlerin muhalefetine de maruz kalmıştır. Fakat O, azimle davetine devam etmiş ve kuvvetli delilleriyle onları susturmuştur[586]. ***"İsa, açık delillerle geldiği zaman demişti ki: Ben size hikmet getirdim ve ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için geldim. Öyleyse Allâh'tan korkun ve bana itaat edin. Çünkü Allâh, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. O'na ibâdet edin. İşte bu, doğru yoldur[587]."***

Îsâ (a.s.) İsrailoğullarını Allâh (c.c.)'a îman ve itaatin yanında, kıyamet ve tekrar dirilmeye, ibâdete ve faziletli bir ahlâka da davet etmiştir. Davet ve tebliğinin bir kısmı da risaletinin ispatıyla ilgilidir[588]. Bizim burada özellikle ön plana çıkaracağımız husus ise tebliğ ve irşat faaliyetleri sırasında bir taraftan risaletini ispat ederken bir taraftan öldükten sonra dirilmenin hak olduğuna inanmalarını sağlamaya çalışmasıdır.

Din adamları Îsâ (a.s.)'yı zor durumda bırakmak için, peygamberliğini destekleyici şeyler istemiş Allâh (c.c.) da onu mucizelerle desteklemiştir[589]. Hz. Îsâ (a.s.) bütün mucizelerini Allâh (c.c.)'ın izniyle gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Çünkü bu, kendisinin bir beşer olduğunu vurgulaması açısından önemlidir. Bu durum Kur'ân'da bize şöyle haber verilmiştir:

"O, İsrailoğullarına bir elçi olacak (ve onlara şöyle diyecek:) Size Rabbinizden bir mucize getirdim: Size çamurdan bir kuş sureti yapar, ona üflerim ve Allâh'ın izni ile o kuş oluverir. Yine Allâh'ın izni ile körü ve alacalıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim. Ayrıca

---

[584] Ömer Faruk Harman, "İslâm ve Hıristiyan Kaynaklarında Hz. İsa" *Uluslararası Müslüman- Hıristiyan Diyalog Sempozyumu II,* Yeşilköy 23-24 Eylül 2005, yy. , by. , s. 3,7.
[585] Karaman, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, s. 30
[586] Tabbâra, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, s. 412.
[587] Zuhruf, 43/63-64.
[588] Karaman, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, s. 31.
[589] Tabbâra, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, s. 413.

evlerinizde ne yeyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz, bunda sizin için bir ibret vardır*[590]*.”

Îsâ (a.s.)'nın gösterdiği mucizelerin benzer cinsten olması dikkatimizi çektiği kadar, mucizelerinin niçin bu cinsten olduğu sorusu da akla gelmektedir. Bu çeşit mucizeler, İsa (a.s.) zamanındaki insanların durumlarına uygundur. Onlar ruhu inkâr ediyorlardı. Bunun için İsa (a.s.)'nın gösterdiği özellikle şu iki mucize risalet davasını tasdik edicidir. Aynı zamanda ruhun hakikatini ispat eden kesin bir delildir. Îsâ (a.s.) çamurdan bir kuş sureti yapıp ona üfleyince, Allâh (c.c.)'ın izniyle kuş oluvermiştir. Ona üflediği şey, maddeden başka bir şeydir. Kuş suretine üfleyince hayat meydana gelmiştir. Yine Îsâ (a.s.) ölmüş bir kişiye seslenince, canlanıp kendisine cevap vermiştir. İsa (a.s.)'nın sesiyle ruh cisme girince ölü hayat bulmuştur. Şu halde, Îsâ (a.s.)'nın bir vazifesi de, ruhu terbiye etmek, öldükten sonra dirilmenin hak olduğuna îman etmeye telkin etmek, hayır ve şerrin karşılığının ilâhi adalet ölçüsünde tecelli edeceğini bildirmek olduğundan, mucizelerini daveti cinsinden anlamlandırabiliriz[591]. Hz. Îsâ (a.s.)'nın cansızdan canlıya dönüşerek tecelli eden bu mucizeleri, kendisinin babasız olarak dünyaya gelişindeki mucizeye uygunluk gösterdiği fikrini de uyandırmaktadır[592].

2.5. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Davet Faaliyetleri ve Davetinde Âhiret İnancının Rolü

Hz. Muhammed (s.a.v.) "Hâtemü'l-Enbiyâ"[593] olduğu için peygamberlik onunla sona ermiştir. Fakat risâleti ve tebliği cihanşümuldür. Getirmiş olduğu son din olan İslâmise bütün insanların hem dünya hem de âhiret saadetlerini temine yönelik ilâhi kanunlar bütünü ve bir hayat nizamıdır.

Hz. Muhammed (s.a.v) ***"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir aşılanmış yumurtadan yarattı. Oku! İnsana bilmediklerini belleten, kalemle (yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir*[594]*."*** âyetleriyle ilk vahye muhatap olmuş ve peygamberlikle şereflenmiştir. Ancak o, bu ilâhi emir karşısında oldukça korkmuş, heyecanlanmış, hemen Mekke'ye dönerek eşi Hz. Hatice (r.a.)'den kendisini örtmesini istemiştir. ***"Ey bürünüp sarınan (Resûlüm)! Kalk, ve (insanları) uyar. Sadece Rabbini büyük tanı. Elbiseni tertemiz tut. Kötü şeyleri terket. Yaptığın iyiliği çok görerek başa***

---

[590] Âl-i İmrân, 3/49; Mâide, 5/110.
[591] Tabbâra, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, s.415; Karaman, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, s.31.
[592] Ahmet Güç, Kur'ân-ı Kerim'e Göre Hz. Meryem ve İsa (a.s) , *UÜİFD.* , sayı: 3, c. III, y. 3, yy. , by. , 1991, s.221.
[593] Ahzâb, 33/40.
[594] Alak, 96/1.

kakma. Rabbinin rızasına ermek için sabret*[595]*.” buyuran Allâh (c.c.)'ın hitabıyla davet sorumluluğunu yüklenmiştir. Bu sorumluluk, kökleri binlerce yıl öncesine uzanan şirk ve küfürle ve toplum düzenini bozan kötü ahlâki özelliklerle mücadele ederek tevhîd inancını ve insanca yaşama esaslarını yerleştirme mücadelesidir. Hz. Peygamber bu mücadelesi sırasında pek çok zorluklarla karşılaşmasına, pek çok çile çekmesine rağmen, ta ilk inen âyetlerdeki ***“Rabbinin rızasına ermek için sabret.”*** buyruğu gereğince gece gündüz yılmadan, yorulmadan, azimle gayret sarf etmiş ve Allâh (c.c.)'ın da yardımıyla fikrî ve amelî inkılâbı gerçekleştirmiştir[596]. Öyle ki, cehalet bataklığındaki binlerce insan, örnek bir nesle; ortaçağ karanlığı da saadet asrına dönüşmüştür.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in gerçekleştirdiği bu fikrî ve amelî inkılâba, Câfer b. Ebî Tâlib'in Habeş kralı Necâşi'ye söylediği şu sözler işaret ederek İslâm tarihindeki eşsiz yerini almıştır: *“ Ey Melik! Biz cahil bir millettik. Putlara tapar, ölü eti yer, fuhuş yapar, akrabalık tanımaz, komşulara kötülük yapar ve içimizden kuvvetli olanlar zayıf olanlarımızı ezerdi. Yüce Allâh bize, soyunu sopunu, doğruluğunu ve nezahetini bildiğimiz bir peygamber gönderinceye kadar biz bu durumda idik. O Peygamber bizi Allâh'ın birliğine inanmaya, O'na ibâdet etmeye, bizim ve atalarımızın Allâh'tan başka tapınageldiğimiz taşları ve putları bırakmaya davet etti. Doğru sözlü olmayı, emanetleri yerine getirmeyi, akrabalık haklarını gözetmeyi, komşularla güzel geçinmeyi, günahlardan ve kan dökmekten sakınmayı bize emretti. Her türlü ahlâksızlıktan, yalan söylemekten, yetimlerin malını yemekten, namuslu kadınlara dil uzatmaktan ve iftira etmekten bizi men etti. Hiçbir şeyi Allâh'a ortak koşmaksızın ibâdet etmeyi, namaz kılmayı bize emretti. Biz de O'nu tasdik ve O'na îman ettik. Onun Allâh'tan getirip tebliğ ettiği şeylere tabi olduk. Hiçbir şeyi ortak koşmadan tek olan Allâh'a ibâdet ettik. Onun bize haram kıldığınım haram, helal kıldığını da helal olarak kabul ettik. Bu yüzden kavmimiz bize düşman kesildi. Bizi dinimizden döndürmek ve putlara taptırmak için türlü işkencelere maruz bıraktılar*[597]*…”*

Hz. Peygamber (s.a.v.) ***“Önce yakın akrabanı uyar*[598]*.”*** âyeti nazil olunca gizli olarak yaptığı tebliğ ve daveti açıktan yapmaya başlamıştır. Öncelikle Abdu'l-Muttalib oğullarını toplayarak onları İslâm'a davet etmiş ve şöyle demiştir: *“Hamd Allâh'a yaraşır ki ben O'na hamd ederim, yardımı da ondan beklerim. O'na inanır, O'na dayanırım. Şüphesiz ki, Allâh'tan başka ilâh yoktur. Sizi davet ettiğim Allâh, öyle bir Allâh'tır ki, O'ndan başka tanrı yoktur. Ben de O Allâh'ın hassaten size, umumi olarak da bütün insanlara gönderdiği*

---

595 Müddessir,74/1-7.
596 Saka, *Kur'ân-ı Kerim'in Davet Metodu*, s. 39.
597 Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyeri el-Meafiri el-Basrî el-Mısrî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Türâsü'l-İslâm, by. , ts. , s. 336.
598 Şuarâ, 26/ 214.

peygamberim. Vallâhi siz uykuya daldığınız gibi öleceksiniz. Uykudan uyandığınız gibi de dirilecek ve bütün yaptıklarınızdan hesaba çekileceksiniz. Bu da ya temelli cehennemde ya da cennette kalmaktır[599]*."*

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in konuşmasından da anlaşılacağı üzere, İslâm'ın tebliğinde îman esasları daima birinci önceliklidir. Çünkü her hangi bir konuda harekete geçmek için, önce kalben o konuda mutmain olunması gerekmektedir. Allâh (c.c.)'a îman ise bütün îman esaslarının başı ve özüdür.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in davetinin ilk muhatapları olan Mekke müşrikleri öncelikle onun peygamberliğine itiraz etmektedirler. Dolayısıyla onun bildirdiklerini; Allâh (c.c.)'ın birliğini, öldükten sonra dirilmeyi kabule yanaşmamaktadırlar. Kendilerinin putlara tapmaya dayalı kurulu düzenlerinin haklılığını ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in güya saçmaladığını göstermek ve ispatlamak için türlü akıl oyunlarına girişmektedirler. Meselâ, Kâfirûn Sûresinin nüzul sebebi olarak şöyle bir hadise rivâyet edilir: Mekke müşrikler içindeki yaşlı kimseler, ya Muhammed, gel biz senin taptığına tapalım sen de bizim taptığımıza tap, biz ve sen emirde müşterek olalım. Eğer senin taptığın bizimkinden hayırlı ise biz ondan hazzımızı almış oluruz ve eğer bizim taptıklarımız seninkinden hayırlı ise sen de ondan hazzını almış olursun, dediler. Allâh (c.c.) da Kâfirûn Suresi'nin tamamını indirdi[600].

Hz. Peygamber (s.a.v.)'i zor durumda bırakmak için giriştikleri bir diğer akıl oyunu ise, Yâsîn Sûresin'de geçmektedir:

أَوَلَمْ يَرَ الإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلاً وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ

İnsan görmez mi ki, biz onu meniden yarattık. Bir de bakıyorsun ki, apaçık düşman kesilmiş. Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve: "Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?" diyor*[601]*."

Çeşitli tefsir kaynaklarında bu âyetlerin nuzül sebebi olarak şöyle bir olay anlatılmaktadır. Mekke müşriklerinden biri, çürümüş kemiklerden birini eline alarak geldi ve onu ufalayıp rüzgara karşı savurdu. "Böyle un ufak olduktan sonra Allâh bu kemikleri diriltecek (veya nasıl diriltecek) öylemi?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de *"Evet, Allâh (c.c.) bu kemikleri diriltecek. Seni de öldürecek ve sonra diriltecek ve cehennemine sokacak!"* buyurdu. Bu kişinin kimliği hakkında da çeşitli görüşler vardır. Ubeyy b. Halef, As b. Vail, Abdullah b. Ubeyy, Ebû Cehil, Velid b. Muğire gibi isimler de zikredilmektedir[602]. Ubey b.

---

599 Ebü'l-Hasen İzzüddin Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybanî el-Cezerî (İbnu'l-Esîr), *el-Kâmil fi't-Târih*, Dâr-u'l- Kütübü'l-İlmiyye, 1. baskı, Beyrut, 1987, c. I, s.585.
600 İbn Hişâm, *es-Sîre*, c. I, s. 362.
601 Yâsîn, 36/77-78.
602 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. XIX; Zemahşerî, *Keşşâf*, c.V, s. 196.

Halefin müşriklerin bulunduğu bir toplulukta, "Görmüyor musunuz, Muhammed Allâh'ın ölüleri dirilteceğini söylüyor." dedikten sonra çürümüş kemikleri alıp Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına gittiğinden dolayı bu kişinin Ubeyy b. Halef'in olması ağırlık kazanmaktadır[603]. Burada olay Ubeyy b. Halef üzerinde ağırlık kazansa da, Râzî (ö.606)'nin ifadesine göre önemli olan, fıkıh usulündeki sebebin hususiliğine değil, lafzın umumîliğine itibar edilir prensibi gereğince, özel sebep her ne olursa olsun sözün genelinden çıkan manadır. Bu da Allâh (c.c.)'ın kudretini ve haşri inkâr eden zihniyetin mahkum edilmesidir[604].

Hz. Peygamber (s.a.v.) *"Evet, Allâh bu kemikleri diriltecek. Seni de öldürecek ve sonra diriltecek ve cehennemine sokacak!"* buyurarak, bunu çok veciz bir şekilde ifade etmiştir. İnsanları yoktan yaratan, öldüren ve onları âhiret gününde tekrar diriltecek olan Allâh (c.c.)'ın kudretine dikkat çekerek, bütün bunları yapmaya kadir olan Allâh (c.c.) üzerinde düşünmeye davet etmektedir. Böylelikle, îman edilmeye layık ilâhın da sadece Allâh (c.c.) olabileceğine işaret ederek, onu/onları Allâh (c.c.)'a îmana davet etmektedir.

Bu âyetlerde nutfe ile çürümüş kemikler kıyaslanarak mükemmel bir bağ kurulmuştur. Küstah bir tavırla yeniden dirilişi akıllarıyla yargılayarak mümkün görmeyenlerin, ilk yaratılışları üzerinde düşünmeye davet edilerek düştükleri çelişkili durum ortaya konmaktadır[605]. Allâh (c.c.) Hz. Peygamber (s.a.v.)'den kendisinin ilk defa yarattığı gibi her türlü yaratmayı en iyi şekilde bildiği için dağınık parçaları da bir araya getirmeye kadir olduğunu bildirmesini istemektedir.

قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ

"De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gâyet iyi bilir[606]." Ardından da sürekli gözleri önünde cereyan eden delillere yönelterek kudretine dair mesajları vermekte ve "***Siz de O'na döneceksiniz."*** şeklindeki can alıcı bir mesajla konuya mühür vurmaktadır. "***Yeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran O'dur. İşte siz ateşi ondan yakıyorsunuz. Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmaya kadir değil midir? Evet! Elbette kadirdir. O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır. Bir şey yaratmak istediği zaman Onun yaptığı «Ol» demekten ibarettir. Hemen oluverir. Her şeyin mülkü kendi elinde olan Allâh'ın şanı ne kadar yücedir! Siz de O'na döneceksiniz[607]."***

Sahabenin eğitimine de oldukça önem veren Hz. Muhammed (s.a.v.), davetinde âhiret vurgusu içinde sık sık cennet ve cehennemi hatırlatmıştır. Cennet ve cehennemi gerektiren iki sebebin ne olduğunu soran bir sahabiye *"Allâh'a hiçbir şeyi ortak koşmadan ölen kimse*

---

603 Zemahşerî, *Keşşâf*, c.V,s.196.
604 Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, c. XXVI, s. 107-108; Karaman vd. , *Kur'ân Yolu*, c.IV, s. 514.
605 Karaman vd. , *Kur'ân Yolu*, c. IV, s. 513.
606 Yâsîn, 36/79.
607 Yâsîn, 36/80-83.

cennete girer; Allâh'a bir şeyi ortak koşarak ölen de cehenneme girer[608]*"* buyurmuştur. Çünkü, şirk ve küfür insanı cehenneme götüren en önemli sebeplerdendir. Allâh'a îman etmeyenlerin yerinin cehennem olduğu hususunda şu âyeti zikredebiliriz:

"Ehl-i kitap ve müşriklerden olan inkârcılar, içinde ebedî olarak kalacakları cehennem ateşindedirler. İşte halkın en şerlileri onlardır*[609]*."

Hz. Peygamber Alah (c.c.)'a layıkıyla îman etmeyenlerin cehennme gireceklerini beyan ettiği gibi bazı ahlâki özellikleri de îmanla ilşkilendirerek, bunlara sahip olanların cennete giremeyeceğini bildirmiştir: *"Kalbinde hardal tanesi kadar îman olan hiç kimse cehenneme girmez. Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan hiç kimse de cennete giremez*[610]*."* Kibirlenenler Allâh'ın zatı karşısında kendi acziyetlerini unutup şeytanın adımlarına tâbi olduklarından, onların yeri cehennemdir.

Bir defasında Hz. Peygamber (s.a.v) müflisin kim olduğunu sorar. Yanındakiler, *"Bizce müflis, parası ve malı olmayan kimsedir." diye cevap verirler. Bunu üzerine hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: "Asıl müflis, kıyamet günündekıldığı namaz, tuttuğu oruç ve verdiği zekatla gelir. Ancak dünyadayken şuna sövmüş, buna iftira atmış, ötekinin malını yemiş, berikinin kanını dökmüş, bir başkasını da dövmüştür. (İhlal ettiğği bu hakların karşılığı olarak) iyilklerinden alınıp hak sahiplerine verilir. Şâyet hesabı görülmeden iyilikleri biterse, mağdur ettiği insanların günahlarından alınarak onunüzerine yüklenir, sonra da cehenneme atılır*[611]*."*

Hz. Peygamber (s.a.v.) kişinin yapmış olduğu ibâdetlerin davranışlara olumlu bir şekilde yansımaması halinde, onun âhirette karşılaşacağı durumu gözler önüne sermiştir. Âhiret vurgusu ile onları yanlış davranışlardan uzaklaştırmayı hedeflemiştir.

Aynı şekilde cennete girecek kimseleri beyan ederken de ashabına bu davranışları kazandırmak istemiş ve bir bakıma onları cennetle müjdelemiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) *"İman etmedikçe cennete giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe de îman etmiş olmazsınız. Size yaptığınızda aranızda sevgi oluşturacak bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selamı yaygınlaştırın*[612]*."* buyurmuştur. Toplumsal ilişkilerde kaynaşma ve birbirine muhabbet duyma vasıtası olan selamın insanlar için en önemli kazanımı, onları cennete ulaştıracak olan îmandır.

Âhiret îman eden kişinin, hem bireysel hem de toplumsal davranışlarında bunun yansımalarını göstermesi beklenen bir davranıştır. Bunun için Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle

---

608 Müslim, *"Îmân"*, 151.
609 Beyyine, 98/6.
610 Müslim, *" Îmân"*, 148.
611 Müslim, "*Birr"*, 59.
612 Müslim, *"Îmân"*, 93.

buyurmuştur: *"Allâh'a ve âhiret gününe îman eden kişi misafirine ikram etsin. Allâh'a ve âhiret gününe îman eden kişi komşusunu nrahatsız etmesin. Allâh'a ve âhiret gününe îman eden kişi ya hayır söylesin ya da sussun*[613]*."*

"Size cehenneme girmeyecek kimseleri bildireyim mi? Cana yakın, uysal, yumuşak huylu ve kolay geçinilen herkes[614]*"*buyuran Hz. Peygamber (s.a.v.) işaret ettiği güzel ahlâki özelliklere sahip kimseler ile cennetlikler arasında doğrudan bir bağ kurmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir başka hadisi ise şöyledir. *"Şüphesiz, doğruluk (insanı) iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Kişi devamlı doğru söyler ve doğruluktan ayrılmazsa Allâh katında 'doğru/sıddık' olarak tescillenir. Yalandan sakının! Çünkü yalan (insanı) kötülüğe, kötülük de cehenneme götürür. Kişi devamlı yalan söyler, yalan peşinde koşarsa Allâh katında 'yalancı/kezzab' olarak tescillenir*[615]*."*

Şu halde, Hz. Peygamber (s.a.v.) insanlara öncelikle îmanı ve daha sonra da sâlih amel ve güzel ahlâkı kazandırmaya çalışmıştır. Şirkten ve kötü ahlâktan da sakındırmıştır. Böylelikle insanların Allâh'ın rızasını kazanmalarını hedeflemiştir. Bunu yaparken ise; îman, ibâdet ve ahlâk ilkeleri ile âhiret arasında doğrudan bir bağ kurarak, âhirete îman ile dünya hayatı üzerinde son derece etkili ve aktif bir mekanizma kurmuştur.

---

[613] Buhârî, *"Edeb",* 31.
[614] Tirmizî, *"Sıfatü'l-kıyâme"*, 45.
[615] Müslim, *"Birr",* 103.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ASHÂB-I KEHF KISSASI

Kur’ân’ın muhtevasını varlık, bilgi, îman, dua ve ibâdetler, Hz. Peygamber, peygamberler ve kıssaları, dünya ve âhiret, insan ilişkileri, ahlâk ve değerler gibi konuların oluşturduğunu, bu konular içinde ise -mevcut kıssaları göz önüne alarak- kıssaların Kur’ân’da yoğunluk arz ettiğini, bunun da kıssaların önemini kendiliğinden ortaya koyduğunu söyleyebiliriz.

3.1. Kur’ân Kıssaları

Kur’ân’daki kıssalar mahiyetleri itibariyle üç şekilde gruplandırılabilir. Peygamber kıssaları veya Üzeyr, Lokman, Zülkarneyn gibi şahsiyetlerle alakalı kıssalar, tarihi formdadır. Yeniden diriliş bağlamında ele alacağımız ve tam anlamıyla bir ibret vesikası olan Ashâb-ı Kehf kıssası da bunlardan biridir. Yine Kur’ân’da İsra, Mi'rac, Hicret, Bedir, Uhud, Hendek gibi Kur’ân’ın nüzulü esnasında meydana gelen olaylar da kıssa şeklinde zikredilmiştir. Âdem (a.s.)'in yaratılışı, kıyamet sahneleri, âhiret ve halleri ibret ve dini mesajlar vermek için kıssa olarak anlatılmıştır ki bunlar da gaybi kıssalardır[616].

3.1.1. Kıssa Kavramı ve Kavramsal Çerçeve

Arapça k-s-s-(قص) kökünden gelen kıssa sözlükte; “birinin izini sürmek, ardınca gitmek[617]”, “bir kimseye bir haber vermek veya sözü beyan edip bildirmek[618]”, “bir olayı hikaye etmek, anlatmak[619]”, “makas; saçı, tırnağı ve yünü makasla kesmek[620]”, “göğüs kafesi, saçın bitim noktası, alın veya perçem[621]” gibi anlamlara gelir. Kur’ân’da kıssa kelimesi geçmez ancak, isim olarak “hikaye”, mastar olarak “hikaye etmek anlamında *kasas* ile aynı kökten türeyen fiiller kullanılmaktadır[622]. Kıssa kelimesi Kur’ân’da 26 âyette 30 kez çeşitli türevleriyle kullanılmıştır[623].

Bu türevlerin Kur’ân’da geçtiği yerlere baktığımızda verilen anlamları şu âyet örneklerinde görebiliriz:

a. Birinin izini sürmek, ardınca gitmek. Türkçedeki “iz sürmek” deyimiyle aynı anlama gelir. Bunun örneği Kur’ân’da sadece iki âyettedir:

---

616 İdris Şengül, “Kıssa”, *DİA*, Ankara 2002, c. XXV, s. 499.
617 İsfahânî, *Müfredât*, s. 671; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. V, s. 3650.
618 İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab* c. V, s. 3650.
619 İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. V, s. 3650.
620 İsfahânî, *Müfredât*, s. 671; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab* c. V, s. 3650.
621 İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. V, s. 3650.
622 İdris Şengül, “Kıssa”, s. 499.
623 Muhammed Abay, *Kur’ân Kıssaları*, Ensar Neş. , İstanbul 2007, s. 11.

"…Hemen izlerinin üzerine geri döndüler[624]."

وَقَالَتْ لأُخْتِهِ قُصِّيهِ

"Annesi Musa'nın ablasına: Onun izini takip et, dedi[625]…"

b. Bir kimseye bir haber vermek veya sözü beyan edip bildirmek.

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ بِالْحَقِّ

"Biz sana onların başından geçenleri gerçek olarak anlatıyoruz[626]…"

Âyetteki *"Negussu"* kelimesi, izah etmek, haberi bildirmek anlamında kullanılmıştır[627]

c. Bir olayı hikaye etmek, anlatmak. Bu anlam âyetlerde Allâh'ın âyetlerini anlatmak veya hakikati anlatmak[628], geçmiş peygamberlerin hikayelerini anlatmak, haber nakletmek[629] vb. şekillerde karşılık bulmaktadır[630].

Kur'ân'da, makas, bir şeyi makasla kesmek, göğüs kafesi, saçın bitim noktası, alın veya perçem anlamlarının hiç biri kullanılmamıştır. Araplar, mastar olan ve bir şeyin izini takip ederek peşine düşmek anlamına gelen "kasas" kelimesini "takip edip peşine düşmeye, başkalarına hikâye etmeye, anlatmaya değer buldukları haberleri anlatmak" için kullanmaya başladılar. Zamanla anlattıkları haberler için "kıssa" ve çoğulu olan "kısas" kelimelerini kullandılar[631].

Bu anlam çerçevesi dahilinde kıssa kelimesi bir kimse veya bir şeye ait hadiselerin adım adım takip edilerek anlatılmasını, hikaye edilmesini ve bu niteliği taşıyan hikayeyi ifade eder. Hikâye, gerçekçi-hayali, önemli-önemsiz başkasına anlatılabilecek her türlü olayı kapsarken, Kur'ân kıssaları, ibret alınacak olan, tarihi doğruluk ve gerçeklik niteliği taşıyan olayları kapsadığından, Kur'ân kıssaları için hikâye kelimesi kullanılmaz[632]. Kıssa, "Geçmiş kavimlerin tarihi izlerini açığa çıkarmak suretiyle unutulmuş veya bilinmeyen olaylar üzerinde dikkatleri yoğunlaştırarak insanı derinden derine tefekküre yönelten bir olgudur[633]."

3.1.2. Kur'ân Kıssalarının Kaynağı

Son dönemlerde bazı müsteşrikler bazı Kur'ân kıssalarının Tevrat ve İncil'de de zikredilmiş olasından hareketle, kıssaların vahiy mahsülü olmayıp Kitab-ı Mukaddes'ten

---

624 Kehf, 18/64.
625 Kasas, 28/11.
626 Kehf, 18/13.
627 Mehmet Diyadin Dağhan, *Ashâb-ı Kehf Kıssası ve Metafizik Boyutu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Harran Üniversitesi SBE. , Şanlıurfa 1998, s. 8.
628 En'âm, 6/57, 130; A'râf, 7/35; Nahl, 16/118; Neml, 27/76.
629 Nisâ, 4/164, Hûd, 11/100, 120;A'râf, 7/7, 101.
630 Muhammed Abay, *Kur'ân Kıssaları,* s.11-12.
631 Muhammed Abay, *Kur'ân Kıssaları,* s.12-13;Şengül, "Kıssa", s. 499.
632 Şengül, "Kıssa", s. 498-499.
633 Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 210.

alındığını ileri sürmüşlerdir. Bu iddiaya göre kıssalar Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bir çalışmasıdır. Bugün müsteşriklerin Kur'ân kıssalarının çalıntı olduğu iddiaları Kur'ân'ın iniş sürecinde müşrikler tarafından da ortaya atılmıştı. Ama ilginç olan ise, günümüz Yahudi ve Hıristiyan müsteşriklerinin iddialarının o günkü Ehl-i kitap tarafından dillendirilmemiş olmasıdır. Halbuki, bu iddiaların tamamen tutarsız ve mesnetsiz olduğu çok kolay bir şekilde anlaşılabilir. Her üç kitapta genellikle aynı kıssalar yer almakla birlikte, temel vurgu, üslup ve muhteva bakımından Kur'ân diğerlerinden ayrılmaktadır. Tevrat kıssalarında ana tema, Yahudilerin seçilmiş kavim olduğu düşüncesi iken İncil'de teslis inancıdır. Tevrat'ta ve İncil'de olaylar ayrıntılı ve üslup açısından yavandır. Halbuki Kur'ân kıssalarda tarihi bilgileri ön plana çıkarmaz, şahıs, zaman ve mekan gibi ayrıntılara girmez. İbret ve mesaj yönünü önceleyen bir üslup hâkimdir[634].

3.1.3. Kıssaların Gayeleri

Kur'ân'ın temel gayesi insanları hakikate davet etmek ve onlara ebedi kurtuluş yollarını göstermektir. Kur'ân bu gayeyi gerçekleştirmek için üslup açısından çeşitli emir, nehiy ve tavsiye ifadeleri kullanır. Kur'ân'ın mesajlarını verirken kullandığı yöntemlerden biri de kıssalardır. O halde Kur'ân'ın bir cüz'ü olan kıssaların gayeleri Kur'ân'ın gayesinden farklı değildir ve bu anlamda kıssaların amacı Kur'ân'ın indiriliş amacını gerçekleştirmektir[635]. Bu gayelerin her birini ifade edebilmek çok kolay olmayacaktır. Ancak birkaç maddede şöyle özetleyebiliriz:

1. Hz. Peygamberin Nübüvvetini İspat Etmek

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ümmi olduğu tarihi bir hakikattir. Yaşadığı toplum içinde çok az sayıda Hıristiyan mevcuttur ki onlar da zengin bazı Arapların hizmetinde çalışmaktadır[636]. Dolayısıyla Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Kur'ân'ı başkasından öğrenme veya kendiliğinden uydurması gibi bir ihtimal de olamaz. Buna rağmen inkârcıların bu konuyla ilgili ileri sürdüğü iddialarından Kur'ân şöyle bahsetmiştir:

" İnkâr edenler: Bu (Kur'ân), olsa olsa onun (Muhammed'in) uydurduğu bir yalandır. Başka bir zümre de bu hususta kendisine yardım etmiştir, dediler. Böylece onlar hiç şüphesiz haksızlığa ve iftiraya başvurmuşlardır. Yine onlar dediler ki: (Bu âyetler), onun, başkasına yazdırıp da kendisine sabah akşam okunmakta olan, öncekilere ait masallardır[637]."

---

634 Sait Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, Kardelen Yay. , 3. baskı, Konya 2013, s.9-11; Abay, *Kur'ân Kıssaları*, s.23-27; Şengül, "Kıssa", s. 500.
635 Abay, *Kur'ân Kıssaları*, s.31.
636 Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, s. 11.
637 Furkân, 25/4-5.

İşte, Hz. Peygamber (s.a.v.) ümmi olduğu halde, kendisinin de kavminin de önceden vakıf olmadığı geçmiş peygamberlerin ve kavimlerin kıssalarını doğru bir tarzda anlatması O'nun vahye muhatap olduğunun ve nübüvvetinin en önemli delillerindendir[638]. Kur'ân, bazı kıssaların girişinde bazılarının ise sonuç bölümünde Hz. Muhammed (s.a.v.)'e gelen bu bilgilerin vahiy olduğunu ve bu olaylar meydana gelirken onun bu olaylara şahit olmadığını açıkça zikretmiştir[639]. Yusuf kıssasının sonunda şöyle buyrulmaktadır:

"İşte bu (Yusuf kıssası) gayb haberlerindendir. Onu sana vahyediyoruz. Onlar hile yaparak işlerine karar verdikleri zaman sen onların yanında değildin (ki bunları bilesin)[640]."

Bu bölümde ele alacağımız Ashâb-ı Kehf kıssasının bir yönü bunun en müşahhas örneğidir.

2. İman Esaslarına Vurgu Yapmak

Çalışmamızın başında İslâm'ın özünü îman esaslarının, îman esaslarının özünü de Allâh inancının oluşturduğunu ifade etmiştik. İkinci bölümde ise peygamberlerin Allâh inancı başta olmak üzere îman esaslarını kavimlerine anlatabilmek için ne büyük bir mücadele içine girdiklerinden bahsetmiştik. Yine Kur'ân'da, bizim de çalışmamızın ana teması olan âhiret inancının, Allâh inancından sonra en çok vurgulanan îman esası olduğundan bahsetmiştik. İşte Kur'ân'ın indiriliş amacını gerçekleştiren kıssaların belki de en önemli gayesi ilk hitap çevresini tevhîde ve âhiret inancına davet etmede etkili bir yöntem olarak kullanılmasıdır.

Nitekim, A'râf, Hûd, Enbiyâ ve Şuarâ gibi sûrelerde anlatılan peygamber kıssalarının özünü Allâh (c.c.)'ın birliği, O'na itaat ve kulluk fikri oluşturmaktadır. Yine, Ashâb-ı Kehf[641], Ashabü'l- Karye[642], harap olmuş kasabaya uğrayan kişiye ait[643] kıssalarda metaryelist düşüncenin temelsizliği, ölümden sonra dirilişin hak olduğu, cennet ve cehennem hayatı işlenmiştir. Şu halde, bütün peygamberlerin İslâmdinini tebliğ ettiği, bu sebeple hepsinin Allâh (c.c.)'ın birliği ve âhiret inancı ile iyiliği emir ve kötülükten nehiy gibi temel bir öğretide birleştiklerini göstermek, kıssaların ana hedeflerinden biridir. A'râf, Hûd, Enbiyâ ve Şuarâ surelerinde peygamber kıssalarının peş peşe gelmesinde bu gayenin güdüldüğü görülmektedir[644].

3. Hz. Peygamber (s.a.v.)'i ve Mü'minleri Teselli Etmek, Azimlerini Artırmak

---

638 Şengül, "Kıssa", s. 499; Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 211.
639 Seyyid Kutub, *Kur'ân'da Edebi Tasvir*, trc. Kamil Çetiner, Beka Yay. , İstanbul 2007, s. 205; Abay, *Kur'ân Kıssaları*, s. 33.
640 Yûsuf, 12/102; bk. Kasas, 28/44-45; Âl-i İmrân, 3/44.
641 Kehf, 18/9-26.
642 Yâsîn, 36/13-29.
643 Bakara, 2/259.
644 Şengül, "Kıssa", s.499; Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yay. , Ankara 2014, s. 38.

Hiçbir peygamber yoktur ki, çıktığı hakka davet yolunda meşakkatle karşılaşmış ve alaya alınıp hakarete ve eziyete uğramış olmasın. Bu maddî ve mânevî eziyetlerden her dönemdeki mü'minler de payına düşeni almıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) de zaman zaman en yakınları başta olmak üzere, inkârcıların alay ve saldırılarına, işkence ve komplolarına maruz kalmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'i en çok üzen ise kavminin Allâh (c.c.)'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve aldırış etmemeleri olmuştur. O'nun bu üzüntüsü pek çok âyette şöyle anlatılmaktadır:

"***Onların söylediklerinin hakikaten seni üzmekte olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zalimler açıkça Allâh'ın âyetlerini inkâr ediyorlar. Andolsun ki senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Onlar, yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine rağmen sabrettiler, sonunda yardımımız onlara yetişti. Allâh'ın kelimelerini (kanunlarını) değiştirebilecek hiçbir kimse yoktur. Muhakkak ki peygamberlerin haberlerinden bazısı sana da geldi***[645]***.***"

Allâh (c.c.) önceki peygamberlerin kıssalarını indirerek, onların da tıpkı kendileri gibi sıkıntılarla karşılaştıklarını anlatmış, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i teselli etmiş, onun sıkıntılara karşı dayanma gücünü ve azmini artırmıştır.

"Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini (tatmin ve) teskin edeceğimiz her haberi sana anlatıyoruz. Bunda sana gerçeğin bilgisi, müminlere de bir öğüt ve bir uyarı gelmiştir[646]***."***

"(Resûlüm!) İşte bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin. O halde sabret. Çünkü iyi sonuç (sabredip) sakınanlarındır[647]***."***

Bu kıssalar Hz. Peygamber (s.a.v.)'i teselli ettiği kadar, mü'minleri de teselli etmiştir. Geçmiş kavimlerin başlarından geçen eziyetleri öğrenmek onları îmanlarında sebat etmeye teşvik etmiştir. Meselâ, Allâh (c.c.) müslümanlara müşriklerin işkencelerine karşı sabırlı olmaları hususunda Ashâb-ı Uhdûd kıssasını örnek vermiştir.

"Burçlara sahip gökyüzüne, geleceği bildirilmiş olan güne, (o günde) tanıklık edene ve edilene andolsun ki, ateşle dolu hendeğe atılanlar (yakılarak) öldürüldü. Onlar (yakanlar) da başlarına oturmuşlar, müminlere yapmakta oldukları işkenceyi seyrediyorlardı. Onlardan, sırf, göklerin ve yerin mülkü kendisine ait olan, azîz ve hamîd

---

[645] En'âm, 6/33, 34; Kehf, 18/6.
[646] Hûd,11/120.
[647] Hûd, 11/49; Ahkâf, 46/35; Sad, 38/17.

olan Allâh'a îman ettikleri için intikam aldılar. Oysaki Allâh her şeyi görür[648]. Ve sabredenleri cennetle müjdelemiştir[649].

Hz. Peygamber (s.a.v.)'i ve mü'minleri duaya, sabır ve tevekküle sevk etmek, Allâh (c.c.)'ın peygamberlerine ve seçkin kullarına ihsan ettiği nimetleri hatırlatmak ve Hz. Âdem (a.s.)'ın kıssasında olduğu gibi şeytanın hile ve tuzaklarına, ayartıp saptırmalarına karşı uyarmak da kıssaların önemli hedeflerindendir[650].

4. Düşündürmek ve İbret Alınmasını Sağlamak

Düşünme yetisi, bir beşeri insanlığın zirvesine taşımak için insanoğluna verilmiş en nadide özelliklerden biridir. İnsanın yaşadığı çevreye ibret nazarıyla bakması gerektiği Kur'ân'ın bir emridir. Nazar, tefekkür, tedebbür, i'tibar ve taakkul (akl) Arapça'da düşünmeyi ifade eden kelimelerin başında gelmektedir. Bu kelimelerin anlamlarında önemli bir farklılık arz etmez. Asıl üzerinde durulması gereken husus ise, Kur'ân'ın, düşünmeye verdiği önemin yanı sıra düşünmenin biçimi, hareket noktaları ve gayesi hakkındaki telkinleridir. İnsanı düşünmeye sevk ve teşvik eden çok sayıda âyete topluca bakıldığında düşünmenin önemli bir kulluk görevi, bir ibâdet olduğu açıkça görülebilecektir[651]. Düşünme akıl nimetinin şükrüdür[652].

" (İnsanlar) devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı[653]?

"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde aklıselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır. Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allâh'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru[654]!"

Bu ve benzeri âyetler Allâh (c.c.)'ın akıl sahiplerinden her daim düşünme eylemi içinde olmalarını istediğini gösterirken, özellikle yeryüzünü dolaşarak geçmiş kavimlerin başlarına gelenleri düşünüp ders almalarını istediği âyetler de vardır:

---

648 Burûc, 85/1-9.
649 Burûc, 85/11.
650 Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, s. 67-71; Abay, *Kur'ân Kıssaları*, s. 34-35; Şengül, "Kıssa", s. 500; Öztürk, *Kıssaların Dili*, s. 38; Seyyid Kutub, *Kur'ân'da Edbî Tasvir*, s. 222.
651 İlhan Kutluer, "Düşünme", *DİA*, İstanbul 1994, c. X, s.53.
652 Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş,* s.74.
653 Gâşiye, 88/ 17-20.
654 Âl-i İmrân, 3/190-191; bk. Hûd,11/30; Nahl,16/17; Secde, 32 /4.

"Sizden önce nice (milletler hakkında) ilâhî kanunlar gelip geçmiştir. Onun için, yeryüzünde gezin dolaşın da (Allâh'ın âyetlerini) yalan sayanların âkıbeti ne olmuş, görün[655]!"

"Senden önce de, şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik. (Kâfirler) yeryüzünde hiç gezmediler mi ki, kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler! Sakınanlar için âhiret yurdu elbette daha iyidir. Hâla aklınızı kullanmıyor musunuz[656]?"

Bununla birlikte, özellikle kıssaların sonunda da açıkça belirtildiği gibi, insanların bu kıssalar üzerinde düşünüp ibret almaları kıssaların temel hedeflerinden biridir. Bu sebeple eski kavimlerin başından geçen felaketler ve onların bu felaketlere uğrama sebepleri anlatılarak aynı şekilde davrananların aynı akıbete uğrayacakları sıkça vurgulanmıştır[657]. Mesala, Hz. Lût (a.s.) ve kavminin kıssası anlatıldıktan sonra şu âyet zikredilir:

"İşte bunda ibret alanlar için işaretler vardır[658]."

Aynı şekilde Hz. Yusuf (a.s.)'un kıssası anlatıldıktan sonra, adeta kıssalar konusundaki bütün şüphe ve tereddütlere de set çekercesine sure şu âyetle sona ermiştir[659]:

"Andolsun onların (geçmiş peygamberler ve ümmetlerinin) kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır. (Bu Kur'ân) uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat o, kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi açıklayan (bir kitaptır); îman eden toplum için bir rahmet ve bir hidâyettir[660]."

Kur'ân'da peygamber kıssaları haricinde, Ashâb-ı Kehf ve Hz. Meryem kıssaları gibi seçkin hayat tarzı sunan kıssalar da vardır. Böylelikle kıssalarda iyi ve kötünün modelleri ortaya konarak iyiliği teşvik ve kötülükten sakındırma hedefi güdülmüştür[661].

5. İnsanın Aklını, Kalbini ve Toplumu Eğitmek

Allâh (c.c.) insanları temiz bir fıtrat üzere yaratmıştır[662]. Hz. Peygamber (s.a.v.) de bu hususta şöyle buyurmuştur: *"Her doğan, İslâmfıtratı üzerine doğar. Sonra, anne-babası onu Hıristiyan, Yahudi veya Mecusi yapar[663]."*

"Nuh: Rabbim! dedi, yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma! Çünkü sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar; yalnız ahlâksız, nankör (insanlar) doğururlar

---

655 Âl-i İmrân, 3/137.
656 Yusuf, 12/109; En'âm, 6/11; Hac, 22/46; Neml, 27/69; Rûm, 30/9, 42.
657 Şengül, "Kıssa", s. 499; Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş,* s. 73.
658 Hicr, 15/75
659 Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, s. 73.
660 Yûsuf, 12/111.
661 Şengül, "Kıssa", s. 499.
662 Rûm, 30/30.
663 Buhârî, "*Cenâiz"*, 92; Tirmizî, *"Kader"*, 5.

(yetiştirirler)[664]***."*** Hz. Nuh (a.s.)'un bu samimi duası insanın sahip olacağı erdemlerde çevresinin ve özellikle ailesinin ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Şu halde istikamet, dosdoğru yol ancak Kur'ân'ın ve onu rehber edinenlerin kılavuzluğuyla mümkündür.

Bir hidâyet rehberi olarak gönderilen[665] Kur'ân'ın rehberliği hayatın her alanını kuşattığı gibi, hem bireysel hem toplumsal ıslahı, terbiyeyi hedef almaktadır. Kur'ân bunu yaparken bazen güzel bir örnek, bazen bir kıssa, bazen öğüt, bazen de terğîb ve terhîb gibi metotlar kullanmaktadır[666].

Kur'ân kıssaları, çeşitli karakterdeki insanların her birini ayrı ayrı etkilemektedir. Zira, kimi insan akılcı olduğu için mantıki delillerden etkilenirken, kimi insan da duygu yönü ağırlıklı olduğu için kalbine hitap eden delillerden etkilenir. Ancak şunu da belirtelim ki, Kur'ân akla hitap ederken kalbi, kalbe hitap ederken aklı ihmal etmez[667].

Kur'ân'ın eğitim metodu açısından müşahhas tablolar sunduğu için kıssaların oldukça farklı bir yeri vardır. Özellikle peygamber kıssaları hem bireysel hem toplumsal örneklik oluşturmakta ve değişime kapı açmaktadır.

> "Kur'ân'ın kıssalar vasıtasıyla arzuladığı değişim anlayışı, tüm insanlığı kapsamına alan evrensel bir yasanın ifadesidir. Bu da daha çok bireysel değil, evrensel bir değişim şeklinde tezahür etmektedir. Fakat nefiste (içsel) olanı değiştirme gücünü elde edenler, toplumda olanı da değiştirmeye güç yetirebilirler. İnsan kendi nefsinde olan yanlışların ne olduğunu bilirse o zaman onları değiştirmeye güç yetirebilir. Toplumlar da böyledir[668]."

Kıssaların anlatımında ise üç temel özellik dikkat çekmektedir: Tekrar, kıssalarda ibret alınacak yönlerin belirtilmesi ve olayların sadece maksada yetecek kadarının anlatılması. Kıssalarda temel amaç tarihi olayları ayrıntılı bir şekilde ortaya koymak değil, ibret ve derslerle dini mesajlar vermek olduğundan dolayı olayın bizzat kendisine önem atfedilmiştir. İrşat ve ibret gayesine hizmet etmeyecek olayın kahramanları, zaman ve mekanı gibi hususlar arka planda kalmıştır[669]. İşte üzerinde çalışacağımız Ashâb-ı Kehf kıssası da aynı şekilde temellendirilmiştir.

---

[664] Nûh, 71/26, 27.
[665] Bakara, 2/2.
[666] Ahmet Çelik, Birey ve Toplumun Islahı Açısından Kur'ân Kıssaları, *AÜİFD.* , sayı: 22, Erzurum, 2004, s.56.
[667] Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, s. 93.
[668] Çelik, Birey ve Toplumun Islahı Açısından Kur'ân Kıssaları, s. 62.
[669] Şengül, "Kıssa", s. 500.

3.1.4. Kur'ân Kıssalarının Tarihsel Gerçekliği

Son dönemlerdeki ciddi tartışma konularından biri Kur'ân kıssalarının gerçekte vuku bulup bulmadığı, Kur'ân kıssalarının mitolojik unsurlar içerip içermediği meselesidir. Kur'ân kıssalarının edebi yönünü inceleyen eserler arasında yer alan Muhammed Ahmed Halefullah'ın *el- Fennü'l-Kasasi fi'l-Kur'ân (Kur'ân'da Anlatım Sanatı)* adlı doktora tezi bu tartışmanın hararetlenmesine vesile olmuştur. Ortaya koyduğu bazı hususlar dolayısıyla tez üniversitede reddedildiği gibi parlamentoya da aksetmesi sebebiyle kendisiyle birlikte tezi yöneten hoca *Emin el-Huli* de üniversiteden uzaklaştırılmıştır. Halefullah iddialarını kısmen yumuşattıktan sonra ancak eserini Cemal Abdunnâsır zamanında bastırabilmiştir[670].

Halefullah'a göre bazı Kur'ân kıssaları tarihi gerçekliği bulunmayan edebi ürünlerdir[671]. Bu görüşünü desteklemek için ortaya attığı bir iddiası şu yöndedir: Kur'ân kıssalardaki haberleri Hz. Peygamber (s.a.v)'in peygamberliğinin delil ve alameti yaparken, aynı zamanda bunları önceki kitaplara veya Ehl-i kitab'ın bildiklerine mutabık olarak belirtmektedir. Zira Yahudiler müşrik Araplara Ashâb-ı Kehf kıssasında olduğu gibi bazı kıssalar öğretiyor ve "Eğer size bunlar hakkında açıklama yaparsa (gerçek) bir peygamberdir, aksi takdirde sahtekarın biridir" diyorlardı. Bu yüzden Kur'ân Ehl-i kitab'ın anlattıklarını aynen aktarmak zorunda kalıyordu[672].

Halefullah'ın bu iddiası gerçeği yansıtmamaktadır. Allâh (c.c.) Ashâb-ı Kehf kıssasına ***"Biz sana onların başından geçenleri gerçek olarak anlatıyoruz***[673]***."*** şeklinde başlayarak bu kıssanın gerçekliğine işaret etmektedir[674]. Ayrıca Kur'ân'da anlatılan kıssalar ile Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan kıssalar arasında az veya çok farklılıklar mevcuttur. Aralarında tam bir uygunluk olsa bile bu kesin bir delil değildir. Çünkü ilâhi kitapların kaynağı aynıdır[675].

3.2. Kur'ân Dışındaki Kaynaklarda ve Hadislerde Ashâb-ı Kehf

Bu kıssanın ne zaman meydana geldiği ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bu da doğal olarak kıssanın hangi kültüre ait kaynaklarda yer alacağını etkilemektedir.

Öncelikle Kur'ân'daki Ashâb-ı Kehf kıssasının/benzerlerinin Yahudi ve Hıristiyan kaynakları başta olmak üzere başka kaynaklarda yer alıp almadığını tespit etmeye çalışacağız. Bir sonraki maddede Ashâb-ı Kehf kıssasını Kur'ân'ın bize bildirdiği şekliyle ele alacağız. Ancak Kur'ân'daki kıssa ile diğer kaynaklardaki rivâyetler arasında zihnen rahat irtibat

---

670 Şengül, "Kıssa", s. 501; Öztürk, *Kıssaların Dili*, s. 25.
671 Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, s. 46.
672 Muhammed Ahmed Halefullâh, *Kur'ân'da Anlatım Sanatı*, Ankara Okulu Yay. , Ankara 2017, s. 56-57.
673 Kehf, 18/13.
674 Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 216.
675 Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, s. 48. Kur'ân kıssaları ve tarihi gerçeklik hakkında geniş bilgi için bk. Şehmus Demir, *Mitoloji Kur'ân Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan Yay. , İstanbul, ts. , 2. baskı.

kurmak için Kehf Suresi'nin 9 ile 26. âyetlerinde kendilerinden bahsedilen Ashâb-ı Kehf'in kıssasından kısaca bahsetmek uygun olacaktır. Şöyle ki:

Geçmiş dönemlerde Allâh (c.c.)'ın birliğine inanan bir gurup genç, -bu inançları sebebiyle o dönem başta olan putperest imparatorun kendilerine zarar vereceğinden korktukları için- bir mağaraya sığınırlar ve derin bir uykuya dalarlar. Kendilerinin ne kadar uyuduklarını bilmedikleri bu yıllarca süren uyku esnasında Allâh (c.c.)'ın takdiriyle güneş onlara zarar vermez. Uyandırıldıktan sonra içlerinden birini şehre temiz azık almaya gönderirler ve dikkatli davranmasını tembihlerler -ancak bu kişi şehirde fark edilir ve pek çok insan tarafından takip edilir-. Mağaranın önüne gelenler- tekrar uykuya dalan- gençlerin anısına bir anıt dikmek veya mescid yapmak isterler.

Âyetler bağlamında özetleyerek vermeye çalıştığımız kıssada Kur'ân'ın üslubu gereği boş bıraktığı yerleri ara cümlelerle vermiş bulunmaktayız.

3.2.1. Hıristiyan Kaynaklarında Ashâb-ı Kehf

Ashâb-ı Kehf kıssası Ahd-i Atik'in yazılı metinlerinde yer almaz[676]. Çünkü bu hadise Hıristiyanlık tarihinin başlangıcında ve Hz. İsa (a.s.)'ya tabi olup putlardan yüz çevirenler tarafından baş göstermiştir. Bu da Ahd-i Atik'in bütün kısımlarının tedvin edilişinden sonraki bir zaman dilimine rastlamaktadır[677].

Bu kıssa, İsa (a.s.)'ya ilk tabi olanların kahramanlık ve cesaretlerine, îmanlarının kuvvetine ve Hıristiyanlığın ilk ve temiz öğretilere olan bağlılık ve gayretlerine delalet eden kıssaların en büyüklerinden olduğu için, Hıristiyanlara en hoş gelen kıssalardandır[678]. Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, Ashâb-ı Kehf kıssası Ahd-i Atik'in bütün kısımlarının tedvin edilişinden sonraki bir zaman dilimine rastladığı için orada yer almaz. Ancak Hıristiyan kaynaklarda yerini alır. Mevdûdî tefsirinin dipnotunda bu kıssanın ilk kaynaklarına ışık tutabilecek önemli bilgiler paylaşmaktadır. Bu bilgiler Hıristiyanların bu kıssayı sonraki nesillere nasıl aktardığı hususunda ipucu vermektedir:

> "Bu hikaye ile ilgili en eski kaynak Suriyeli bir Hıristiyan rahip olan Saruc'lu James'e aittir. James "Mağarada uyuyanların" ölümünden birkaç yıl sonra M.S. 452 de doğmuştur. Bu olayı geniş ayrıntılarıyla açıklayan hitabe, James tarafından M.S. 474 de veya o sıralarda kaleme alınmıştır. Bu Süryani kaynağı ilk müslüman müfessirlerin eline geçmiş ve İbn Cerir et-Taberi tefsirinde birçok raviden bu kaynağı nakletmiştir. Diğer taraftan aynı kaynak Avrupa'ya ulaşmış ve Yunanca, Latince tercümeleri yayınlanmıştır. Gibbon'un The Decline and the Fall of Roman Empire (Roma

---

676 Bk. Birleşmiş Kitab-ı Mukaddes Cemiyetleri, Kitab-ı Mukaddes, by. , ts.

677 Ebu'l-Hasen Ali el-Hasenî en-Nedvî, *Din İle Maddecilik Arasında Ezeli Savaş "Kehf Suresinin Düşündürdükleri"*, çev. Hüseyin Küçükkalay, İslâmi Neşriyat Yay. İstanbul 1975, s. 20-21.

678 Nedvî, *"Kehf Suresinin Düşündürdükleri"*, s.21.

> İmparatorluğunun Çöküşü) adlı kitabının 33. Bölümünde "Yedi Uyuyanlar" başlığı altında söyledikleri, bizim müfessirlerimizin anlattığı hikayeye o denli benzemektedir ki ikisinin de aynı kaynaktan alındığında şüphe yoktur[679]."

Çalışmamız Ashâb-ı Kehf kıssasını bütün yönleriyle çalışmayı kapsamadığından bahsi geçen eserde yer alan *"Seven Sleepers/Yedi Uyuyanlar"* kıssası ile İslâmi kaynaklardaki Ashâb-ı Kehf kıssasının birleştiği ve ayrıldığı noktalara girmeyeceğiz.

İlerleyen yıllarda hadise Hıristiyan dünyasında yerini almaya devam etmiştir.

> "Batı Avrupalı Hıristiyanlar, mağara arkadaşlarının başından geçenleri, VI. yy'da yazılmış Süryanîce bir metnin, Tur'lu Grejgoirc tarafından Latince'ye yapılmış tercümesinden öğrenmişlerdir. Fakat bu Süryanîce metnin Yunanca'dan tercüme edilip edilmediği kesin bir şekilde bilinemiyor. Mekke'li müş-riklerin Eshâbü'l-Kehfi de çok sıkı temas ve münasebette bulundukları Süryanîler'den öğrendikleri şüphesizdir[680]."

Mevdudi'nin Avrupa'da yayınlandığından bahsettiği Latince tercümenin Faruk Sümer'in belirttiği Tur'lu Grejgoirc tarafından Latince'ye yapılmış tercüme olduğunu Gibbon'un desteklediği anlaşılmaktadır:

> "…Miladi 6. yüzyıl geçmezden önce Ashabü'l-Kehf'in bu kıssası, Suriye dilinden, Gregory of Tours yardımıyla LaTinceye aktarıldı. Ashabü'l-Kehf'in bu kıssası ve hatıraları, doğu Hıristiyan aleminde mukaddes toplantılarda saygı ve hürmetle muhafaza edilmiş, isimleri Rum bayramlarında ve Rus takvimlerinde bazı değişikliklerle beraber büyük bir takdir ve saygı ile anılmıştır. Bu gençlerin şöhretleri sadece Hıristiyan alemine de mahsus değildir[681]."

"Yedi Uyurlar, Hıristiyanlarca, azizlerden sayılır, Latin Kiliselerinde, 27 Temmuz'da anılırlardı. Ortodoks Kilisesi'ne göre Yedi Uyurlar, 4 Ağustos'ta mağaraya saklanmışlar, 22 Ekim'de uyanmışlardır. Bu sebeple, adı geçen günlerde dinî ayin yapılır ve bu günler, yortular arasında yer alırdı[682]."

Elmalılı ise tefsirinde Greguvar dü Loz tarafından Süryaniceden Latinceye yapılan tercümeden şöyle bahsetmektedir:

> **"**Fransızların "Grand Ansiklopedi"sinde bu kıssa "Sept Dormans" Yedi Uyuyanlar adıyla yer almıştır... Bunlardan kalanlar Marsilya'ya nakledilmiştir. Nakil sırasında kullanılan büyük taş sandık Marsilya'daki Sent Viktor kilisesindedir. 528 tarihinde Suriye piskoposu "Jean dö Sarağ"un bir kıssa

---

679 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, c. III, s. 154.
680 Faruk Sümer, "Eshabü'l-Kehf", *TDAV*, Yayın numarası: 59, by. , İstanbul 1989, s. 23.
681 Nedvî, *"Kehf Suresinin Düşündürdükleri"*, s.25-26.
682 Sümer, Eshabü'l-Kehf, s.24.

> şekline soktuğu bu destan sonradan Greguvar dü Loz tarafından Süryaniceden Latinceye tercüme edilmiş ve çoğaltılmıştır. Bu eserin ismi Döglorya Martirom'dur[683]."

Paris Millî Kütüphanesinde de Ashâb-ı Kehf hakkında İbn Abbas'a isnad edilen Arapça bir risale bulunmaktadır[684].

Hıristiyanların *"yedi uyuyanlar"*ı bugünkü Hıristiyanlıkta da yerini korumaktadır. "Yedi Uyuyanlar" hadisesinin Efes'te vuku bulduğu inancı sebebiyle burası Hıristiyanlıkta büyük önem taşımaktadır[685]. Bu olayın Efes'te vuku bulduğu inancı, İmparator II. Theodosius'un saltanatının 38. yılında Panayırdağı dağı eteklerinde bir mağarada hiç bozulmamış bazı cesetlerin bulunması olayına dayanmaktadır[686]. Bu sebeple de Hıristiyanlarca kutsal sayılan Efes, ziyaret edilmeye devam etmektedir.

3.2.2. Yahudi Kaynaklarında Ashâb-ı Kehf

Kur'ân kıssalarının pek çoğu Yahudi kaynaklarında yer almasına rağmen, Ashâb-ı Kehf kıssası ne Kitâb-ı Mukaddes'te ne de diğer Yahudi kutsal metinlerinde yer almaktadır[687]. Ancak Talmud'da uzun süre uyuma motfleri mevcuttur ki, Honiha-Me'aggel adındaki bir kişinin 75 yıl, Abimelek'in de 66 yıl uyuduktan sonra uyandıkları anlatılmaktadır[688].

> "Bu kıssa, çoğu araştırmacı tarafından M. S. 2. yüzyılın ilk dönemlerinde yazıldığı kabul edilen 4 Barnch'da yer alır. Abimelek bir incir ağacının altında 66 yıl uyuduktan sonra yerinden kalkar, incir sepetini alır ve omzuna koyar. Kudüs' e döner ama artık ne evi, ne evin bulunduğu yer, ne de ailesi hatırladığı gibidir. Kısacası, kendi dışında her şey değişmiştir[689]."

Ashâb-ı Kehf kıssasının Yahudi kaynaklarında yer almamasının sebebi, bu olayın kesinlikle Hz. Mûsâ(a.s.)'dan önce vukua gelmemiş olmasına bağlanmıştır. Bu görüşe göre, Tevrat'ta bundan daha önemsiz kıssalar yer alırken böyle önemli bir kıssanın yer almaması bu sonucu doğurmaktadır. Aksi takdirde bu kıssa Tevrat'ta yer alırdı[690].

---

[683] Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 5, s. 3233-3234 (dipnottan alınmıştır)
[684] Sümer, "Eshabü'l-Kehf", s.24.
[685] Orhan Seyfi Yücetürk, "Ayasuluk", *DİA*, İstanbul1991, c. IV, s. 227.
[686] İsmet Ersöz, "Ashâb-ı Kehf", *DİA,* İstanbul 1991, c. III, s. 465.
[687] Bk. Birleşmiş Kitab-ı Mukaddes Cemiyetleri, Kitab-ı Mukaddes, Emine Sekme, *Klasik ve Modern Kur'ân Yorumlarında Ashâb-ı Kehf Kıssasının Tahlili*, (YayımlanmamışYüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE. , İstanbul 2014, s. 13.
[688] Ersöz, Ashâb-ı Kehf, s. 465.
[689] Metin Yasa, "Eshab-ı Kehf Kıssası ve Benzerleri Işığında Ölüm-Diriliş İlişkisi Üzerine Teolojik ve Varoluşsal Bir Değerlendirme", *Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshab-ı Kehf Sempozyumu* 20 - 22 Eylül 2012, Kahramanmaraş, , Öncü Basımevi, by. , Ekim 2013, s.163.
[690] Ali Afşaroğlu, *Eshab-ı Kehf ve Rakıym*, Hilal Yay. İstanbul 2000, s. 196.

Ashâb-ı Kehf kıssasının çok büyük bir ihtimalle Yahudi kültürüne ait olduğunu, ancak bu hadisenin Yahudi kaynaklarında yer almadığını belirten çeşitli görüşler de mevcuttur[691]. Bu hususta İbn Kesir (ö.774) ise şöyle bir görüşe yer vermektedir:

> "Ashâb-ı Kehf'in Meryem oğlu İsa'nın tebliğ ettiği inanç sistemine bağlı olduğu söylenmiştir. Allâhu a'lem onların Hristiyanlık öncesi dönemde yaşamış oldukları çok açıktır. Çünkü eğer onlar Hıristiyanlığa mensup olsalardı, dini kültür yönünden kendilerini Hıristiyanlardan alabildiğine uzak tutan Yahudi din adamları böyle bir kıssayı kendi gelenekleri içinde muhafaza etmezlerdi. Ayrıca İbn Abbas'tan nakledilen rivâyette de belirtildiği gibi, Kureyşli müşrikler Hz. Peygamberi sınamaya ilişkin bir takım bilgiler almak üzere Medine'deki Yahudi din bilginlerine adam göndermişler; o bilginler de müşriklere Ashâb-ı Kehf, Zülkarneyn ve ruh hakkında soru sormalarını salık vermişlerdir. İşte bu hadise Ashâb-ı Kehf kıssasının Yahudilere ait kitaplarda bulunduğunu, dolayısıyla Hıristiyanlık öncesi döneme ait olduğunu göstermektedir[692]."

Yahudi kültürüne hâkim olan Muhammed Esed de bu kıssanın esas itibariyle Yahudi kültürüne ait olduğu hususundaki görüşünü şöyle ifade etmektedir:

> "Giydirilen Hıristiyan kisvesi çıkarılıp hıristiyanî renklerden arındıktan sonra rahatlıkla söyleyebiliriz ki Mağara İnsanları kıssası özü itibariyle Yahudi menşelidir. Sonradan eklenen unsurlardan arındırıp kendi asli muhtevasına ulaştırdığımız zaman, kendi itibariyle dünyadan el etek çekip insan gözünden ırak bir mağarada ömür boyu uykuya çekilen ve mucizevi bir "uyanışla hayta dönen" bu insanların kıssasında, Hz. İsa'nın zuhurundan hemen önceki ve hemen sonraki yüzyıllarda Yahudi dininin tarihinde önemli bir rol oynayan dini bir harekete, -Hz. İsa'nın kendisinin de mensup olmuş olabileceği -çileci Essene Kardeşliği hareketine ve özellikle, onun kollarından birine, yani Ölü Deniz yakınlarında bir yerde uzlet içinde yaşamayı seçen modern zamanlarda Ölü Deniz Yazmaları/Kitabeleri keşfedildikten bu yana "Kumran cemaati" olarak bilinegelen bir topluluğun hayatına ilişkin çarpıcı bir temsil buluruz[693]."

Şu halde, çok daha basit olaylara yer verildiği halde Kitab-ı Mukaddeste Ashâb-ı Kehf kıssasından bahsedilmediği ortadadır. Bu konuda sunmuş olduğumuz çeşitli görüş ve gerekçelere bakarak kesin bir sonuca ulaşmak da çok isabetli görünmemektedir. Ancak bundan sonraki kısımda paylaşacağımız, Kehf suresinin nüzul sebebiyle ilgili rivâyetlerde geçtiği üzere işin içinde Yahudilerin de olması, Yahudilerin bu kıssayı bildiğini düşündürmektedir.

---

691 Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, s. 337-338.
692 İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c. IX, s.109.
693 Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yay. , İstanbul 1999, s. 586-587. (Kumran cemaati hakkında daha fazla bilgi içiz bkz. Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, s. 339-340).

Bunlar dışında çeşitli kaynaklarda Ashâb-ı Kehf kıssasıyla birebir örtüşmese de uyuma ve uyanma motifi örnekleri vardır[694].

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Ashâb-ı Kehf kıssası İslâmiyet öncesi dinlerden Kitab-ı Mukaddes'te yer almamakla birlikte sadece Hıristiyanların dini metinlerinde yer almıştır. Ayrıca Yahudi kutsal metinlerinde Ashâb-ı Kehf kıssasıyla çok da örtüşmeyen uzun uyuma ve uyanma motiflerine rastlamak mümkündür.

3.3. Hadislerde Ashâb-ı Kehf

Kur'ân'da kendilerinden tafsilatlı olarak bahsedilen Ashâb-ı Kehf hakkında hadis literatüründe hangi bilgilerin yer aldığını araştırdığımızda karşımıza ilk olarak Kehf Sûresinin faziletine dair hadisler çıkmaktadır.

Kehf Sûresi'nin fazileti hakkında birçok hadis-i şerif rivâyet edilmiştir. Bu hadisler daha çok Kehf Sûresi'ni okuyarak Deccal'in fitnesinden korunma ve Cuma günü okumanın faziletine yöneliktir. Ayrıca bu sure okunduğunda sekinet ineceğini beyan eden hadisler de mevcuttur. Bunlardan birkaç tanesini şöyle zikredebiliriz:

1. Bera b. Azîb diyor ki: "Üseyd b. Hudayr namazda Kehf suresini okuyordu. O anda atı da iki uzun iple bağlı bulunuyordu. At birden huysuzlanmaya başladı. Üseyd namazdan selam verdi bir de ne görsün atını bir duman veya bulut kaplamış vaziyette. Üseyd gelip bunu Resulullah (s.a.v.)'a anlattı. Resulullah (s.a.v.) da: "Oku ey filan (Useyd). O gördüğün şey, Kur'ân okunurken inen sekinet (huzur verici şey) dir." buyurdu[695].

2. Ebu'd-Derdâ (r.a.)'nın rivâyet ettiğine göre Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bir hadisinde Kehf Sûresi'nin fazileti hakkında şöyle buyurmuştur: "Kim Kehf Suresi'nin başından (diğer bir rivâyet ise sonundan) 10 âyet ezberleyecek olursa Deccal'in şerrinden korunmuş olur[696]."

3. Yine Ebu'd-Derdâ (r.a.)'dan gelen diğer bir rivâyette, Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kim, Kehf süresinin başından üç âyet okursa Deccalın fitnesinden korunmuş olur[697]."

4. "Her kim Kehf Sûresi'ni cuma günü okursa, iki cuma arası nur ile aydınlatılır[698]."

Güvenilir hadis literatüründe Ashâb-ı Kehf'in kıssasını anlatan bir hadis bulunmamaktadır. Sadece, güvenilirlik açısından üçüncü derecedeki kitaplardan biri olarak

---

[694] Uyuma uyanma örnekleri için bk. Yasa, "Eshab-ı Kehf Kıssası ve Benzerleri Işığında Ölüm-Diriliş İlişkisi Üzerine Teolojik ve Varoluşsal Bir Değerlendirme", s. 162-163.
[695] Buhârî, *"Menâkıb"* , 25; Müslim, *"Müsâfirin"* , 36.
[696] Müslim, *"Müsâfirin",* 44.
[697] Tirmizî, *"Fadâilu'l- Kur'ân"*, 6.
[698] Hâkim en-Neysâbûrî, el-Müstedrek ale's-sahîhayn, Dâru'l-haremeyn, Kâhire 1997, II, 434 (No:3450)

kabul edilen Abdurrezzak (ö.211)'ın *Musannaf* adlı kitabında Vehb b. Münebbih'e atfedilen bir rivâyet vardır ki o da hadis değildir[699]. Rivâyet şöyledir:

> "Hz. İsa'nın havarilerinden birisi Ashâb-ı Kehf'in bulunduğu şehre geldi. Oraya girmek istedi. Ona dediler ki: O şehrin kapısında bir put vardır. Ona secde etmeden girmek mümkün değildir. Bunu üzerine havari oraya girmek istemedi. O şehrin yakınındaki bir hamamda çalışmaya başladı. Hamam sahibinin güvenini kazandı. Hamam sahibi onun gelişiyle işinin bereketlendiğini ve gelirinin arttığını gördü ve bütün işleri ona devretti. Şehirdeki bazı gençler de o havarinin yanına gelip gitmeye başladılar. O da onlara dünya ve âhiret ilimlerini anlattı. Onlar da onu doğruladılar, îman ettiler ve ona benzediler. Havari hamam sahibine gecelerin kendisine ait olmasını ve namaz vakitlerinde kendisini serbest bırakmasını şart koşmuş, o da kabul etmişti. Bir gün kralın oğlu yanında bir kadın ile hamama girmek ve geceyi orada geçirmek istedi. Havari, "Sen kralın oğlusun ve bir de böyle bir kadınla hamama girmeye kalkışıyorsun ..." gibi sözlerle onu ayıpladı. O da utandı ve geri döndü. Daha sonra yine yanında bir kadınla geldi ve hamamda yalnız kalmak istedi. Havari yine aynı şekilde onu menetmek istediyse de kralın oğlu onu dinlemedi. Hatta ona hakaret etti ve kadınla beraber içeri girdi. Hamamda gecelediler. Fakat sabahleyin ölüleri bulundu. Bunun üzerine insanlar krala gittiler ve hamam sahibinin oğlunu öldürdüğünü söylediler. Kral havariyi arattı fakat bulamadılar. Bunun üzerine onun kimlerle görüştüğünü araştırdı ve söz konusu gençler olduğu söylendi. Durumu öğrenen gençler de şehrin dışına çıktılar ve kendilerinden olan bir arkadaşlarının bahçesine gittiler. Arandıklarını ona söylediler. O da beraberinde köpeği olduğu halde onlara katıldı. Hep beraber yola koyuldular ve bir mağaraya sığındılar. "Bu gece burada geceleyelim sabah olunca ne yapacağımıza karar veririz" dediler ve böylece o uzun uykuya daldılar. Diğer yandan kral da adamlarıyla beraber onları bulmak için şehrin dışına çıktı ve onların sığındığı mağarayı buldu. İçeri girmek istediler. Fakat her bir denemelerinde büyük bir korkuya kapılarak geri döndüler. Hiçbiri içeri giremedi. Adamlarından biri krala şöyle dedi: Onları ele geçirdiğimde hepsinin öldüreceğim dememiş miydin? Kral "Evet." diye cevap verince adam, "Öyleyse mağaranın kapısını ördür, onlar da içeride açlıktan ve susuzluktan ölsünler" dedi. Kral da adamın dediğini yaptı. Mağaradakiler uzun süre içeride kaldılar. Sonra bir gün çobanın biri yağmura yakalandı ve mağaraya sığınmak istedi. "Acaba mağaranın kapısını açsam da sürüyü mağaraya gelirsem nasıl olur" diye düşündü. Hemen çalışmaya başladı, mağaranın kapısını açtı ve sürüyü içeri soktu. Bu arada sabahleyin, Allâh (c.c.) gençlerin ruhlarını cesetlerine geri iade etti. Onlar da arkadaşlarından birine para verdiler ve kendilerine yiyecek alması için şehre gönderdiler. Fakat kimse onun parasını kabul etmedi. Sonunda bir adama gitti ve "Bu parayla bana biraz yiyecek verir misin?" dedi. Adam "Bu para da nerden çıktı?" dedi. Bunun üzerine genç "Ben ve arkadaşlarım dün akşam çıkmış ve bir mağaraya sığınmıştık. Bu gün sabahladığımızda arkadaşlarım beni yiyecek almaya gönderdiler." dedi. Adam "Bu dirhemler falan kralın zamanına aittir. Sen bunları nerden buldun?" dedi ve onu zamanın kralına götürdü. Sâlih bir adam olan kral, "Sen bu dirhemleri nerden buldun?" dedi. Genç, "Ben ve arkadaşlarım dün akşam yola çıktık, gece olduğunda falan yerdeki mağaraya sığındık. Sonra da bu gün yiyecek almam için arkadaşlarım beni gönderdiler." dedi. Kral, "Arkadaşların nerede?" dediğinde, "Mağaradalar." dedi. Kral adamlarıyla beraber gencin gösterdiği mağaranın kapısına kadar geldi. Genç,

[699] Arif Gezer, "Hadis Edebiyatında Ashâb-ı Kehf" *Uluslararası İnanç Turizmi ve Ashâb-ı Kehf Sempozyumu,* 20-22 Eylül 2012, Kahramanmaraş, Öncü Basımevi, by. , Ekim 2013, s. 377-378.

"Arkadaşlarımın yanına sizden önce girmem için bana izin verin" dedi ve içeri girdi. Arkadaşlarını görüp yanlarına vardığında hep beraber tekrar uyutuldular. Bunun ardından, dışarıdakiler mağaraya girmeye çalıştıklarında büyük bir korkuya kapıldılar ve içeriye girmeye muvaffak olamadılar. Bunun üzerine, içinde namaz kılınacak ibâdethane inşa ettiler[700]."

Ashâb-ı Kekf kıssası ile ilgili Vehb b. Münebbih dışında rivâyetin olmaması - ki o da Resulullah (s.a.v.)'a dayanmaz -, âyetler inzal olduktan sonra ashabın da Resulullah (s.a.v.)'a bir şey sormadıklarını düşündürmektedir.

3.4. Ana Hatlarıyla Kehf Suresi

Kur'ân-ı Kerim'de on sekizinci sure olan Kehf Suresi Mekkidir. Nüzul sırasına göre 69. suredir[701]. Yüz on âyet olup, âyetlerinin çoğunu kıssalar oluşturmaktadır. Sure adını 9-26. âyetlerde kendilerinden bahsedilen ve üzerinde çalışacağımız Ashâb-ı Kehf'den almıştır. Bu durum bizde, kıssanın verdiği mesajların ne kadar önemli olduğu ve her birinin üzerinde hassasiyetle durulması gerektiği intibaını uyandırmaktadır.

Ashâb-ı Kehf kıssası, iki bahçe sahibinin kıssası, Hz. Mûsâ (a.s.) ile sâlih kul (Hızır) un kıssası ve Zülkarneyn'in kıssası suredeki başlıca kıssalardır. Diğer âyetlerde ise; bahsi geçen kıssalarla ilgili izahlar yapılmış, kısmen Hz. Âdem (a.s.) ve İblis'in kıssasına değinilmiş, ve kıyamet sahnelerinden tablolar sunulmuştur. Tevhîd ve âhiret inancıyla başlayan sure yine tevhîd ve âhiret inancıyla sona ermiştir.

3.4.1. Kehf Suresi'nin/Ashâb-ı Kehf Kıssası'nın Sebeb-i Nüzulü

Nüzul sebepleri üzerinde duran bütün müfessirler Kehf Sûresi'nin Mekke'de indiği hususunda ittifak etmiştir. Sûre, Rasûlullah (s.a.v.) ile Kureyş müşrikleri arasındaki tevhîd mücadelesinin en hararetli zamanlarında inmiştir[702]. Kehf Sûresi'nin nüzul sebebiyle alakalı olarak Taberî (ö.310) İbn İshâk (ö.151)'tan gelen şöyle bir rivâyeti nakletmektedir:

"İbn Abbas'tan rivâyet edilmiştir: Dedi ki: Kureyş, en-Nadr İbn-i el-Haris ve Ukbe İbn-i Ebî Muayt'ı Medine'deki Yahudi bilginlerine göndererek: "Muhammed (s.a.s.) hakkında onlara bazı sorular sorun, sözlerini ve iddiasını onlara anlatın ve kendisini tanıtın. Çünkü onlar ilk kitap ehlidirler ve peygamberlere ait, onlardaki bilgi bizde yok, dediler. Bu ikisi Medine'ye geldiler ve Yahudi alimlerine Hz. Muhammed (s.a.v.)'in durumunu ve bazı sözlerini naklederek sualler sordular ve dediler ki: Sizler Tevrat ehlisiniz. Bize Muhammed hakkında bilgi vermeniz için geldik. Yahudi âlimleri onlara şu karşılığı verdiler: "Ona size söyleyeceğimiz şu üç soruyu sorun. Şâyet size, soracağınız o üç şeyi haber

---

[700] Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, el-Mektebü'l-İslâmî, 1. baskı, Beyrut 1970, c.V, s. 423, No: 9752. (Metnin Türkçesi Arif Gezer, "Hadis *Edebiyatında Ashâb-ı Kehf"* s. 379-381'den alınmıştır.)
[701] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, TDV. Yay. , Ankara 1993, s. 86-87.
[702] Salah Abdülfettâh Hâlidî, *Kur'ân Öyküleri II*, çev. Ahmet Sarıkaya, Kitap Dünyası Yay. Konya 2005, c. II, s. 10.

verirse bilin ki, peygamberdir. Ve eğer bunu yapamazsa yalancıdır. Ona ilk zamanlarda kaybolan gençlerden ve onların durumlarından sorun. Onların gerçekten çok garip, şaşırtıcı bir haberleri var. Bir de dünyanın doğusunu ve batısını, her yerini dolaşan seyyah kimseyi sorun. Ayrıca ruhun ne olduğundan da sual edin. Eğer bütün bunları size haber verirse, o hak bir peygamberdir, ona tabi olun. Eğer haber veremezse, kendi kafasından uyduran biridir, ne isterseniz onu yapın. Bunun üzerine Nadr ve arkadaşı Kureyş'e geldiler ve dediler ki: Kureyşliler! Size Muhammed'le aranızdaki ihtilafı halledici bir şey getirdik. Yahudiler Muhammed'den bazı şeyleri sormamızı söylediler, deyip durumu anlattılar. Sonra Resûlullah'a gelip: Söyle bakalım, diyerek Yahudiler tarafından öğretilenleri sordular. Resûlullah (s.a.s.) "Sorduklarınızı yarın haber veririm." dedi fakat "İnşallâh: Allâh dilerse." demedi. Kureyş dağıldı. Fakat Resûlullah (s.a.v.) on beş gece bekledi ancak vahiy gelmedi. Bunun üzerine Mekke ahalisi "Muhammed bize yarın sorularınıza cevap veririm, diye söz vermişti, fakat bugün on beşinci günün sabahı oldu hala sorularımıza cevap vermiyor." diye propaganda yaptılar. Bu hal Resûlullah (s.a.v.)'ı fazlasıyla üzdü. Çünkü vahiy kesilmişti. Mekkeliler de ileri geri konuşuyorlardı. Sonra Cebrail (a.s.) Allâh Teâlâ'dan Kehf Suresini getirdi. Bu surede Ashâb-ı Kehf ve Zülkarneyn zikredilmişti. Fakat sure, Kureyş'in durumuna üzülmüş olması sebebiyle adeta Resulullah'ı itabediyor, kederlenmemesi gerektiğine işaret buyuruyordu. Bu esnada İsra Suresi'nin: Sana ruhu sorarlar. De ki. Ruh, Rabbimin emrindendir. Zaten size az bir ilimden başkası verilmemiştir, âyeti nazil olmuştu[703]."

İbn İshak (ö.151)'tan gelen bu rivâyete göre Kehf Sûresi'nin nüzul sebebi, Yahudi bilginlerin yönlendirmesiyle Kureyşlilerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yönelttikleri üç soruya verilen cevaptır. Ancak rivâyet çeşitli yönlerden eleştirilmiştir. Bu rivâyetle ilgili tenkit noktalarından biri rivâyette geçen ruhun mahiyeti hakkındaki üçüncü sorunun cevabının İsra Suresi 85. âyette yer almasıdır. Şöyle ki; eğer Kehf Suresi'nin nüzul sebebi bu üç soru olsaydı ruh ile ilgili âyet de Kehf Suresi'nde yer alırdı. Günümüz müfessirlerinden Elmalılı M. Hamdi Yazır (ö.1942) ve Mevdûdî (ö.1979) bu sebeple rivâyeti eleştirmiştir. Ancak Mevdûdî (ö.1979) rivâyeti tamamen reddetmezken Elmalılı (ö.1942) yedi noktada riyaveti eleştiriye tabi tutmuş ve hatta asıl nüzül sebenin bu rivâyet olamayacağını söylemiştir. Mevdûdî (ö.1979) sorulardan birinin ruh hakkında olamayacağını, çünkü Kehf ve İsrâ Sûrelerinin nüzûlü arasında uzun zaman olduğunu ve bu sorunun ruh hakkında değil Hızır hakkında olduğunu ifade etmiştir[704]. Gerekçe olarak da şunu söylemektedir:

" Âyetin başındaki (Sana (Ey Muhammed) Zül'l-Karneyn hakkında sorarlar…) *"ve"* bağlacı, bu kıssayı Hızır kıssasına bağlamaktadır. O halde bu, daha önce anlatılan "Yedi Uyuyanlar" ve "Mûsâile Hızır" kıssalarının da Mekkeli müşriklerin Eh-i Kitaba danıştıktan sonra Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğini sınamak için sordukları sorulara bir cevap olarak anlatıldıklarını ispatlamaktadır[705]."

[703] Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c.15, s.143-144. (Metnin Türkçesi, en-Nedvî, *"Kehf Suresinin Düşündürdükleri"*, s. 21' den alınmıştır.)
[704] Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, c.3. , s. 148 (1. dipnottan alınmıştır.)
[705] Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, s. 191.

İsrâ Sûresi 17/85. âyetin nüzul sebebi hakkında varid olan bir hadis ise, ruh hakkındaki sorunun farklı bir zamanda sorulduğunu ve Mevdûdî (ö.1979)'nin bu görüşünün doğru olabileceğini düşündürmektedir. Bu konuda Abdullah İbn Mesud'dan şöyle bir rivâyet gelmektedir:

"Medine'de bir arazide Hz. Peygamber ile birlikteydim. Yanında bir hurma dalı vardı ona dayanıyordu. Bir grup Yahudi'nin yanına uğradı. O gruptan bazıları "Ona ruhtan sorun" dedi. Bazıları da "sormayın" diyerek buna karşı çıktı. Peygamber (s.a.s.) elindeki değneğe yaslanarak durdu, ben de arkasındaydım. Ona vahyin geldiğini anladım. Sonra "Sana ruhtan soruyorlar. De ki: Ruh Rabbimin emrindendir. Size onun hakkında ancak çok az bir bilgi verilmiştir." dedi. Bunun üzerine Yahudilerden bir grup "Biz size sormayın demedik mi?" dediler[706]."

Bu rivâyete göre ruh ile ilgili âyet Medenîdir. Ancak bazıları bu âyetin biri Mekke'de biri Medine'de iki defa nazil olduğunu düşünmektedir[707]. Bu sebeple Mevdûdî (ö.1979)'nin görüşüne ihtiyatlı yaklaşmak gerekebilir.

Elmalılı (ö.1942)'nın İbn İshak (ö.151)'ın rivâyetini nüzul sebebi olarak kabul etmemesinin sebeplerinden birkaçı daha şöyledir: Öncelikle, "kırk küsur seneden beri gelmiş Mısırlı bir şeyh bana rivâyet etti" ifadesine dayanarak senedde meçhul birinin olduğu ve rivâyetin zayıf olduğu kanaatindedir. Bir diğer tenkit noktası da rivâyetin sahîh hadis kitaplarında yer almamasıdır. O, surenin başındaki âyetlere dayanarak asıl nüzul sebebinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yöneltilen bu üç soru değil, "Allâh çocuk edindi" denmesi olduğunu ifade etmektedir[708].

3.5. Ashâb-ı Kehf Kıssası ve Yeniden Diriliş

Başlı başına mesajlarla yüklü olan Ashâb-ı Kehf kıssasının indiriliş gayesini ve verdiği mesajları tetkik etmeye çalışırken Kehf Suresi'ndeki bütün kıssalarla anlatılmak istenen ile Ashâb-ı Kehf kıssasında anlatılmak istenenlerin örtüştüğü dikkatimizi çekmektedir. Bu anlamda surenin ana konusunun îman-küfür ve dünya-âhiret tercihleri ile bu bağlamda insanların tabi olduğu ilâhi sınav olduğu söylenebilir[709]. En-Nedvi (ö.1999)'ye göre ise, Kehf Suresi iki fikir ve inanç ile iki şahsiyet arasındaki bir mücadelenin kıssasıdır. Allâh (c.c.)'a îman edenler ile maddeye tapanlar/materyalizm arasında bir savaşın kıssasıdır[710]. Bu

---

[706] Buhârî, *"Tefsir"*, 211; *"Tevhîd"*, 28.
[707] Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c.V, s. 3198.
[708] Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c.V, s. 3219-3220.
[709] Mustafa Şentürk, "Kur'ân'da Bir Pasif Direniş Öyküsü: Ashâb-ı Kehf", *GÜİFD.* , Temmuz 2013, c. 2, sayı: 3, s. 226.
[710] Nedvî, *Kehf Suresinin Düşündürdükleri*, s. 19.

bağlamda surenin ana ekseni, inancın, bakış açısı ve düşünce sisteminin düzeltilmesi ve değer yargılarının Allâh (c.c.)'a îman doğrultusunda yön bulmasıdır[711]. Aynı zamanda sure içinde bir olay örgüsü de bulunmaktadır. Şöyle ki; mağaraya sığınan gençler kendilerine dayatılan tevhîd dışı yaşam tarzını, geçici dünya menfaatlerini terk edip "kalıcı hayrı" yani âhireti seçmişlerdir[712]. Arkasından iki bahçe kıssasında, Allâh (c.c.)'ın kendisine lütfettiği mal, mülk, zinet gibi geçici dünya menfaatleri sebebiyle kibirlenen ve âhiretin geleceğine inanmayan bencil kimseye karşı mü'minin dik duruşu ve arkadaşının Allâh (c.c.)'ı unutmasını kınaması sergilenmiştir[713]. Onun bu tutumu şöyle zikredilmiştir:

"Karşılıklı konuşan arkadaşı ona hitaben: Sen, dedi, seni topraktan, sonra nutfeden (spermadan) yaratan, daha sonra seni bir adam biçimine sokan Allâh'ı inkâr mı ettin? Fakat O Allâh benim Rabbimdir ve ben Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam. Bağına girdiğinde: MâşâAllâh! Kuvvet yalnız Allâh'ındır, deseydin ya! Eğer malca ve evlâtça beni kendinden güçsüz görüyorsan (şunu bil ki): Belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir; senin bağına ise gökten yıldırımlar gönderir de bağ kupkuru bir toprak haline gelir. Yahut, bağının suyu dibe çekilir de bir daha onu arayıp bulamazsın[714]***."***

Kendisine verilen dünya nimetleriyle kibirlenen ve elindekileri kaybeden bahçe sahibinin bir kibir örneği ise İblistir ki, o da kibri yüzünden cennetini ve âhiretini kaybetmiştir[715]. Kaybetmeyenler ise Allâh (c.c.)'tan bağımsız bir hayat düşünmeyenlerdir. Mûsâ (a.s.) ile sâlih kul (Hızır) arasında vuku bulan hadiselerde, her şeyin iç yüzünü bilenin Allâh (c.c.) olduğu vurgulanmıştır. Zülkarneyn de Allâh (c.c.)'ın kendisine verdiklerinin yeryüzü nimetlerinden daha hayırlı olduğunu ifade etmiş ve yaptığı işleri ***"Bu Rabbimden bir rahmettir***[716]***"*** diyerek Allâh (c.c.)'a mal etmiştir[717].

Sûre içindeki olay örgüsünün bu kısa değerlendirmesinden sonra, Ashâb-ı Kehf kıssasının ana mesajlarını ele alacağız. Kıssanın, öncesindeki ve sure içindeki diğer âyetlerle münasebetine değinip zaman zaman da bazı âyetlerin genel değerlendirmelerini yapacağız. Kıssanın geçtiği âyetlerin mealleri şöyledir:

9. (Resûlüm)! Yoksa sen, bizim âyetlerimizden Ashâb-ı Kehf ve Ashâb-ı Rakîm'in durumlarını şaşırtıcı mı buldun?

10. O (yiğit) gençler mağaraya sığınmışlar ve: Rabbimiz! Bize tarafından rahmet ver ve bize, (şu) durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla! demişlerdi.

---

711 Seyyid Kutub, *Fî Zilâl*, c.VII, s. 383.
712 Şentürk, " Kur'ân'da Bir Pasif Direniş Öyküsü: Ashâb-ı Kehf", s. 226.
713 Seyyid Kutup, *Fî Zilâl*, c.VII, s. 386.
714 Kehf, 18/37-41.
715 Şentürk, "Kur'ân'da Bir Pasif Direniş Öyküsü: Ashâb-ı Kehf", s.226.
716 Kehf, 18/98.
717 Ali Afşaroğlu, *Eshab-ı Kehf ve Rakıym*, s.50

11. Bunun üzerine biz de o mağarada onların kulaklarına nice yıllar perde koyduk (uykuya daldırdık.)

12. Sonra da iki guruptan hangisinin kaldıkları müddeti daha iyi hesap edeceğini görelim diye onları uyandırdık.

13. Biz sana onların başından geçenleri gerçek olarak anlatıyoruz. Hakikaten onlar, Rablerine inanmış gençlerdi. Biz de onların hidâyetini arttırdık.

14. Onların kalplerini metin kıldık. O yiğitler (o yerin hükümdarı karşısında) ayağa kalkarak dediler ki: Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz, O'ndan başkasına tanrı demeyiz. Yoksa saçma sapan konuşmuş oluruz.

15. Şu bizim kavmimiz Allâh'tan başka tanrılar edindiler. Bari bu tanrılar konusunda açık bir delil getirseler. (Ne mümkün!) Öyle ise Allâh hakkında yalan uydurandan daha zalimi var mı?

16. (İçlerinden biri şöyle demişti:) Mademki siz onlardan ve onların Allâh'ın dışında tapmakta oldukları varlıklardan uzaklaştınız, o halde mağaraya sığının ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve işinizde sizin için fayda ve kolaylık sağlasın.

17. (Resûlüm! Orada bulunsaydın güneşi görürdün: Doğduğu zaman mağaralarının sağına meyleder; batarken de sol taraftan onlara isabet etmeden geçerdi. (Böylece) onlar (güneş ışığından rahatsız olmaksızın) mağaranın bir köşesinde (uyurlardı). İşte bu, Allâh'ın âyetlerindendir. Allâh kime hidâyet ederse, işte o, hakka ulaşmıştır, kimi de hidâyetten mahrum ederse artık onu doğruya yöneltecek bir dost bulamazsın.

18. Kendileri uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın. Onları sağa sola çevirirdik. Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzatmış yatmakta idi. Eğer onların durumlarına muttali olsa idin dönüp onlardan kaçardın ve gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı.

19. Böylece biz, aralarında birbirlerine sormaları için onları uyandırdık: İçlerinden biri: Ne kadar kaldınız? dedi. (Kimi) Bir gün ya da günün bir parçası kadar kaldık, dediler; (kimi de) şöyle dediler: Rabbiniz, kaldığınız müddeti daha iyi bilir. Şimdi siz, içinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin de, baksın, (şehrin) hangi yiyeceği daha temiz ise size ondan erzak getirsin; ayrıca, nâzik davransın (gizli hareket etsin) ve sakın sizi kimseye sezdirmesin.

20. Çünkü onlar eğer size muttali olurlarsa, ya sizi taşlayarak öldürürler veya kendi dinlerine çevirirler ki, o zaman ebediyyen iflah olmazsınız.

21. Böylece (insanları) onlardan haberdar ettik ki, Allâh'ın vâdinin hak olduğunu, kıyametin şüphe götürmez olduğunu bilsinler. Hani onlar aralarında Ashâb-ı Kehf'in

durumunu tartışıyorlardı. Dediler ki: Üzerlerine bir bina yapın. Rableri onları daha iyi bilir. Onların durumuna vâkıf olanlar ise: Bizler, kesinlikle onların yanı başlarına bir mescit yapacağız, dediler.

22. (İnsanların kimi:) Onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir, diyecekler; yine: Beş kişidir; altıncıları köpekleridir, diyecekler. (Bunlar) bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektir. (Kimileri de:) Onlar yedi kişidir; sekizincisi köpekleridir, derler. De ki: Onların sayılarını Rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Öyle ise Ashâb-ı Kehf hakkında, delillerin açık olması haricinde bir münakaşaya girişme ve onlar hakkında (ileri geri konuşan) kimselerin hiçbirinden malumat isteme.

23-24. Allâh'ın dilemesine bağlamadıkça (inşâAllâh demedikçe) hiçbir şey için "Bunu yarın yapacağım" deme. Bunu unuttuğun takdirde Allâh'ı an ve "Umarım Rabbim beni, doğruya bundan daha yakın olan bir yola iletir" de.

25. Onlar mağaralarında üç yüzyıl ve buna ilaveten dokuz yıl kalmışlardır.

26. De ki: Ne kadar kaldıklarını Allâh daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gizli bilgisi O'na aittir. O'nun görmesi de, işitmesi de şâyanı hayrettir. Onların (göklerde ve yerde olanların), O'ndan başka bir yöneticisi yoktur. O, kendi hükümranlığına kimseyi ortak etmez.

Ashâb-ı Kehf kıssası 9. âyette başlamasına rağmen ilk sekiz âyetin bazı hususlarda kıssayla alakalı olduklarını söyleyebiliriz. İlk sekiz âyet; Allâh (c.c.)'a hamd ile başlayıp dosdoğru bir kitap olan Kur'ân'ın "Allâh çocuk edindi" diyenleri uyardığından, onların bu sözlerinin yalan olduğundan, kendine uyanları müjdelediğinden, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in inkârcıların tutumlarına duyduğu üzüntüden, insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini denemek için yeryüzünün süslendiğinden ve sonunda oradaki her şeyin mutlaka kupkuru bir toprak olacağından bahsetmiştir. Yeri geldikçe bu âyetlere atıf yapılacaktır.

Ashâb-ı Kehf'in kıssası dokuzuncu âyetle birlikte "***(Resûlüm)! Yoksa sen, bizim âyetlerimizden Ashâb-ı Kehf ve Ashâb-ı Rakîm'in durumlarını şaşırtıcı mı buldun?"*** şeklinde dikkat çekici bir üslupla başlamaktadır. Ashâb-ı Kehf'in kıssası Allâh'ın âyetlerinden sadece birine işaret etmektedir. O'nun daha kevni/fıtri ve teşri/kitabi pek çok âyeti vardır[718]. Adeta, Allâh (c.c.)'ın, kupkuru topraktan hayret verici pek çok zinetler çıkarıp onlarla insanları imtihan etmekte olması ve nihâyet bütün bu zinetleri yok edip güzel amelleri olanları güzel ecirle ebedileştirecek kudrete sahip olması şaşılacak bir âyet iken sadece Ashâb-ı Kehf'in durumlarını mı şaşılacak âyet sandın? Hayır, Allâh (c.c.) buna benzemez daha neler

---

[718] Ali Akpınar, Tefsirlerde Ashâb-ı Kehf, *Türk-İslâmKültür ve Medeniyetinde Tarsus,* 28-30 Mayıs 2010, TDV. Yay. , Ankara, ts. , s. 130.

yapmış ve yapacaktır[719], kıssaları her ne kadar acayip olsa da evrenin sayfalarında bu kıssadan daha hayret verici ve olağanüstü olaylar vardır[720], diyerek hem genel anlamda kudret-i ilâhiyenin esrarına dikkat çekmekte hem de kıssaya karşı daha da merak uyandırmaktadır.

Bundan sonraki üç âyet ise Ashâb-ı Kehf'in kıssasının bir özeti niteliğindedir[721]. Şöyle ki; mağaraya sığınan ve "***Rabbimiz! Bize tarafından rahmet ver ve bize, (şu) durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla!***[722]**"** diyerek Allâh (c.c.)'a iltica eden ve yıllarca Allâh (c.c.) tarafından uyutulduktan sonra mağarada ne kadar kaldıkları süreyi hangisinin daha iyi hesap edeceğini görmek için uyandırılan geçlerden bahsedilmektedir.

Artık daha ayrıntılı olarak anlatılacak olan kıssa için Allâh (c.c.), *"gerçek/hak olarak*[723]*"* şeklinde niteleyerek Ashâb-ı Kehf'in bir mitoloji olmadığı hususunda ciddi bir uyarıda bulunmaktadır.

Ashâb-ı Kehf; ***"Hakikaten onlar, Rablerine inanmış gençlerdi***[724]***."*** Onlar ***"Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz, O'ndan başkasına tanrı demeyiz. Yoksa saçma sapan konuşmuş oluruz***[725]***."*** diyorlardı. Kavimleri ise, ***"Allâh'tan başka tanrılar edindiler***[726]***."*** Âyetlerden de açıkça anlaşıldığı üzere kıssaya konu olan gençler, putperest bir toplum içinde yaşamakta ve bu durum onları oldukça rahatsız etmektedir. Ancak onlar her şeye rağmen dimdik ayakta durmaktadır.

Bu kıssa tam zamanında gelmiştir. Çünkü bu sıralarda Mekke'deki müslümanların durumu, büyük bir baskı ve işkence gördükleri için mağaraya sığınan gençlerin durumu gibidir[727]. Bu sıralarda Kureyşlilerin müslümanlara uyguladığı maddî ve mânevî işkenceler had safhaya ulaşmıştı. Böylelikle Hz. Peygamber (s.a.v.)'i ve müslümanları tevhîdden uzaklaştırıp putlarına tapmaya mecbur bırakmaya çalışıyorlardı. Ancak onlar asla Kureyşlilerin baskılarına boyun eğmediler. Ashâb-ı Kehf gibi sayıca az olmalarına rağmen kıyam ettiler. İşte tam da bu noktada Elmalılı (ö.1942)'nın dile getirdiği, surenin asıl nüzul sebebi ***"Allâh çocuk edindi***[728]***…"*** denmiş olmasıdır, görüşü konuyla örtüşmektedir. Ona göre sure, bu sözün ilimde yeri olmayan büyük bir yalan olduğunu ortaya koyarak onları bu sözleri dolayısıyla uyarmak ve tevhîde davet etmek için inzal olmuştur[729].

---

[719] Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili,* c. V, s. 3225.
[720] Seyyid Kutub, *Fî Zilâl,* c.VII, s. 393.
[721] Seyyid Kutub, *Fî Zilâl,* c.VII, s. 393.
[722] Kehf, 18/10.
[723] Kehf, 18/13.
[724] Kehf, 18/13.
[725] Kehf, 18/14.
[726] Kehf, 18/15.
[727] Nedvî, *"Kehf Suresinin Düşündürdükleri",* s. 37
[728] Kehf,18/4.
[729] Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili* c. V, s. 3220.

Mü'min gençler mağaraya sığındıklarında Allâh (c.c.)'ın yardım ve rahmetini isteyerek "***Rabbimiz! Bize tarafından rahmet ver ve bize, (şu) durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla!***[730] diye dua etmişlerdi. Allâh da onların hidâyetini artırdı, kalplerini metin kıldı[731]. Onların bu tavrı özelde müşriklerin zulüm ve işkencelerinden bunalan müslümanlara, genelde ise bütün müslümanlara diniyle imtihan olunduklarında sıdk ve sadakatle Allâh (c.c.)'a yönelerek dua etmeyi, her işlerinde Allâh (c.c.)'a sığınmayı, O'ndan yardım ve rahmet istemeyi, doğru yolu göstermesini istemeyi öğretmektedir[732]. Bu öğretiyle yetişen sahabiler de metin bir kalple îmanlarında azim ve kararlılıkla sebat etmiştir. Zira, kıssaların gayelerini işlerken, bunlardan birinin de Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Müslümanlara moral ve motivasyon sağlayarak onları desteklemek olduğunu belirtmiştik. İşte Ashâb-ı Kehf kıssası verdiği mesajlarla bu amacı işlevselleştirmektedir.

Ashâb-ı Kehf'in daralan dünyalarında, bütün dünya nimetlerini, vatanlarını arkada bırakarak[733] Allâh'ın izniyle sığındıkları, Allâh (c.c.)'ın onlara orada selameti bahşettiği

mağara, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve mü'minler için Medine-i Münevvere olmuştur[734].

Allâh (c.c.)'ın bu şerefli gençlere gösterdiği rahmet mağarada da devam etmektedir. Çünkü bu mağara, bir taraftan güneşten faydalanırken bir taraftan da güneşin zararlı etkilerinden korunuyordu. Bu, Allâh (c.c.)'ın âyetlerindendir[735]. Üstelik tertemiz hava giriyor olmalı ki, "***Kendileri uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın***[736]***.***"

Kehf Sûresi'nin nüzul sebebi olarak müşriklerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e üç soru sordukları rivâyetini kabul edersek, bu sorulardan biri de Ashâb-ı Kehf hakkında idi. Bu kıssa, Tevrat'ta ve İncil'de belirtilmediğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kıssa hakkındaki bilgileri buralardan alması mümkün değil. Dolayısıyla genel anlamda bu kıssa, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in nübüvvetinin bir ispatıdır. Çünkü ancak bir peygamber görmediği, bilmediği bir hususta bilgi verebilir ki, ancak bu da vahiy yoluyla mümkündür. Fakat başlı başına Kur'ân'ın eşsiz tasvir metodu ile bu mağaranın konumu, güneşin hareketleri ve içindeki gençlerin durumu hakkında en ince ayrıntılarına kadar vermiş olması, Kur'ân'ın

---

730 Kehf, 18/13, 14.
731 Kehf, 18/23-14.
732 Hâlidî, *Kur'ân Öyküleri II*, c. 2, s. 35; Rukiye Tâ hâ Cabir Ulvânî, *Kehf Suresinin Düşündürdükleri*, çev. Mustafa Özcan, Özgü Yay. , İstanbul 2016, s. 41.
733 Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, c. XV, s. 211. (Bunlar Rum büyüklerinden ileri gelenlerin çocuklarıydı.)
734 Şentürk, "Kur'ân'da Bir Pasif Direniş Öyküsü: Ashâb-ı Kehf", s. 228.
735 Kehf, 18/17.
736 Kehf, 18/18.

Alllah (c.c.)’ın bir vahyi, Hz. Muhammed (s.a.v.)’in de O’nun peygamberi olduğunun en güzel delilidir[737].

Uzun süren bir uykudan sonra[738] Allâh (c.c.) gençlerin uyanmalarını murad etmiştir.

وَكَذَٰلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ

“Böylece biz, aralarında birbirlerine sormaları için onları uyandırdık: İçlerinden biri: Ne kadar kaldınız? dedi. (Kimi) Bir gün ya da günün bir parçası kadar kaldık, dediler; (kimi de) şöyle dediler: Rabbiniz, kaldığınız müddeti daha iyi bilir[739].”

Allâh (c.c.) bir âyet olarak senelerce onları uyuttuğu gibi yine bir âyet olarak onları ölüleri diriltir gibi uyandırmıştır. Uyandırılmalarının ilk hikmeti kendi hallerini anlamalarıdır[740]. Bazıları muhtemelen kendileri ve çevrelerindeki şeylerde bir değişiklik görmeyince bir gün veya daha az bir süre uyuduklarını düşünürken kimileri de ne kadar kaldıklarını kesin olarak belirlemekten aciz olduklarını anlamış olacak ki, “***Rabbiniz, kaldığınız müddeti daha iyi bilir***[741]***.”***diyerek bu işi Allâh’a bırakmıştır[742]. Mûsâ ve sâlih kul kıssasında da olayların iç yüzünü Allâh’ın bileceği temel fikir olarak işlenmişti. Sonrasında içlerinden birini ellerindeki parayla temiz/helal bir yiyecek alması için şehre gönderirler ve çok dikkatli olması hususunda iyice tembihlerler[743]. Ancak Allâh’ın hikmeti farklı bir şekilde tecelli edecektir: ***“Böylece (insanları) onlardan haberdar ettik ki, Allâh’ın vâdinin hak olduğunu, kıyametin şüphe götürmez olduğunu bilsinler***[744]***.”***

Âyetin de açıkça işaret ettiği gibi bu gençlerin kıssasından alınacak en büyük ders, kıyametin kesin olarak kopacağı ve gözle görülür elle tutulur şekilde ve akla son derece yakın bir örnekle öldükten sonra dirilişe örnek oluşturmasıdır. Kıssa, çok uzun yıllar uyuyup, bu süre boyunca ruhları vücutlarından ayrıldıktan sonra, Allâh (c.c.)’ın tekrar ruhlarını vermesiyle uykularından uyandırılmalarıyla, öldükten sonra diriliş konusunu insanların aklına yaklaştırmakta ve bunu insan aklının alabileceği, somut bir hale getirmektedir. Bir bakıma, Allâh (c.c.) bunu yapabildiğine göre, kıyamet günü çürümüş vücutlara ruhlarını geri getirerek herkesi diriltmeye de kadirdir, demektedir. Böylelikle insanlardaki bütün şüphe ve inkârı izale etmeyi hedeflemektedir[745].

---

737 Hâlidî, *Kur’ân Öyküleri II*, s. 61.
738 Surenin 11. âyetinden bu durum anlaşılmaktadır: *“Bunun üzerine biz de o mağarada onların kulaklarına nice yıllar perde koyduk (uykuya daldırdık).”*
739 Kehf, 18/19.
740 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. V, s.3238.
741 Kehf, 18/19.
742 Hâlidî, *Kur’ân Öyküleri* II, s. 64.
743 Kehf, 18/19.
744 Kehf, 18/21.
745 Seyyid Kutub, *Fî Zilâl*, c.VII, s. 400; Hâlidî, *Kur’ân Öyküleri* II, s. 73.

Ashâb-ı Kehf'in belki birkaç yüz yıl uyuduktan sonra vücudunda bir değişiklik olmaksızın uyanması tabiat kanununa aykırı görünmektedir. Ancak bu kıssa bize göstermektedir ki, Allâh (c.c.)'ın kudretinin tabiat kanunlarıyla sınırlı olduğunu düşünmek oldukça yanlıştır. Çünkü O, genel tecrübeye aykırı da görünse dilediği zaman, dileği yerde, dilediği kuralı değiştirmeye, olağanüstü bir hal yaratmaya güç yetirendir ve durum O'nun ne zatına ne sıfatlarına zarar verir. Ayrıca bu kıssa bize peygamberlerin ve ilâhi kitapların bildirdiği gibi Allâh (c.c.)'ın geçmiş ve gelecek bütün insanları tekrar diriltmeye de kadir olduğunu göstermesi yönünden önemlidir[746].

Bu kıssa, Kur'ân'ın öldükten sora dirilişi ispat eden güçlü delillerinden biridir. Bu delil kendi yaşandığı dönemde, sonraki dönemlerde ve günümüzde olduğu gibi kıyamete kadar bu gerçeği ispat etmeye devam edecektir. Zira;

> "Süryani kaynağına göre bu olayın meydana geldiği dönemde Efes'te tekrar diriliş ve âhiretle ilgili ateşli tartışmalar hüküm sürüyordu. Her ne kadar halk roma imparatorluğunun etkisiyle Hıristiyanlığı kabul etmişse de, şirk ve Romalıların putperestliğinin izleri ve Yunan felsefesinin etkisi hala güçlü idi. Bu nedenle Hıristiyanlığın âhiret inancına rağmen, birçok kimse âhireti inkâr ediyor veya en azından bu konuda şüphe duyuyordu. Bunun yanı sıra şehrin büyük bir çoğunluğunu meydana getiren Yahudilerin Saduki mezhebi âhireti inkâr ediyor ve buna Tevrat'tan dayanaklar bulmaya çalışıyordu. Buna karşı Hıristiyan alimleri bu inançları reddeden kesin bir görüş de öne süremiyorlardı[747]."

Bu ifadelerden de anlaşılıyor ki, kıssanın yaşandığı dönemde insanlar ağırlıklı olarak yeniden dirilişi inkâr cephesinde yer almakta ve bunu tartışmaktadır. Kıssanın indiği dönem açısından bakarsak; çalışmamızın ikinci bölümünde de değindiğimiz gibi, âhirete îman noktasında Mekkeli müşriklerin tutumu Ashâb-ı Kehf kıssasının yaşandığı dönemle bir paralellik göstermektedir. Onlardan da kafası karışık olup âhiret hayatı hakkında şüphe içinde olanların ve genel anlamda inkâr edenlerin olduğuna işaret etmiştik. İşte Allâh (c.c.) onlara bu kıssayla yeniden dirilişin hakikatini bir tablo gibi gözler önüne sermektedir. Çünkü bütün olarak kıssanın ana temasının yeniden diriliş ve âhiret inancı olduğu söylenebilir[748].

Zaman değişmekte, insanlar değişmekte ama hak ile batılın mücadelesi, insanlardaki inanç problemleri aynen devam etmektedir. Günümüzde de âhiretten şüphe duyan, tamamen inkâr eden yahut Allâh'a inandığı halde âhireti inkâr eden pek çok insan vardır. İşte kıssalar ve özellikle de âhiret inancı temalı kıssalar dine davet ederken bir davetçi için vazgeçilmez öneme sahiptir.

---

[746] Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, c. III s.165.
[747] Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, c. III, s. 162.
[748] Şentürk, "Kur'ân'da Bir Pasif Direniş Öyküsü: Ashâb-ı Kehf, s. 234.

İşte bir davetçi, îman esaslarından biri olan öldükten sonra yeniden dirilme ve hesaba çekilme prensibini somut olarak gösteren Ashâb-ı Kehf kıssasından hareketle, güçlü bir maneviyat vurgusu yaparak dünyevi işlerin ve davranış biçimlerinin aşkın varlıkla ilişkilendirilerek yürütülmesinin gerekliliğini anlatmalıdır. Böylelikle bireyler, düşüncelerini nihai planda ilâhi düzene uygun olarak geliştirebilir ve bu doğrultuda hayatı anlamlandırabilir. Bu anlamda Ashâb-ı Kehf kıssasının bireyin karakter ve inanç sistemini inşasında oldukça önemli bir yeri vardır[749].

Kıssa ve sûreyi bir bütün olarak tekrar değerlendirecek olursak şunları söyleyebiliriz: İlk âyetlere değinirken buraya tekrar atıf yapacağımızı ifade etmiştik. Zira bu âyetlerde öncelikle hamd'in sadece Allâh'a mahsus olduğuna, ***"Allâh çocuk edindi[750]"*** sözünün çirkinliğine ve bu sözün ancak bir yalan olabileceğine işaret edilmişti. Öyleyse Allâh (c.c.)'ın zatında ve sıfatlarında hiçbir ortağı yoktur. Daha sonra kimin daha iyi amel işlediğini ortaya koymak için yeryüzünün türlü nimetlerle donatıldığı, süslendiği ve bir gün mutlaka vakti geldiğinde oradaki her şeyin kupkuru bir toprak olacağı, yerle bir olacağı[751] belirtilmişti. Kıssaya, her gün hayat ve ölüm, ölüm ve yeniden diriliş konusunda Ashâb-ı Kehf'den daha canlı ve hayret verici işaretlerin olduğu belirtilerek[752] giriş yapılmıştı[753]. Şu halde surenin tevhîd ve âhiret inancıyla başladığı, kıssanın yeniden dirilişi ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in risaletini ispat ettiği ve yine surenin kıyamet ve âhiret sahneleriyle birlikte tevhîdle sona erdiğini göz önüne alarak diyebiliriz ki, genel anlamda Kehf Sûresi, özel anlamda Ashâb-ı Kehf kıssası Kur'ân'ın tevhîd, risalet ve mead şeklinde özetlenen üç ana itikat ilkesiyle birebir örtüşmektedir.

3.6. Kur'ân'da Yeniden Diriliş Kıssaları

Kur'ân da, bir davetçi olarak yeniden dirilişin hak olduğuna delalet eden bazı kıssalarla insanları tefekküre ve İslâm Dini'ni tasdik etmeye veya dinde sebat etmeye davet etmektedir. Kur'ân'a baktığımız zaman yeniden dirilişi ihtiva eden şu iki kıssadan başkasını göremeyiz. Konuyu zihinlere canlı şekilde sunmak için bu âyetleri şöyle zikretmek mümkündür:

"Yahut görmedin mi o kimseyi ki, evlerinin duvarları çatıları üzerine çökmüş (alt üst olmuş) bir kasabaya uğradı; Ölümünden sonra Allâh bunları nasıl diriltir acaba, dedi.

---

749 Hüsnü Ezber Bodur, Dini Kıssaların Sosyal Bütünleşmedeki Yeri ve Rolü: Eshab-ı Kehf Örneği", *Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshab-ı Kehf Sempozyumu* 20 - 22 Eylül 2012 Kahramanmaraş, Öncü Basımevi, Ekim 2013. ,by. , s. 63.
750 Kehf, 18/4.
751 Kehf, 18/7-8.
752 Kehf, 18/9.
753 Şentürk, "Kur'ân'da Bir Pasif Direniş Öyküsü: Ashâb-ı Kehf", s.234.

Bunun üzerine Allâh onu öldürüp yüz sene bıraktı; sonra tekrar diriltti. Ne kadar kaldın? dedi. Bir gün yahut daha az, dedi. Allâh ona: Hayır, yüz sene kaldın. Yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamıştır. Eşeğine de bak. Seni insanlara bir ibret kılalım diye (yüz sene ölü tuttuk, sonra tekrar diriltti̇k). Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl düzenliyor, sonra ona nasıl et giydiriyoruz, dedi. Durum kendisince anlaşılınca: Şimdi iyice biliyorum ki, Allâh her şeye kadirdir, dedi*[754]*.”

Ashab-ı Kehf kıssasını işlerken de ifade ettiğimiz gibi, kıssaların asıl gayesi; şahıs, zaman ve yer bilgisi vermek değil, dinî mesaj vermektir. Bu âyettede de hadisenin kendi üzerinde gerçekleştiği şahsın kim olduğu bilgisi verilmemiştir. Taberî (ö. 310), bu kişinin Üzeyr (a.s.) ve İrmiyâ b. Hilkiyâ olduğu hususundaki rivâyetleri sunmuş ancak âyetin zikredilişindeki maksadın, harap olmuş şehre giden kişiyi tanıtmak olmadığını belirtmiştir. Ona göre âyetin zikredilişinin maksadı, Allâh (c.c.)'ın ölüleri yeniden dirilteceği hususunda kudretini inkâr eden Kureyş ve diğer Arapların dikkatini çekmek, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in risâleti hakkındaki şüpheleri izale etmektir[755]. İbn Âşûr ise bu kişinin İsrâiloğullarına gönderilen bir peygamber olan Hezekiel olduğu görüşünü tercih etmiştir. Allâh (c.c.) Hezekiel peygamberi vefatından yüz yıl sonra diriltmiş, bozulmamış yiyek ve içeceğine, iade ettiği eşeğine ve ölü kemiklere nasıl can verdiğine bakmasını istemiştir[756]. Allâh (c.c.) bu hadise ile hem evleri yıkılmış, ıssız kasabaya uğrayan ve "Allâh, bütün bunları öldükten sonra nasıl diriltecek?" diyen kişiye hem de kendisini benzer soruların meşgul ettiği kimselere bir ibret vermiştir. Bu ibret Allâh (c.c.)'ın insanları öldükten sonra tekrar diriltmeye kadir olduğuna işaret etmektedir ve âhiret inancına dair önemli bir delildir. Allâh (c.c.) bu kıssa ile hakikatin ne olduğunu bizâtihi göstererek; bundan sonraki şu âyette ise bizzat yaptırarak, yaşatarak, sebep ve sonucu deney yoluyla göstererek insanların doğruyu bulmasını sağlamıştır[757]:

"İbrahim Rabbine: Ey Rabbim! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster, demişti. Rabbi ona: Yoksa inanmadın mı? dedi. İbrahim: Hayır! İnandım, fakat kalbimin mutmain olması için (görmek istedim), dedi. Bunun üzerine Allâh: Öyleyse dört tane kuş yakala, onları yanına al, sonra (kesip parçala), her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra da onları kendine çağır; koşarak sana gelirler. Bil ki Allâh azîzdir, hakîmdir, buyurdu*[758]*."

Hz. İbrahim (a.s.) bundan iki âyet öncesinde Nemrud ile tartışırken 'ilme'l-yakîn' ile ***"Rabbim öldürür ve diriltir*[759]*"*** demişti. Bu ayette ise, 'ayne'l-yakîn' ile ***"Rabbim! Ölüleri***

---

[754] Bakara, 2/259.
[755] Taberî, *Câmi'ul-beyân*, c.IV, s. 578-582.
[756] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. III, s. 35, 37.
[757] Karaman vd. , *Kur'ân Yolu*, c. I, s. 411-412.
[758] Bakara, 2/260. bk. Yâsîn, 36/23-29.
[759] Bakara, 2/258.

nasıl diriltiyorsun bana göster" dedi. Hz. İbrahim (a.s.)'in bu sorunun kaynağı duyduğu bir şüphe miydi, diye akla gelebilir. Cumhurun görüşüne göre o, Allâh (c.c.)'ın ölüleri nasıl dirittiğinden şüphe duymuyor fakat bunun nasıl nasıl gerçekleştiğini görmek istiyordu[760]. Allâh (c.c.) Hz. İbrahim (a.s.)'dan dört tane kuş alıp onları kendisine alıştırmasını sonra onları parçalayıp her bir tepeye onlardan bir parça bırakmasını istiyor. Onları çağırdığında koşarak kendisine geleceklerini bildiriyor. Allâh (c.c.) bu hadise ile onun 'hakka'l- yakîn' yoluyla yani yaparak ve yaşayarak kesin bilgi ve inanca ulaşmasını sağlamıştır. Böylece Allâh (c.c.) parça parça olan kuşları bir araya getirmenin kendisine ne kadar kolay olduğunu göstererek âhirette de her şeyi yeniden diriltmenin kendisi için kolay olduğunu göstermiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, bir davetçi gayr-i müslimleri dine müslümanları ise dinde sebata davet ederken âhiret inancını mutlaka ön plana çıkarmalıdır. İnsanlar yaptıklarının karşılığını mutlaka ödül veya caza olarak alacağını bildikleri zaman sorumluluk bilinciyle hareket edecektir. Bu hususta kıssalar davetçi için en canlı örneklerdir. Allâh (c.c.) tarafından "gerçek" olarak nitelenen Ashâb-ı Kehf kıssası ise ayrı bir önem arz etmektedir.

760 Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, c. IV, s. 309.

SONUÇ

Öldükten sonra bir hayatın olup olmadığı ve eğer varsa kendilerini nasıl bir hayatın beklediği konusu insanların zihnini öteden beri meşgul etmiştir. Dünya hayatından sonra başlayıp sonsuza kadar devam edecek ikinci hayat Kur'ân'da *âhiret* olarak isimlendirilmiş ve Allâh (c.c.)'a imandan sonra önemine binaen en çok tekrarlanan îman esası olmuştur. Kur'ân; kıyametin kopuşu, cennet ve cehennem gibi ahiretle ilgili olan sahneleri çok çarpıcı tasvirlerle sunmaktadır. Ahiret hayatına dair bu sahneler, Mekkî sûrelerde yoğunluk arz etmektedir.

Çalışmamızın Allâh'a ve âhirete îmanı ele aldığımız bölümlerinde şunlar tespit edilmiştir:

Kur'ân'ın Allâh'a ve ahirete imanı sıkça ve birlikte zikretmesi, Mekke toplumunu etkilemek noktasında özel bir önem arz etmektedir. Çünkü bunlar Mekke toplumunda en problemli iki iman alanını oluşturmaktadır.

Cahiliye Araplarının *Allâh* kelimesiyle ilk olarak Kur'ân vahyi ile tanışmadıkları ayetlerden anlaşılmaktadır. Ancak onların Tanrı tasavvurları, atalarından devraldıkları ve değiştirmeyi düşünmedikleri şirk üzerine kurulu idi. Kur'ân bu sebeple öncelikle ilk muhataplarında Tevhîd akidesini yerleştirmeyi hedeflemiştir. Bununla birlikte, Allâh'a imanın bir gereği olan âhirete dair ayetler de zikretmektedir. Cehennem ve azabından bahseden ayetler müşrikler açısından *tehdit;* cennet ve nimetlerinden bahseden ayetler ise mü'minler açısından *terğib* niteliği taşımaktadır.

Allâh'a kulluk etmesi için yaratılan insan (Zâriyât, 51/56) için doğum ve ölüm iki önemli hakîkâttir. Bu iki nokta arasındaki dünya hayatı ise, insan için bir imtihan alanıdır (Mülk, 67/2) ve âhiret hayatının gayesidir. Bu bağlamda, asıl olan insanın dünyayı, ahireti kazanma alanı olarak değerlendirmesidir. Bu konuda İslâm Dini ölçü olarak dünya ve ahiret bütünlüğünü koymuştur (Kasas, 28/77).

Ahiretin dine davette etkili bir metot olduğunu ortaya koymaya çalıştığımız bölümde ise şu sonuçlara varılmıştır:

Davetin başarılı olabilmesi için, takip edilen yöntemin de doğru ve etkili olması gerekir. Bu konuda davetçilerin, Kur'ân'ın ve peygamberlerin metodunu çok iyi bilmesi gerekmektedir. Kur'ân'ın davet metodunda; inkâr edenleri uyarma ve inanları da müjdeleme önemli bir yer tutmaktadır. Âhirete inanma ya da inanmama ile davranışların ahlâkî niteliği arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Kur'ân âhirete inanarak güzel davranışlarda bulunanları cennetle müjdelemekte ve cennet tasvirlerini insan idrakine sunmaktadır. Cennet tasvirlerini insan nefsinin arzu edeceği bütün güzellikler, rahat ve huzurlu bir ortam oluşturmaktadır.

Yine Kur'ân, âhirete inanmayan ve Allâh (c.c.)'ın hoşlanmadığı davranışları sergileyenlerin varacakları yerin cehennem olduğunu belirtmektedir. Cehennem genel olarak can yakıcı bir ateş azabı üzerine kurulmuştur. Kur'ân bütün bunlar için âhiretin gerekli ve mümkün olduğunu ortaya koymaktadır.

Davet tarihi insanlık tarihi kadar eskidir ve ilk insan Hz. Âdem (a.s.) aynı zamanda ilk davetçidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve diğer peygamberler de Kur'ân'ın metodunu takip etmişlerdir. Kavimlerini öncelikle Allâh'a îmana davet etmişler, inanmayanları cehennem azabı ile uyarmış ve inananları cennet nimetleriyle müjdelemişlerdir. Mü'minlerin eğitimine de ayrı bir önem veren Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, âhireti ısrarla vurguladığı hadislerinde görülmektedir.

Bütün bunların sonunda görülmüştür ki; âhirete îman ya da îman etmeme kişinin dünyadaki davranışlarına doğrudan ahlâkî bir nitelik kazandırmaktadır. Bunun dünyadaki yansımaları kişisel veya toplumsal alanlarda kendini gösterirken, ahirette cennet veya cehennem olarak sonuçlanacaktır.

İnsanlar için bir hidayet rehberi olan Kur'ân (Bakara, 2/29) onlara hem bu dünyada hem de öldükten sonraki hayatta mutlu olmanın yollarını takdim etmiştir. İnananlara müjde ve inanmayanlara uyarılarla dolu olan Kur'ân, hedef davranışlara yönlendirme hususunda kıssalara yoğun olarak yer vermiştir. Bunlardan biri de Ashâb-ı Kehf kıssasıdır. Bu kıssa üzerinde yaptığımız çalışma sonunda şu hususlar tespit edilmiştir:

Kıssaların ortak gayesi, dinî mesaj vermektir. Bu gaye yanında, Kur'ân'ın Ashâb-ı Kehf kıssasına yer vermesinin özel bir sebebi vardır. Bu kıssanın indiği Mekke toplumunun, önde gelen iki inanç probleminin tevhîd ve âhirete iman olduğundan bahsetmiştik. Bu kıssadaki iki ana fikir yine tevhîd ve âhirete imandır. Kıssada bahsi geçen gençlerin şirke bulaşmamak için verdiği mücâdele, Allâh'a sığınmaları ve hicret etmeleri gibi hususlar Mekke'deki mü'minlerin tavırlarıyla örtüşmektedir. Ancak, Allâh'ın bu gençleri yüzyıllarca uyuttuktan sonra uyandırması ve bu hadiseden; vâ'dinin hak olduğunu, kıyametin şüphe götürmez olduğunu bilmeleri için insanları haberdar ettiğini (Kehf, 18/21) zikretmesi, kıssanın yeniden diriliş bağlamındaki örnekliğini ön plana çıkarmaktadır.

KAYNAKÇA

Abay, M. , *Kur'ân Kıssaları*, Ensar Neşr. İstanbul 2007.

Abdulbâki, M. F. , *Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Çağrı Yay. , İstanbul, 1990.

Afşaroğlu, A. , *Eshab-ı Kehf ve Rakıym*, Hilal Yay. İstanbul 2000.

Akpınar, A. , "Tefsirlerde Ashâb-ı Kehf", *Türk-İslam Kültür ve Medeniyetinde Tarsus*, 28-30 Mayıs 2010. TDV. Yay. Ankara, ts.

Altuntaş, M. , "Tevrat ve Kur'ân'a Göre Yahudilerin Dünyaya Bakışı", *BÜİFD.* , 3, 3(2013/3), by.

Âlûsî, E. S. , *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-seb'il-mesâni*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.

Aydın, A. A. , "İlahi Kitaplar ve Mukaddes Kitaplara İman", *DİB. Dergisi*, yy. , by. ,1967, c. 6, sayı:3.

Aydın, M.S. , *Din Felsefesi*, Selçuk Yay. , Ankara 1996.

Berki, A. H. , Keskioğlu, O. , *Hatemü'l-Enbiya Hazreti Muhammed ve Hayatı,* DİB. Yay. , Ankara 1986.

Beyzâvî, Ö. , *Envâru't-tenzîl ve esrâru't- te'vîl*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî Beyrut, ts.

Bilgiz, M. , "Kur'ân'da Nübüvvet (Peygamberlik)", *Diyanet İlmi Dergi*, DİB. Yay. Mart 2013, c. XLIX, sayı: 1.

Birleşmiş Kitab-ı Mukaddes Cemiyetleri, *Kitab-ı Mukaddes*, by. ,ts.

Bodur, H. E. , "Dini Kıssaların Sosyal Bütünleşmedeki Yeri ve Rolü: Eshab-ı Kehf Örneği", *Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshab-ı Kehf Sempozyumu* 20 - 22 Eylül 2012 Kahramanmaraş, Öncü Basımevi, Ekim 2013, by.

Buhârî, E.A. , *el- Câmiu's-sahîh el-müsned-ü min hadîsi Rasûlillâh sallallâhu aleyhi ve sellem ve sünenihi ve eyyâmih,* Dâr-u İbn Kesîr el-Yemâme, Beyrut.

Cerrahoğlu, İ. , *Tefsir Usûlü,* TDV. Yay. , Ankara 1993.

Coşkun, A. , "Kur'ân-ı Kerim'in Dünya ve Âhirete Bakışı", *EÜİFD.* , yy. , Kayseri 1987, sayı: 4.

Çağrıcı, M. , "Davet", *DİA*, İstanbul 1994, c. IX.

Çapku, A. , *İbn Sina, Gazzali ve İbn Rüşd Düşüncesinde Ahiret*, Kayıhan Yay. , İstanbul 2015.

Çelebi, İ. , *Kitaplara İman*, DİB. Yay. , Ankara 2015.

Çelik, A. , "Birey ve Toplumun Islahı Açısından Kur'ân Kıssaları", *AÜİFD.* , sayı: 22,yy. , by. , Erzurum, 2004.

Dağhan, M. D. , *Ashâb-ı Kehf Kıssası ve Metafizik Boyutu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi SBE, Şanlıurfa 1998.

Demir, Ş. , *Mitoloji Kur'ân Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan Yay. , İstanbul, ts, 2. baskı.

Demirci, M. , *Tefsir Tarihi*, İFAV, İstanbul 2014.

__________ , *Tefsir Usulü,* İFAV, İstanbul 2014.

Doğan, L.-Kutluay, Y. , "Hasan Basrî'nin Kader Hakkında Halife Abdülmelik b. Mervân'a Mektubu", AÜİFD. , yy. , Ankara, 1954, sayı: 3, c. 3.

Dumlu, Ö. , *Kur'ân-ı Kerim'de Salah Meselesi*, DİB. Yay. , Ankara, 1992.

Düzgün, Ş. A. , "Kur'ân'ın Tevhîd Felsefesi", *Kelam Araştırmaları Dergisi,* yy. , by. , 2005, c. III, sayı:1.

Erdemci, C. , "İslam Öncesi Arapların Ahiret Anlayışına Teolojik Bir Yaklaşım", *Cahiliye Araplarının Ahiret İnancı,* edt. M. Mahfuz Söylemez, Ankara Okulu Yay. , Ankara 2016.

Ersöz, İ. , "Ashâb-ı Kehf", *DİA,* İstanbul 1991, c. III.

Ertunç, A. C. , *Tevhid ve Toplum,* Pınar Yay. , İstanbul 1999.

Esed*, M. , Kur'ân Mesajı,* çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yay. , İstanbul 1999.

Farukî, İ. R. ,*Tevhid*, çev. Dilaver Yardım, İnsan Yay. , İstanbul 1987.

Gezer, A. , "Hadis Edebiyatında Ashâb-ı Kehf" *Uluslararası İnanç Turizmi ve Ashâb-ı Kehf Sempozyumu,* 20-22 Eylül 2012 Kahramanmaraş, Öncü Basımevi, by. , Ekim 2013.

Gölcük, Ş. - Toprak, S. , *Kelâm,* Selçuk Üniversitesi Yay. :47; İF. Yay. : 1, Konya1988.

Güç, A. , "Kur'ân-ı Kerim'e Göre Hz. Meryem ve İsa (a.s)" , UÜİFD. , sayı: 3, c. III, y. 3, yy. , by. , 1991.

Güler, İ. , "Dünyanın Başına Gelen "Derin Sapkınlık": Dünyevileşme", İslâmiyât Dergisi, yy. , Ankara 2001, c. IV, sayı: 3.

Gündoğar, H. , "Kur'ân'da Hz. Peygamber'e (s.a.v.) İtaat", *IV. Kutludoğum Sempozyumu – Kur'ân ve Hz. Peygamber (S.A.V.), yy. , by.* , 2010.

Güneş, K. , *Meleklere İman*, DİB. Yay. , Ankara 2015.

Halefullah, A. M. , *Kur'ân'da Anlatım Sanatı*, çev. Şaban Karataş, Ankara Okulu Yay. , Ankara 2017.

Halidî, S.A. , *Kur'ân Öyküleri II*, çev. Ahmet Sarıkaya, Kitap Dünyası Yay. Konya 2005.

Hamidullah, M. , *İslam Peygamberi*, İrfan Yayımcılık ve Ticaret, İstanbul 1991.

Harman, Ö. F. , "Cehennem", *DİA*, İstanbul 1993, c. VII.

____________, "İslam ve Hıristiyan Kaynaklarında Hz. İsa" *Uluslararası Müslüman-Hıristiyan Diyalog Sempozyumu II,* Yeşilköy 23-24 Eylül 2005, yy. , by.

____________, "Musa", *DİA*, İstanbul 2006, c. XXXI.

____________,"Nuh", *DİA,* İstanbul 2007, c. XXXIII.

Heyet, *Hadislerle İslam*, DİB Yay. , Ankara 2014.

Hökelikli, H. "Dini Hayatın Bütünlüğü Açısından Ahiret İnancının Psikolojik Temelleri", *İslâm'da Ahiret İnancı Sempozyumu,* CÜİF. (29-30 Haziran 2007) Sivas, yy. , by.

________, H. , "Ölüm ve Öteki Psikolojisi", *UÜİFD.* , sayı: 3, c. III, yıl: 3, yy. , by. , 1991.

Hüsameddin Erdem, http://samil.ihya.org/ansiklopedi/nihilizm.html (erişim tarihi: 28.05.2018)

İbn Âşûr, M. T. , *et-Tahrîr ve't-Tenvîr,* ed-Dâru't-Tunûsiyye, Tunus,1984.

İbnu'l-Esîr, E.H. *, el-Kâmil fi't-Târih,* Dâr-u'l- Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1987.

İbnu'l-Esîr, M. , *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs-i ve'l-eser,* Dâru İhyâi't-Türasi'l -Arabî, ts,

İbn Hemmâm, A. , *el-Musannaf*, el-Mektebü'l-İslamî, 1. baskı, Beyrut 1970.

İbn Hişâm, E.M. , *es-Sîretü'n-Nebeviyye,* Türâsü'l-İslâm, by. , ts.

İbn Kesîr, E. F. , *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* thk. Mustafa es-Seyyid vd. , Mektebetü Evlâdi'ş Şeyh li't-Türâs. , 1. baskı, Kahire 2000.

İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arab, Dâru'l-Maârif, Kahire,* ts.

İsfahânî, R. , *Müfredâtü elfâzil-Kur'ân,* thk. Safvân Adnan Dâvudî, ed-Dâru's-Sêmiyye, 1. baskı, Beyrut 1992.

İslamoğlu, M. , *Hasan el-Basrî'nin Kader Risalesi ve Şerhi,* Düşün Yayıncılık, 12. baskı, İstanbul Aralık 2014.

Izutsu, T. , *Kur'ân'da Allah ve İnsan,* çev. Süleyman Ateş, AÜİF. Yay. , Ankara, 1975.

________ , *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan,* Türkçesi: M. Kürşad Atalar, Pınar Yay. , İstanbul 2017.

Karadaş, *C. , İslam'ın İnanç Yapısı-Ana Esaslar-*, Emin Yay. , 3. baskı, Bursa 2013.

_______, C. , *Kadere İman*, DİB Yay. , Ankara 2015.

Karaman, F. , *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, DİB. Yay. , Ankara 2010.

Karaman vd. , H. , *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli,* Ankara 2012.

Karaman vd. , H. , *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB Yay. , Ankara 2007.

Kâsımî, M. , *Mehâsinü't-te'vîl,* Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, by. , 1. baskı 1957.

Kattân, M. , *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetü Vehbe, 11. baskı, Kahire 2000.

Kılavuz, U. M. , *Allah'a İman,* DİB. Yay. , Ankara 2015.

Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB. Yay. , Ankara 2007.

Kotan, Ş. , "Kur'ân'da Cahiliye Araplarının Ahiret İnancı", *Cahiliye Araplarının Ahiret İnancı,* edt. Mahfuz Söylemez, Ankara Okulu Yay. , Ankara 2016.

Kubat, M. , "Kadere Dair İki Risale", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, yy. , Samsun 2008, c. XIII, sayı:1.

Kurtubî, E. A. , *el-Câmiu li-ahkâmi'l- Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006.

Kutluer, İ. , "Düşünme", *DİA, İstanbul* 1994, c. X.

________"Hikmet", *DİA,* 1998. , c. XVII.

Kutub, S. , *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, trc. Yakup Çiçek vd. , Hikmet Yay. , İstanbul 1991.

________, *Kur'ân'da Edebi Tasvir*, trc. Kamil M. Çetiner, Beka Yay. , İstanbul 2017.

________, *Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*, trc. A. Faruk Haznedaroğlu, Ravza Yay. , 4. baskı, İstanbul 2011.

Kuzgun, Ş. , *Dört İncil Farklılıkları Çelişkileri*, Metinler Matbaacılık, İstanbul 1991.

Macit, N. , *Kur'ân ve Hadise Göre Şirk ve Müşrik Toplum,* Damla Matbaacılık, Konya 1992.

Mâturîdî, E. M. , *Kitâbü't-Tevhîd*, trc. Bekir Topaloğlu, İsam Yay. , Ankara 2016.

Mevdûdî, E.A. , *Kur'ân-ı Kerim'de Dört Terim*, çev. Cahit Koytak, Yedi Gece Kitapları, İstanbul 1992.

_______, *Tefhimu'l-Kur'ân,* çev. Muhammed Han Kayani vd. , İnsan Yay. , İstanbul 1991.

Mukâtil b.Süleyman, *Kur'ân Terimleri Sözlüğü*, trc. M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay. , 1. baskı, İstanbul 2004.

Müslim, E. H. , *el- Câmiu's-Sahîh*, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut.

Nedvî, E.H. , *Din İle Maddecilik Arasında Ezeli Savaş "Kehf Suresinin Düşündürdükleri*, çev. Hüseyin Küçükkalay, İslami Neşriyat Yay. İstanbul 1975.

Nesefî, E. B. , *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl,* Kahraman Yay. İstanbul 1984.

Nesefî, *E. M. , Bahru'l-Kelam*, çev. Ramazan Biçer, Gelenek Yay. , İstanbul, 2010.

Neysâbûrî, H. , *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*, Dâru'l-haremeyn, Kâhire 1997.

Okumuş, M. , "Günümüz Dünyasında Müslümanlar", *VIII. Kur'ân Sempozyumu,* 14-15 Mayıs 2005/ Yozgat, Fecr Yay. : 94, Ankara 2006.

Önkal, A. , *Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu*, Kitap Dünyası Yay. , İstanbul 2016.

Öz, M. , "Seyyid Ahmed Han", *DİA*, İstanbul 1989, c. II.

Özaydın, A. , "Beliyye", *DİA*, İstanbul 1992, c. V.

Özler, M. , "Tevhid", *DİA*, İstanbul 2012, c. XLI.

Öztürk, M. , *Kıssaların Dili,* Ankara Okulu Yay. , Ankara 2014.

Öztürk, Y. , "İslam'da Kader Akidesi ve İman Esasları Arasına Girmesinin Hikmeti", *HÜİFV. Yay.* , No: 4. Özdal Mat. , Şanlıurfa 1997.

Paçacı, *Kur'ân'da ve Kitab-ı Mukaddes'te Âhiret İnancı*, Nun Yay. , İstanbul 1994.

______, M. , *Kutsal Kitaplarda Ölümötesi*, Ankara Okulu Yay. , Ankara 2001.

Polatoğlu, E. , *Kur'ân'da ve Tevrat'ta Hz. İbrahim'in İnanç Konusundaki Akılcı Tutumu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE. , Konya 2006.

Râzî, F. , *Mefâtihu'l-Gayb,* Dâru'l-Fikr, 1. baskı, Beyrut 1981.

Saka, Ş. , *Kur'ân-ı Kerim'in Davet Metodu*, Seha Neşr. , by. , ts.

Sâlih, S. , *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân,* Dâru'l-İlmi lil Melâyüyn, 10. baskı, Beyrut 1977.

Sarıçam, İ. , *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB. Yay. , 9. baskı, by. , 2014.

Sarıkçıoğlu, E. , "Kur'ân'a Göre Müşrikler ve Putperestler", *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, yy. by. , 1986, c. 1, sayı:1.

Sekme, E. , *Klasik ve Modern Kur'ân Yorumlarında Ashâb-ı Kehf Kıssasının Tahlili,* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE. , İstanbul 2014.

Soysaldı, H. M. , Kur'ân-ı Kerim'e Göre Ahiret İnancı*, FÜİF. Dergisi,* ,yy. , by. , 1996, sayı:1.

_____________, *Kur'ân Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, Çağlayan Yay. , İzmir 1997.

Sümer, F. , "Eshabü'l-Kehf", *TDAV.* , Yayın numarası: 59, by. ,İstanbul 1989.

Şengül, İ. , "Kıssa", *DİA*, 2002, c. Ankara XXV.

Şentürk, M. , Kur'ân'da Bir Pasif Direniş Öyküsü: Ashâb-ı Kehf, *GÜİFD.* , Temmuz 2013. c. 2, sayı: 3.

Şimşek, S. *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, Kardelen Yay. , 3. baskı, Konya 2013.

Tabbâra, A.A. *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, trc. Ali Rıza Temel-Yahya Alkın, Gonca Yay. , ts.

Taberî, E.C. , *Câmi'ul-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Dâru Hicr, 1. baskı. Kahire 2001, Terzioğlu, H. , *İslam'da Dünya Ahiret Dengesi*, Ensar Neşr. , İstanbul 2007.

Tirmizî, E.İ. , *Sünen*, Matbaatu İtimad, 1976.

Topaloğlu, B. , "Ahiret", *DİA*, İstanbul 1988, c. I.

________, "Cehennem", *DİA,* İstanbul 1993, c. VII.

________, "Cennet" *DİA,* İstanbul 1993, c. VII.

Topaloğlu vd. , B. , *İslam'da İnanç Esasları,* Çamlıca Yay. , İstanbul 2015.

Toprak, S. , *Ahirete İman*, DİB. Yay. , Ankara 2015.

Türcan, G. , *Kur'ân'da Ahiret İnancı,* (Basılmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi SBE. , Isparta 2002.

Uludağ, S. , *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV. Yay. , Ankara, 1988.

Ulvani, R. , *Kehf Suresinin Düşündürdükleri,* çev. Mustafa Özcan, Özgü Yay. , İstanbul 2016.

Üzüm, İ. , "Kaderiyye", *DİA*, İstanbul 2001, c. XXIV.

________, "Kitap", *DİA*, İstanbul 2002, c. XXVI.

Varlı, A. , *Kur'ân'da Dünya Ahiret Dengesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi SBE. , Ankara 2005.

Vatandaş, C. , *Tevhid ve Değişim*, Pınar Yay. , İstanbul 1992.

Yapıcı, A. , "İslam Medeniyeti: Özgünlüğü ve Özellikleri", http://muhayyile.blogspot.com.tr. (erişim tarihi: 30.03.2018).

Yasa, M. , "Eshab-ı Kehf Kıssası ve Benzerleri Işığında Ölüm-Diriliş İlişkisi Üzerine Teolojik ve Varoluşsal Bir Değerlendirme", *Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshab-ı Kehf Sempozyumu* 20 - 22 Eylül 2012, Kahramanmaraş, Öncü Basımevi, by. , Ekim 2013

Yavuz, Ö. F. , "Kur'ân Perspektifinde Dünya-Ahiret Bütünlüğü", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* yy. , Samsun 2006, c.VI sayı:3.

Yavuz, Y. Ş. , "A'râf", *DİA,* İstanbul 1991, c. I.

___________, "Kader", *DİA*, İstanbul 2001, c. XXIV.

___________, "Nübüvvet", *DİA*, İstanbul 2007, c. XXXIII.

Yazıcı, M. , "Dünya-Ahiret Kavramlarının Analizi", *İlahiyat Fakülteleri Kelem Anabilim Dalı VII. Eğitim-Öğretim Meseleleri Koordinasyonu Toplantısı Ve Sempozyumu,* 06-08 Eylül 2002, Çorum, yy. , by. , ts.

Yazır, M. H. , *Hak Dini Kur'ân Dili,* Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1982.

Yeprem, M. S. , *Mâturîdî'nin Akîde Risâlesi ve Şerhi* (Tahkîk-Tercüme-Te'lif), TDV. Yay. , Ankara 2011

Yeşilyurt, T.-Taşdelen, M. "Ahiret İnancının Pratik Yansımaları", *Kelam Araştırmaları,* yy. , by. , 2012,c. X, sayı: 2

Yeşilyurt, T. , *Çağdaş İnanç Problemleri*, DİB Yay. , 3. baskı, Ankara 2017.

Yücetürk, O.S. , "Ayasuluk", *DİA*, İstanbul 1991, c. IV.

Zemahşerî, E. K. , Keşşâf *an Hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl*, Mektebetü'l-Ubeykan,1. baskı, Riyad 1998.

Zeydan, A. , *İslam'da Davet ve Tebliğ*, terc. Ruhi Özcan, Hisar Yay. , İstanbul 1979.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	**RAHİME ÇELİK**
Doğum Yeri - Tarihi	**Tefenni - 05.12.1972**
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	**Tefenni İ.H.L.**
Lisans Diploması	**Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi**
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	**Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı**
E-Posta	**rcelik72@hotmail.com**